

การศึกษาวิเคราะห์ปัญจอันตรธานในพระพุทธศาสนาเถรวาท
AN ANALYTICAL STUDY OF PAÑCA ANTARADHĀNA
IN THERAVĀDA BUDDHISM

พระเกรียงไกร สุทฺธมโน (ยางเครือ)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๓

การศึกษาวิเคราะห์ปัญจอันตรธานในพระพุทธศาสนาเถรวาท
AN ANALYTICAL STUDY OF PAÑCA ANTARADHĀNA
IN THERAVĀDA BUDDHISM

พระเกรียงไกร สุทฺธมโน (ยางเครือ)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๓

การศึกษาวิเคราะห์ปัญหาอันตรายในพระพุทธศาสนาเถรวาท

พระเกรียงไกร สุทนต์โน (ยางเครือ)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๕๕๓

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

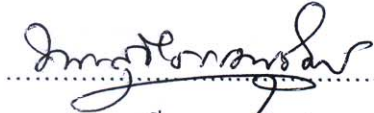
AN ANALYTICAL STUDY OF PAÑCA ANTARADHĀNA
IN THERAVĀDA BUDDHISM

Phra Kriangkrai Sutthamano (Yangkrue)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for The Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand

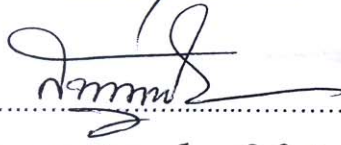
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับ
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระสุธีธรรมานุวัตร)

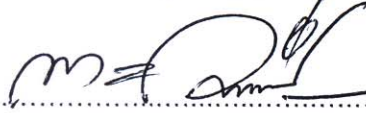
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

ประธานกรรมการ

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร)

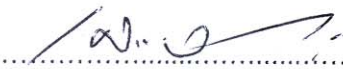
กรรมการ

(พระเมธีสุตาภรณ์, ดร.)

กรรมการ

(พระครูสังวรารักษ์, ดร.)

กรรมการ

(ผศ.ดร.เกียรติศักดิ์ นาคประสิทธิ์)

กรรมการ

(ดร.ธีรวิทย์ ภิญโญณัฐกานต์)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระเมธีสุตาภรณ์, ดร.

ประธานกรรมการ

พระครูสังวรารักษ์, ดร.

กรรมการ

ผศ.ดร.เกียรติศักดิ์ นาคประสิทธิ์

กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาวิเคราะห์ปัญหาอันตรายานในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ผู้วิจัย : พระเกรียงไกร สุทฺธมโน (ยางเครือ)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระเมธีสุตาภรณ์ ป.ธ.๙, พ.ม., M.A., Ph.D.

: พระครูสังฆวาภิรักษ์ พธ.บ., M.A., Ph.D.

: ผศ.ดร.เกียรติศักดิ์ นาคประสิทธิ์ กศ.บ., กศ.ม., Ph.D.

วันสำเร็จการศึกษา : ๓๑ มีนาคม ๒๕๕๔

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาปัญหาอันตรายานในพระพุทธศาสนาเถรวาท ศึกษาปัญหาอันตรายานในสังคมไทย และศึกษาแนวทางการป้องกันและแก้ไขปัญหาดังกล่าวในสังคมไทย ผลการวิจัยพบว่า

ปัญหาดังกล่าวในพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงสาเหตุของการอันตรายานว่ามาจากสาเหตุต่างๆ เช่น พระพุทธเจ้าบางพระองค์ไม่แสดงธรรมโดยพิสดาร ไม่มีการบัญญัติสิกขาบท ไม่แสดงปาติโมกข์ สัทธรรมปฏิรูป โฆษบุรุษ ความไม่เคารพยำเกรงในพระรัตนตรัย ในสิกขา ในสมาธิ ไม่เจริญสติปัฏฐาน ๔ ความประมาท ความเกียจคร้าน ความมักมาก ความไม่สันโดษ อโยนิยมนสิการ ความไม่มีสัมปชัญญะ เป็นต้น ส่วนพระสัทธรรมจะดำรงอยู่ได้นานก็ด้วยนัยตรงกันข้ามนั้น ในคัมภีร์อรรถกถากล่าวถึงอันตรายาน ๕ อย่าง คือ ปริยัติอันตรายาน ปฏิบัติอันตรายาน ปฏิเวธอันตรายาน ลิงอันตรายาน และธาตุอันตรายาน โดยเป็นการอธิบายความ ขยายความของอันตรายานในแต่ละอย่าง และลำดับของการเกิดอันตรายานขึ้น ในตำราพระพุทธศาสนาอาศัยคัมภีร์อรรถกถามาแต่งอธิบาย ขยายความ ความสัมพันธ์กันของปัญหาดังกล่าว อันตรายานในแต่ละอย่างจะเป็นปัจจัยให้แก่กันและกันเหมือนดังหลักปฏิจจสมุปบาท

ปัญหาดังกล่าวในสังคมไทย คติความเชื่อปัญหาดังกล่าวตามที่ปรากฏในสังคมไทย ปรากฏในการเทศน์มหาชาติ การสร้างพระเจดีย์ การสร้างพระเครื่อง และการสร้างพระพุทธปฏิมากร ส่วนสถานการณ์ของปัญหาดังกล่าวในสังคมไทยที่ปรากฏ คือ ปริยัติอันตรายาน ปฏิบัติอันตรายาน และลิงอันตรายาน ส่วนปฏิเวธอันตรายาน (ผลของการปฏิบัติ) และธาตุอันตรายานนั้นยังไม่ปรากฏในสังคมไทย

แนวทางการป้องกันและแก้ไขปัญหัจฉัตรธานในสังคมไทยนั้น ต้องอาศัยวิธีการต่างๆ เช่น ตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก (การแสดงธรรมโดยพิสดาร การบัญญัติสิกขาบท การแสดง ปาติโมกข์ ฯลฯ) รวมถึงการส่งเสริมการเรียนการสอนพุทธบริษัท การส่งเสริมการปฏิบัติธรรม การ คุุปลั้มภักพระภิกษุสามเณร และการทำนุบำรุงพระเจดีย์ เป็นต้น ประโยชน์ของการรู้แนวทางการ ป้องกันและแก้ไขปัญหัจฉัตรธานในสังคมไทย คือพุทธศาสนิกชนจะได้ช่วยกันไม่ให้เกิดฉัตรธาน ขึ้นไม่ว่าจะโดยวิธีการใดๆ ก็ตาม และแก้ไขฉัตรธานที่เกิดขึ้นแล้ว เพื่อประโยชน์ของ พุทธศาสนิกชนในสังคมไทยตลอดถึงชาวโลกสืบไป

Thesis Title : An Analytical Study of Pañca Antaradhāna
 In Theravāda Buddhism
Researcher : Phra Kriangkrai Sutthamano (Yangkrue)
Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)
Thesis Supervisory Committee
 : Phra Metiesutaporn, Pali IX, M.A., Ph.D.
 : Phrakhrusangvaraphirak, M.A., Ph.D.
 : Asst.Prof. Dr. Kiatisak Nakprasit, B.Ed., M.Ed., Ph.D.
Date of Graduation : March 31, 2011

ABSTRACT

The objectives of this thesis are of three thesis had three : (1) to study the Five Disappearances in Theravada Buddhism, (2) to study the Five Disappearances in Thai society, (3) to study impacts, and preventions of the Five Disappearances and their solutions in Thai society. Following are the research results :

The Five Disappearances in Theravada Buddhism, according to Tipitaka, the Holy Scripture of Buddhism, derive from several causes. For instance, some Buddhas did not elaborate their teachings, nor formulate provisions, nor demonstrate Patimok or major teachings, nor explain distortions of the teachings, features of useless monks, disrespect for the Triple Gems, discipline, and meditation, nor contemplate on the Four Satipatthana, but indulge in negligence or carelessness, indolence, carnal pleasure, without deep thinking and mindfulness. However, the perpetuation and continuation of the Buddha's teachings depend on just the reverse sides of those causes. The Five Disappearances in later Buddhist commentaries consist of Disappearance of Teachings, Disappearance of Practical Training, Disappearance of Thorough Understanding and Enlightenment, Disappearance of Monkhood, and Disappearance of the Buddha's Relics. Their expositions and detailed commentaries are arranged in order of chronology taken from various Buddhist scriptures; the interdependence and

relations of those Five Disappearances are similar to the Dependent Origination or Paticcasamupbad.

In Thai society, Buddhists' understanding of the Five Disappearances can be divided into five categories : Beliefs in The Five Disappearances as appeared in Milindapanha Text, Sanghitiwong, Prathombhodhikatha based on commentaries and expositions also appeared in the traditions of the Buddha's Great Births recitations, Chedi or Pagoda constructions, amulet production, and Buddha image castings. However, out of the Five Disappearances, three, except Disappearance of Thorough Understanding and Enlightenment and Disappearance of the Buddha's Relics, have not occurred in Thai society.

Based on the research results, measures to prevent and solve the problem of Five Disappearances from occurring in Thai society must depend on means and methods mentioned in the Tipitaka (Elaborate explanations, formulation of provisions, spreading of Patimok major teachings, etc.) which include, for instances, promotion of teaching and learning of Buddhism, promotion of practical training, patronage and support for monks and novices, renovations of the Chedi or Pagodas, etc. among Buddhist followers. Advantages of understanding the impacts of the Five Disappearances on Thai society and their preventive measures and solutions will certainly sustain and perpetuate the continuity of Buddhism, not only for Thailand but also for the world.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยดี เนื่องจากได้รับความอนุเคราะห์จากบรรดาคณาจารย์ และผู้มีพระคุณ ดังต่อไปนี้ :

กราบขอบพระคุณอย่างสูงต่อ พระเมธีสุตตารักษ์,ดร. พระครูสังฆวาภิรักษ์,ดร. และขอเจริญพรขอบคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เกียรติศักดิ์ นาคประสิทธิ์ ในฐานะเป็นคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ที่ได้ให้คำปรึกษา เสนอแนะข้อคิดเห็น และตรวจสอบแก้ไขข้อบกพร่องของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

กราบขอบพระคุณพระครูภัทรธรรมากร ผู้ที่เป็นทั้งพ่อแม่ครูอาจารย์ ที่ได้จุดประกายแนวคิดเรื่องการศึกษา ถวายความอุปถัมภ์ในการศึกษา และให้คำปรึกษาในทุกๆ เรื่อง

ขอขอบพระคุณพระมหาวรจักร อนุทชาโต ที่ได้ช่วยเหลือในทุกๆ เรื่องและท่านที่มีส่วนสำคัญในชีวิต คอยให้กำลังใจเสมอมาทั้งในยามสุขและทุกข์ คือ คุณโยมพ่อเต็ม ยางเครือ ผู้เป็นแบบอย่างที่ดีให้ต่อสู้ชีวิต ตลอดถึงสหธรรมิกทุกรูปที่เป็นกัลยามิตรที่ดีเสมอมา ขอขอบคุณชาววัดปานางเหนือทุกท่านที่คอยให้กำลังใจและถวายความอุปถัมภ์ปัจจัย ๔ ตลอดมา

ผู้วิจัยขอขอบคุณ สถาบันการศึกษา และท่านผู้ที่เกี่ยวข้อง ทั้งที่ได้กล่าวนามมาข้างต้น และไม่ได้กล่าวนามเอาไว้ ซึ่งมีส่วนช่วยให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงด้วยดี และขออุทิศความทุ่มเททั้งหมดจากวิทยานิพนธ์นี้แก่คุณโยมแม่สมบูรณ์ ยางเครือ ถ้าท่านมีทุกข์ ขอให้พ้นจากทุกข์ และให้ทุกๆ ท่านมีความสุขตลอดไป

พระเกรียงไกร สุทุมมโน (ยางเครือ)

วันที่ ๑๔ เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๔

๒.๒.๒	อันตรายที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถา	๒๕
๒.๒.๒.๑	อันตรายในอรรถกถาพระวินัยปิฎก	๒๕
๒.๒.๒.๒	อันตรายในอรรถกถาพระสุตตันตปิฎก	๒๖
๒.๒.๒.๓	อันตรายในอรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก	๓๓
๒.๒.๓	อันตรายที่ปรากฏในตำราพระพุทธศาสนา	๓๔
๒.๒.๓.๑	หนังสือมิลินทปัญหา	๓๔
๒.๒.๓.๒	หนังสือสังคีตยวงส์	๓๖
๒.๒.๓.๓	หนังสือปฐมสมโพธิกถา	๓๙
๒.๓	ความสัมพันธ์กันของปัญจอันตราย	๔๑

บทที่ ๓	ปัญจอันตรายในสังคมไทย	๔๓
๓.๑	คติความเชื่อปัญจอันตรายที่ปรากฏในสังคมไทย	๔๓
๓.๑.๑	การเทศน์มหาชาติ	๔๓
๓.๑.๒	การสร้างพระเจดีย์	๔๔
๓.๑.๓	การสร้างพระเครื่อง	๔๕
๓.๑.๔	การสร้างพระพุทธรูปปฏิมากร	๔๖
๓.๒	สถานการณ์ของปัญจอันตรายในสังคมไทยปัจจุบัน	๔๗
๓.๒.๑	ปริยัติอันตราย	๔๗
๓.๒.๑.๑	การศึกษาของพระภิกษุสามเณรลดลง	๔๗
๓.๒.๑.๒	ความไม่รู้ในพระพุทธศาสนา	๔๘
๓.๒.๑.๓	ปัญหาความขัดแย้งใหม่ๆ ทางพระธรรมวินัย	๔๙
๓.๒.๑.๔	การไม่ค้นคว้าตรวจสอบข้อมูลหลักฐานให้ชัดเจนแล้วด่วนสรุป	๔๙
๓.๒.๑.๕	การตีความหลักธรรมในพระพุทธศาสนา	๕๑
๓.๒.๒	ปฏิบัติอันตราย	๕๒
๓.๒.๒.๑	ความเสื่อมจากศีลธรรม	๕๓
๓.๒.๒.๒	การเสียสมดุลความสัมพันธ์ของ ๓ เสา (รัฐ คณะสงฆ์ และประชาชน)	๕๕

๓.๒.๒.๓	ผู้คนศึกษาพุทธศาสนาน้อยลง แต่กลับไปยึด ในพิธีกรรมมากขึ้น	๕๖
๓.๒.๒.๔	การนับถือแบบนานาเกจิอาจารย์	๕๖
๓.๒.๒.๕	ความเฟื่องฟูของพุทธพาณิชย์และไสยศาสตร์	๕๗
๓.๒.๒.๖	การแพร่หลายของลัทธิพิธีในวัด	๕๗
๓.๒.๒.๗	การเกิดนิกายใหม่ๆ	๕๗
๓.๒.๒.๘	ช่องว่างระหว่างพระสงฆ์กับฆราวาสที่ถ่างกว้างขึ้น	๕๘
๓.๒.๒.๙	การเกิดขบวนการชาวพุทธแบบปฏิริยาต่อต้าน	๕๙
๓.๒.๓	ปฏิเวธอันตรธาน	๕๙
๓.๒.๔	ดิ่งค้ออันตรธาน	๖๐
๓.๒.๔.๑	จำนวนพระภิกษุสามเณรลดลง	๖๐
๓.๒.๔.๒	ปัญหาบุคลากรของสงฆ์ไม่เพียงพอ	๖๔
๓.๒.๔.๓	การปลอมบวช	๖๔
๓.๒.๕	ธำตุอันตรธาน	๖๕

บทที่ ๔	แนวทางการป้องกันและแก้ไขปัญหอันตรธานในสังคมไทย	๖๗
๔.๑	แนวทางในการป้องกันและแก้ไขปรัยิตอันตรธาน	๖๗
๔.๑.๑	แนวทางในการป้องกันและแก้ไขปรัยิตอันตรธาน	๖๗
๔.๑.๑.๑	การส่งเสริมการเรียนการสอนพุทธบริษัท	๖๗
๔.๑.๑.๒	การสร้างศาสนทายาทให้สืบศาสนา	๖๘
๔.๑.๑.๓	การสร้างศาสนทายาทแบบพหุปัญญา	๗๐
๔.๑.๑.๔	การสอนพระพุทธศาสนาในโรงเรียน	๗๐
๔.๑.๑.๕	การเพิ่มบทบาทของพระสงฆ์เพื่อแก้ไขปัญหาสังคม	๗๑
๔.๑.๑.๖	การให้พระภิกษุสามเณรที่ประพฤติผิดพระธรรมวินัย ลาสิกขาบท	๗๒
๔.๑.๑.๗	การมีพระไตรปิฎกเป็นเครื่องวินิจฉัยแก้ปัญหา	๗๒
๔.๑.๑.๘	การฟื้นฟูสาระสำคัญของพระพุทธศาสนา	๗๔
๔.๑.๑.๙	การทำให้พระพุทธศาสนามีคุณค่าสอดคล้อง กับสังคมสมัยใหม่	๗๖

๔.๑.๑.๑๐	การมีโลกทัศน์แบบพุทธ	๗๖
๔.๑.๑.๑๑	การปรับตัวด้านองค์กร	๗๗
๔.๑.๑.๑๒	การเปลี่ยนทัศนคติต่องานศึกษาและเผยแผ่	๗๙
๔.๑.๒	แนวทางในการป้องกันและแก้ไขปฏิบัติอันตรายาน	๘๑
๔.๑.๒.๑	การส่งเสริมการปฏิบัติธรรม	๘๑
๔.๑.๒.๒	การมีระเบียบวินัยในตนเอง	๘๒
๔.๑.๒.๓	การเสริมสร้างศีลธรรมในสังคมไทย	๘๒
๔.๑.๒.๔	การตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด	๘๗
๔.๑.๒.๕	การประสานร่วมมือของ ๓ สถาบัน (บวร)	๘๘
๔.๑.๒.๖	การมีศูนย์รวมจิตใจอยู่ที่พระพุทธเจ้า	๘๙
๔.๑.๓	แนวทางในการป้องกันและแก้ไขกฎเธรอันตรายาน	๙๐
๔.๑.๔	แนวทางในการป้องกันและแก้ไขลึงคอันตรายาน	๙๐
๔.๑.๔.๑	การอุปถัมภ์พระภิกษุสามเณร	๙๐
๔.๑.๔.๒	โครงการทุนเล่าเรียนหลวงสำหรับพระสงฆ์ไทย	๙๐
๔.๑.๔.๓	การจัดตั้งคณะกรรมการบริหารกิจการพระศาสนาตั้งแต่	๙๑
	ระดับชาติลงมาถึงระดับจังหวัด อำเภอ และตำบล	
๔.๑.๔.๔	การกลั่นกรองผู้ที่จะเข้ามาบวช	๙๒
๔.๑.๔.๕	การบำรุงพระศาสนา	๙๓
๔.๑.๔.๖	การให้ความสำคัญแก่สงฆ์ก่อนปัจเจกชน	๙๕
๔.๑.๕	แนวทางในการป้องกันและแก้ไขธาตุอันตรายาน	๙๕
๔.๑.๕.๑	ความสำคัญของพระเจดีย์	๙๖
๔.๑.๕.๒	การไหว้พระธาตุประจำวันเกิด	๙๗
๔.๑.๕.๓	การสร้างพระเจดีย์	๙๘
๔.๑.๕.๔	การทำนุบำรุงพระเจดีย์	๙๙
๔.๑.๕.๕	อานิสงส์การดูแลรักษาพระเจดีย์	๑๐๑
๔.๒	ประโยชน์ของการรู้แนวทางป้องกันและแก้ไขปัญจอันตรายานใน	๑๐๔
	สังคมไทย	

บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๑๐๖
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๐๖
๕.๑.๑ ปัญจอันตรายานในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๑๐๖
๕.๑.๒ ปัญจอันตรายานในสังคมไทย	๑๐๘
๕.๑.๓ แนวทางการป้องกันและแก้ไขปัญจอันตรายานในสังคมไทย	๑๐๘
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๑๐
๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะทั่วไปจากการวิจัย	๑๑๐
๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยต่อไป	๑๑๐
 บรรณานุกรม	 ๑๑๑
 ประวัติผู้วิจัย	 ๑๑๖

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๐๐ และพระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พ.ศ. ๒๕๓๙ โดยได้กล่าวถึงแหล่งที่มา / เล่ม / ข้อ / หน้า ตามลำดับ เช่น วิ.มหา.(บาลี) ๑/๑๙๖/๑๒๖., วิ.ม.(ไทย) ๔/๓๒/๔๐. หมายถึง วินัยปิฎก มหาวิภังคปาติ ภาษาบาลี เล่ม ๑ ข้อ ๑๙๖ หน้า ๑๒๖ พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๐๐ และวินัยปิฎก มหาวรรค ภาษาไทย เล่ม ๔ ข้อ ๓๒ หน้า ๔๐ ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙

สำหรับอรรถกถานั้น อ้างอิงพระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุต ๙๑ เล่ม ฉบับภาษาไทย มหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๒๕ เช่น ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๘๙ หมายถึง พระสูตรและอรรถกถาแปล ชุททกนิกาย ธรรมบท เล่มที่ ๑ ภาคที่ ๒ หน้า ๘๙ ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๕

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา. (บาลี)	=	วินัยปิฎก มหาวิภังคปาติ (ภาษาบาลี)
วิ.มหา. (ไทย)	=	วินัยปิฎก มหาวิภังค (ภาษาไทย)
วิ.ภิกขุณี. (บาลี)	=	วินัยปิฎก ภิกขุณีวิภังคปาติ (ภาษาบาลี)
วิ.ภิกขุณี. (ไทย)	=	วินัยปิฎก ภิกขุณีวิภังค (ภาษาไทย)
วิ.ม. (บาลี)	=	วินัยปิฎก มหาวิภังคปาติ (ภาษาบาลี)
วิ.ม. (ไทย)	=	วินัยปิฎก มหาวรรค (ภาษาไทย)
วิ.จ. (บาลี)	=	วินัยปิฎก จุฬาคุคปาติ (ภาษาบาลี)
วิ.จ. (ไทย)	=	วินัยปิฎก จุฬาวรรค (ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขนฺธคคปาติ (ภาษาบาลี)
ที.สี. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค (ภาษาไทย)
ที.ม. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวิภังคปาติ (ภาษาบาลี)
ที.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค (ภาษาไทย)
ที.ปา. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรคคคปาติ (ภาษาบาลี)

ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค (ภาษาไทย)
ม.มู.	(บาลี)	=	สุตฺตฺนฺตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณฺณาสกปาติ (ภาษาบาลี)
ม.มู.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก (ภาษาไทย)
ม.ม.	(บาลี)	=	สุตฺตฺนฺตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณฺณาสกปาติ (ภาษาบาลี)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสก (ภาษาไทย)
ม.อุ.	(บาลี)	=	สุตฺตฺนฺตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปณฺณาสกปาติ (ภาษาบาลี)
ม.อุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปณณาสก (ภาษาไทย)
ลํ.ส.	(บาลี)	=	สุตฺตฺนฺตปิฎก ลํยฺยตฺตนิกาย สคฺคาถวคฺคปาติ (ภาษาบาลี)
ลํ.ส.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ลังยุตตนิกาย สคาถวรรค (ภาษาไทย)
ลํ.นิ.	(บาลี)	=	สุตฺตฺนฺตปิฎก ลํยฺยตฺตนิกาย นิทานวคฺคปาติ (ภาษาบาลี)
ลํ.นิ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ลังยุตตนิกาย นิทานวรรค (ภาษาไทย)
ลํ.ข.	(บาลี)	=	สุตฺตฺนฺตปิฎก ลํยฺยตฺตนิกาย ขนฺธวาวคฺคปาติ (ภาษาบาลี)
ลํ.ข.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ลังยุตตนิกาย ขันธวารวรรค (ภาษาไทย)
ลํ.สพฺวา.	(บาลี)	=	สุตฺตฺนฺตปิฎก ลํยฺยตฺตนิกาย สพฺยตฺนวคฺคปาติ (ภาษาบาลี)
ลํ.สพฺวา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ลังยุตตนิกาย สพยตนวรรค (ภาษาไทย)
ลํ.ม.	(บาลี)	=	สุตฺตฺนฺตปิฎก ลํยฺยตฺตนิกาย มหาวารวคฺคปาติ (ภาษาบาลี)
ลํ.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ลังยุตตนิกาย มหาวารวรรค (ภาษาไทย)
อฺง.เอกก.	(บาลี)	=	สุตฺตฺนฺตปิฎก อํงคฺตฺตรนิกาย เอกกนิปาตปาติ (ภาษาบาลี)
อฺง.เอกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคตตรนิกาย เอกกนิบาต (ภาษาไทย)
อฺง.ทูก.	(บาลี)	=	สุตฺตฺนฺตปิฎก อํงคฺตฺตรนิกาย ทูกนิปาตปาติ (ภาษาบาลี)
อฺง.ทูก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคตตรนิกาย ทูกนิบาต (ภาษาไทย)
อฺง.จตุกก.	(บาลี)	=	สุตฺตฺนฺตปิฎก อํงคฺตฺตรนิกาย จตุกกนิปาตปาติ (ภาษาบาลี)
อฺง.จตุกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคตตรนิกาย จตุกกนิบาต (ภาษาไทย)
อฺง.ปญจก.	(บาลี)	=	สุตฺตฺนฺตปิฎก อํงคฺตฺตรนิกาย ปญจกนิปาตปาติ (ภาษาบาลี)
อฺง.ปญจก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคตตรนิกาย ปัญจกนิบาต (ภาษาไทย)
อฺง.สตฺตก.	(บาลี)	=	สุตฺตฺนฺตปิฎก อํงคฺตฺตรนิกาย สตฺตกนิปาตปาติ (ภาษาบาลี)
อฺง.สตฺตก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคตตรนิกาย สัตตกนิบาต (ภาษาไทย)
อฺง.อฏฺฐก.	(บาลี)	=	สุตฺตฺนฺตปิฎก อํงคฺตฺตรนิกาย อฏฺฐกนิปาตปาติ (ภาษาบาลี)
อฺง.อฏฺฐก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคตตรนิกาย อัฐกนิบาต (ภาษาไทย)

- อจ.สตตก.อ. (ไทย) = อังคุดตริกกาย มโนรณปุรณี สัตตกนิบาตอรรถกถา (ภาษาไทย)
 อจ.อฎฐก.อ. (ไทย) = อังคุดตริกกาย มโนรณปุรณี อฎฐกนิบาตอรรถกถา (ภาษาไทย)
 อจ.นวก.อ. (ไทย) = อังคุดตริกกาย มโนรณปุรณี นวกนิบาตอรรถกถา (ภาษาไทย)
 ชุ.อป.อ. (ไทย) = ชุททกนิกาย วิสุททชนวิลาสินี อปทานอรรถกถา (ภาษาไทย)

อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก

- อภิ.วิ.อ. (ไทย) = อภิธรรมปิฎก วิภังค์ สัมมะเวทินทนีอรรถกถา (ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สิ่งทั้งหลายทั้งปวง ไม่ว่าจะมีชีวิตหรือไม่มีชีวิตก็ตาม ล้วนตกอยู่ในกฎไตรลักษณ์ ทั้งสิ้น คือมีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และเสื่อมไปเป็นธรรมดา^๑ ไม่มีสิ่งใดเพียงเท่านั้นจรดตลอดไป พระพุทธศาสนาก็ตกอยู่ในกฎธรรมชาตินี้เช่นเดียวกัน แต่ก่อนเคยเจริญรุ่งเรืองมาแล้วในอดีต เมื่อกาลเวลาล่วงเลยไป มีผู้สนใจศึกษา ฝึกฝนปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนลดน้อยลง ในที่สุด พระพุทธศาสนาก็จะอันตรธานไป เสื่อมสูญไป

พระพุทธศาสนาเถรวาทได้กล่าวถึงอันตรธานเอาไว้ ซึ่งมี ๕ ประการ คือ ปรียัติ อันตรธาน ปฏิบัติอันตรธาน ปฏิเวธอันตรธาน ลิงค์อันตรธาน และธาตุอันตรธาน^๒ นั่นคือ การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย การปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา ผลของการปฏิบัติ (มรรคผล นิพพาน) เพศของบรรพชิต และพระบรมสารีริกธาตุขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าสูญหายไป เสื่อมสิ้นไป รวมกันเรียกว่า ปัญจอันตรธาน

ปัญจอันตรธานนี้เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้แก่กันและกัน ดังหลักอทิปปัจจยาที่ว่า เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น^๓ มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกันไปตามลำดับ คือเมื่อไม่มีการศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย การประพฤติปฏิบัติไม่ถูกต้อง มรรคผล นิพพานก็เกิดขึ้นไม่ได้ เมื่อวันเวลาผ่านไป พระภิกษุสามเณรปฏิบัติตามพระธรรมวินัยลดหย่อนลง จนที่สุดหมดสภาพของเพศบรรพชิต และเมื่อไม่มีผู้ให้ความเคารพสักการบูชาต่อพระบรมสารีริกธาตุขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในที่สุดพระธาตุก็จะอันตรธานเป็นการสิ้นสุดของพระพุทธศาสนา

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๐๔.

^๒ พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาลลักษณมณ), **สังคีตยวงศ์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร, ๒๕๒๑), หน้า ๕๕๒.

^๓ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๓๕๖.

คนไทยเกือบทุกคนเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา^๔ เพราะได้รับพระพุทธศาสนาเถรวาทมาจากอินเดีย โดยการนำเข้ามาของพระโสณะ และพระอุตตระ ตั้งแต่ พ.ศ.๒๑๘^๕ เป็นต้นมา ในฐานะของพุทธศาสนิกชน ที่มีความเคารพนับถือในพระรัตนตรัย ก็ควรที่จะศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เช่น เรื่องของปัญจอันตรธานให้เกิดความรู้ความเข้าใจ และนำมาปฏิบัติให้ถูกต้อง เพื่อเป็นการช่วยกันจรรโลงพระพุทธศาสนาเอาไว้ให้นานที่สุด เท่าที่จะช่วยรักษาเอาไว้ได้ พุทธศาสนิกชนในกาลก่อนนั้น มีความผูกพันสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้นปรองดองกันด้วยดี ฝ่ายฆราวาสก็ให้ความอุปถัมภ์ดูแลแก่พระภิกษุสามเณรด้วยดี ฝ่ายพระภิกษุสามเณรก็สนใจศึกษาเล่าเรียน ฝึกฝนตนเอง และยังเผยแผ่หลักธรรมคำสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้กับฆราวาสนำไปประพฤติปฏิบัติ นำมาซึ่งความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาเรื่อยมา

แต่ด้วยกาลเวลาที่เปลี่ยนไป สถานการณ์ของพระพุทธศาสนาในประเทศไทยก็เปลี่ยนแปลงไปตาม นั่นคือ พระภิกษุสามเณรที่ในกาลก่อนเป็นผู้ที่ประพฤติดีปฏิบัติชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ นำมายังความเลื่อมใสศรัทธา มาบัดนี้การปฏิบัติผิดหลักพระธรรมวินัย^๖ มีความประพฤติที่ไม่เรียบร้อย มีอาจารย์ไม่เหมาะสม ไม่สนใจศึกษาเล่าเรียนให้มีความรู้ความเข้าใจในพระธรรมวินัย จึงยังพระสัทธรรมให้คลาดเคลื่อน เสื่อมสูญไปได้ แม้จะมีการปรับตัวไปตามกระแสโลกาภิวัตน์อยู่บ้าง ก็เป็นไปในทางที่เสื่อมลง^๗ ส่วนพระภิกษุนวาระอุปสมบทใหม่นั้น แม้จะมีใช้ชีวิตในเพศบรรพชิตอยู่บ้าง ก็เพียงชั่วระยะเวลาสั้นๆ เท่านั้น อีกทั้งในครอบครัวหนึ่งๆ มีจำนวนลูกหลานลดลงไม่มากดังแต่ก่อน การที่จะให้ลูกชายหลานชายมาบรรพชาอุปสมบทเป็นพระภิกษุสามเณรนั้น จึงมีจำนวนลดน้อยลง

ส่วนชีวิตความเป็นอยู่ของฆราวาส ถึงแม้ว่าจิตใจนั้นยังมีความเคารพศรัทธาในพระพุทธศาสนาอยู่สักเพียงไรก็ตาม แต่เพื่อความอยู่รอด ก็ต้องชวนชวายพยายามขยันในการทำ

^๔ พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต),ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๓), หน้า ๗.

^๕ ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พระพุทธศาสนาในอาเซียน**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๐), หน้า ๑๔๓.

^๖ นิธิ เอียวศรีวงศ์, **พุทธศาสนาในความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๔), หน้า ๑๓๘.

^๗ นายธนภุช ฉัตรเลขวนิช, “การศึกษาเชิงเปรียบเทียบการดำเนินชีวิตของอุบาสกในสมัยพุทธกาลและในสมัยปัจจุบัน”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๐.

มาหากิน หรือด้วยความหลงเมามัวไปกับวัตถุนิยมทั้งหลายก็ตาม จึงไม่ค่อยมีเวลาไปวัด นอกเสียจากมีกิจธุระในบางครั้งบางคราวเท่านั้น เริ่มเห็นห่างออกจากพระภิกษุสามเณรมากยิ่งขึ้น

ด้วยเหตุนี้เอง จึงส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ทั้งในส่วนบุคลากร คือทำให้จำนวนพระภิกษุสามเณรลดน้อยลง ส่วนศาสนสถานและศาสนวัตถุอื่นๆ นั้นก็ขาดการดูแลหรือดูแลแต่ไม่ทั่วถึง ไม่มีการซ่อมแซมปฏิสังขรณ์ ปล่อยให้ทรุดโทรมเสื่อมสลายลง ยิ่งทำให้สถานการณ์พระพุทธศาสนาเสื่อมสูญอันตรธานไปจากประเทศไทยเร็วยิ่งขึ้น

เพื่อให้พระพุทธศาสนา ยังคงดำรงอยู่ในสังคมไทยตราบนานเท่านาน ควรที่จะหาแนวทางไม่ให้เกิดการอันตรธานขึ้น ก็ต้องอาศัยความร่วมมือกันของพุทธศาสนิกชนทุกๆ ฝ่ายช่วยกัน เช่น ส่งเสริมการเรียนการสอนของพระภิกษุสามเณร ส่งเสริมการปฏิบัติธรรม และการให้ความอุปถัมภ์ปัจจัย ๔ เป็นต้น

ด้วยเหตุผลดังกล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาปัญหาอันตรธานในพระพุทธศาสนาเถรวาท ปัญหอันตรธานในสังคมไทย แนวทางการป้องกันและแก้ไขปัญหอันตรธานในสังคมไทย เพื่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนาให้ควบคู่กับสังคมไทยสืบไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาปัญหาอันตรธานในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาปัญหาอันตรธานในสังคมไทย
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาแนวทางการป้องกันและแก้ไขปัญหอันตรธานในสังคมไทย

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตของการวิจัย ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตของการวิจัยคือ ศึกษาวิเคราะห์ปัญหาอันตรธานในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยศึกษาค้นคว้าในพระไตรปิฎก คัมภีร์อรรถกถา วิทยานิพนธ์ หนังสือ และตำราที่เกี่ยวข้อง

๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

๑.๔.๑ อังตรธาน (ANTARADHĀNA) หมายถึง ความสูญหายไป, ลับไป, เสื่อมไป

๑.๔.๒ ปัญจอังตรธาน (PAÑCA ANTARADHĀNA) หมายถึง การอังตรธานของพระพุทธศาสนา มี ๕ ประการ คือ ปริยัตติอังตรธาน คือความเสื่อมสูญแห่งปริยัตติอันได้แก่ การศึกษาเล่าเรียน, ปฏิบัติอังตรธาน คือความเสื่อมแห่งการปฏิบัติ, ปฏิเวธอังตรธาน คือความเสื่อมสูญแห่งปฏิเวธอันได้แก่การบรรลุมรรคผล, ลิงคอังตรธาน คือความเสื่อมสูญแห่งเพศสมณะ, ธาตุอังตรธาน คือความเสื่อมสูญแห่งพระบรมสารีริกธาตุ

๑.๔.๓ แนวทางการป้องกันและแก้ไข หมายถึง วิธีการที่จะไม่ให้เกิดปัญจอังตรธานเกิดขึ้นและแก้ไขปัญจอังตรธานที่เกิดขึ้นแล้วในสังคมไทย

๑.๔.๔ พระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง นิกายพระพุทธศาสนาฝ่ายใต้ ซึ่งถือตามคติที่พระอรหันต์พุทธสาวกได้วางหลักธรรมวินัยเป็นแบบแผนไว้เมื่อครั้งปฐมสังคายนา ที่นัปถือแพหลายในประเทศไทย

๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๕.๑ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงพระนิพนธ์ปฐมสมโพธิกถา ในอังตรธานปริวรรต ปริเฉทที่ ๒๙ ได้กล่าวถึงอังตรธานมีเนื้อความ ตอนหนึ่งว่า แท้จริง อังตรธานมี ๕ ประการ ปริยตฺตือนฺตรธานํ คือ อังตรธานเสื่อมสูญแห่งปริยัตติ ปฏิตฺตือนฺตรธานํ คืออังตรธานแห่งการปฏิบัติ ปฏิเวธอนฺตรธานํ คืออังตรธานแห่งการบรรลุมรรคผล ลิงคอนฺตรธานํ คืออังตรธานการเสื่อมจากสมณะเพศ ธาตุอนฺตรธานํ คืออังตรธานแห่งธาตุ จึงเป็นอังตรธาน ๕ ประการด้วยกัน^๕

๑.๕.๒ พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาลลักษมณ) ได้แปลหนังสือสังคีตยวงศ์เป็นภาษาไทย ซึ่งแต่งเป็นภาษามครโดยสมเด็จพระวันรัตน์ ในปริเฉทที่ ๙ ตอนที่ว่าด้วยเรื่อง อานิสงส์ต่างๆ และพระเจดีย์ต่างๆ แลปัญจอังตรธาน ได้กล่าวถึงอังตรธานมีเนื้อความตอนหนึ่งว่า อังตรธานมี ๕ อย่าง คือปริยัตติอังตรธาน ๑ ปฏิบัติอังตรธาน ๑ ปฏิเวธอังตรธาน ๑

^๕ กรมศิลปากร, ปฐมสมโพธิกถา พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า

ลึงค้อันตรธาน ๑ ธาตุอันตรธาน ๑ ในคำว่าพระปริยัตินี้ คือพระไตรปิฎก ในคำว่าพระปฏิบัตินี้ คือพระปฏิบัติ ในคำว่าพระปฏิเวธนี้ คือพระอธิคม ในคำว่าลึงค้อันตรธานนี้ คือสภาวะเป็นสมณะ ในคำว่าพระธาตุนี้ คือพระศรีรัตนธาตุ ในอันตรธานทั้ง ๕ นั้น พระปฏิบัติก็ดี พระปฏิเวธก็ดี มีบ้างไม่มีบ้าง แท้จริงในกาลคราวหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายผู้ตรัสรู้มรรคผลมีอยู่ ก็จะไม่ผู้เหยียดนิ้วมือชี้ได้ว่าจะมี ภิกษุปุถุชนแต่สักองค์เดียวดังนั้นก็ว่าได้ แท้จริงในทวี่ปีนี้ คราวหนึ่งภิกษุปุถุชนไม่มีเลย ภิกษุผู้เต็ม ด้วยความปฏิบัติมีมากบางครั้งน้อยบางครั้งด้วยเหตุนี้ พระปฏิบัติก็ดี พระปฏิเวธก็ดี จึงว่ามีบ้าง ไม่มีบ้าง แท้จริงบัณฑิตได้ทราบพระไตรปิฎกมีปริยัติเป็นเครื่องกำหนดก่อน จึงจะยังธรรมสอง ประการ คือปฏิบัติแลปฏิเวธให้บริบูรณ์ได้^๙

๑.๕.๓ พระครูกัลยาณสิทธิวัฒน์ (สมาน กุลยาณธมฺโม) ได้กล่าวถึง อันตรธานใน หนังสือพุทธประวัติตามแนวปฐมสมโพธิ ปริเฉทที่ ๒๙ ธาตุอันตรธานปริวัตต์ มีเนื้อความตอน หนึ่งว่า อันตรธาน ๕ หมายถึง สูญหายไป เสื่อมสูญไป เสื่อมสิ้นไป หมายถึง ความเสื่อมสูญ เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา มี ๕ ประการ คือ ๑.ปริยัติอันตรธาน คือความเสื่อมสูญแห่งปริยัติ อัน ได้แก่การศึกษาเล่าเรียน ๒.ปฏิบัติอันตรธาน คือความเสื่อมแห่งการปฏิบัติ ๓.ปฏิเวธอันตรธาน คือความเสื่อมสูญแห่งปฏิเวธ อันได้แก่การบรรลุมรรคผล ๔.ลึงค้อันตรธาน คือความเสื่อมสูญ แห่งเพศสมณะ ๕.ธาตุอันตรธาน คือความเสื่อมสูญแห่งพระบรมธาตุ^{๑๐}

๑.๕.๔ กรมศิลปากร ได้กล่าวถึงอันตรธาน ในคัมภีร์มิลินทปัญหา ไทย - บาลี ปฐมวรรคไว้ว่า อันตรธาน มี ๓ ประการ คือ อธิคมอันตรธานประการ ๑ ปฏิบัติอันตรธาน ประการ ๑ ลึงค้อันตรธานประการ ๑ เป็น ๓ ประการดังนี้ มหาราชา ขอถวายพระพร อธิคม อันตรธานนั้น เมื่อพระพุทธบุตรไม่ปฏิบัติแล้วก็ขาดจากมรรคผล อย่างนี้ชื่อว่า อธิคมอันตรธาน และปฏิบัติอันตรธานนั้น เมื่อพระพุทธบุตรไม่ปฏิบัติแล้ว สิกขาบทบัญญัติน้อยใหญ่ก็เสื่อมสูญไป อย่างนี้แลเรียกว่า ปฏิบัติอันตรธาน และลึงค้อันตรธานนั้น ได้แก่ประเพณีนุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ กำหนดจนผ้ากาสาวพัสตร์น้อยห้อยห้อยยังมีอยู่ไม่สูญจากประเพณี ต่อเมื่อไม่มีตราบใด ประเพณีก็สูญ เสื่อม เมื่อนั้นเรียกว่า ลึงค้อันตรธาน^{๑๑}

^๙ พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาลละกัษณณ), **สังคีตยวงค์**, หน้า ๕๕๒ - ๕๕๓.

^{๑๐} พระครูกัลยาณสิทธิวัฒน์ (สมาน กุลยาณธมฺโม), **พุทธประวัติตามแนวปฐมสมโพธิ**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๓๐๓.

^{๑๑} กรมศิลปากร, **คัมภีร์มิลินทปัญหา ไทย - บาลี**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : ประยูร วงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๒๒๗.

๑.๕.๕ ปู่ แสงฉาย อนงคาราม ได้กล่าวเรื่องอันตรธานไว้ในหนังสือมิลินทปัญหา ฉบับพร้อมด้วยอรรถกถา ฎีกา ปฐมวรรค สัทธัมมอรรถธานปัญหาที่ ๗ ถ้ามเรื่องอายุ พระพุทธศาสนา ๕,๐๐๐ ปี มีเนื้อความตอนหนึ่งว่า อันตรธานนั้น มีอยู่ ๓ ประการ คือ ๑. อธิคมอันตรธาน(มรรคผลสูญหายไป) ๒. ปฏิบัติอันตรธาน(ข้อปฏิบัติสูญหายไป) ๓. ลิงอันตรธาน (เพศสูญไป) เมื่ออธิคมอันตรธานแล้ว ถึงมีผู้ปฏิบัติดี ก็ไม่มีธรรมวิสัย คือการได้รู้ยิ่งซึ่งธรรม เมื่อปฏิบัติอันตรธานแล้ว สิกขาบทบัญญัติก็อันตรธาน ยังเหลือแต่เพศเท่านั้น เมื่อลิงอันตรธาน แล้วก็ขาดประเพณี คือความสืบต่อแห่งเพศบรรพชิตในพระพุทธศาสนา อันตรธานมีอยู่ ๓ ประการเท่านั้นแหละ^{๑๒}

๑.๕.๖ รังสี สุทนต์ กล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์พุทธศาสนตรมหาบัณฑิต เรื่องการศึกษาวิเคราะห์บทบาทของอนาถบิณฑิกอุบาสก ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนามีใจความเกี่ยวกับประวัติชีวิตของอนาถบิณฑิกอุบาสก ในด้านคุณสมบัติพิเศษความเกี่ยวข้องกับผู้คนต่างๆ และบทบาทของท่านที่ได้ช่วยเหลือเกื้อกูลแก่สังคม ตลอดจนการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา ทางด้านสังคมและการเป็นพุทธศาสนิกชน ซึ่งบทบาททางด้านถวายทาน มีเกียรติคุณปรากฏยิ่งกว่าอัครอุบาสกและอุบาสิกาผู้ได้รับตำแหน่งเอตทัคคะด้านอื่นๆ ที่เป็นอย่างนี้ เพราะการที่อุบาสกอุบาสิกาอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาด้วยปัจจัย ๔ นั้น เป็นเหตุปัจจัยให้พระพุทธศาสนามั่นคงดำรงอยู่ยืนนาน พระภิกษุสงฆ์จะมีที่พักอาศัย จะจาริกไปประกาศพระศาสนาในที่ต่างๆ ก็ต้องมีอุบาสกอุบาสิกาเหล่านี้เป็นกำลังอุปถัมภ์ด้วยปัจจัย ๔ ถ้าขาดสิ่งเหล่านี้ งานประกาศพระศาสนา ก็คงจะดำเนินไปด้วยความยากลำบาก^{๑๓}

๑.๕.๗ ธนภุช ฉัตรเลขวนิช ได้กล่าวถึงความคล้อยไปทางที่เสื่อมจากศีลธรรมของผู้คนและพระสงฆ์ไว้ในวิทยานิพนธ์พุทธศาสนตรมหาบัณฑิต เรื่องการศึกษาเชิงเปรียบเทียบการดำเนินชีวิตของอุบาสกในสมัยพุทธกาลและในสมัยปัจจุบันว่า ปัจจุบันสังคมไทยได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว วัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาอิทธิพลอย่างมากต่อวิถีชีวิตของชาวพุทธ ค่านิยมต่างๆ ได้เปลี่ยนไปในทิศทางของวัตถุนิยมมากขึ้น จนวัฒนธรรมประเพณีต่างๆ ที่บรรพบุรุษชาวพุทธได้สืบทอดต่อกันมาได้จางหายและบิดเบือนไปเป็นอันมาก คนกับวัดได้มีการแยกตัวออก

^{๑๒} ปู่ แสงฉาย อนงคาราม, **มิลินทปัญหา ฉบับพร้อมด้วยอรรถกถา ฎีกา**,

(กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ลูก ส. ธรรมภักดี, ๒๕๒๘), หน้า ๑๙๐.

^{๑๓} นายรังสี สุทนต์, “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของอนาถบิณฑิกอุบาสกที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๔.

ห่างกันมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง ชาวบ้านห่างจากหลักธรรมคำสอนไปตามลำดับ ทำให้พระสงฆ์ต้องมีการปรับตัวไปตามกระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งคล้ายไปในทางที่เสื่อม^{๔๔}

๑.๕.๘ รุ่งนิภา พัฒนพฤษชาติ ได้กล่าวถึงบทบาทและหน้าที่ของพระสงฆ์ ในวิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต เรื่องศึกษาพัฒนาเด็กตามทัศนะของพระพรหมมังคลาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ)ว่า พระสงฆ์เป็นบุคลากรที่สำคัญของสังคม และทำหน้าที่สืบอายุพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่จนถึงปัจจุบันแล้ว ยังทำหน้าที่ของมนุษย์ในฐานะที่อยู่อาศัยในสังคม และได้ทำหน้าที่ในการสงเคราะห์ช่วยเหลือสังคมในด้านต่างๆ ซึ่งปัจจุบันพระสงฆ์ต้องปรับและเพิ่มบทบาท ให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองด้วย เพราะพระสงฆ์เป็นบุคลากรของสังคม พระสงฆ์ย่อมได้รับผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้จึงต้องปรับบทบาทและหน้าที่ของตนเองเพื่อให้สอดคล้องและยอมรับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เพื่อการดำรงอยู่ของศาสนาให้อยู่คู่กับสังคมไทยตลอดไปและเพื่อช่วยเหลือสังคมด้วย^{๔๕}

จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับปัญหัจฉัตรธานในพระพุทธศาสนาเถรวาทแต่เพียงภาพรวมกว้างๆ เท่านั้น ยังไม่ได้กล่าวถึงในรายละเอียดให้ลึกซึ้ง มีความชัดเจนพอ ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาวิเคราะห์ปัญหัจฉัตรธานในพระพุทธศาสนาเถรวาทให้เข้าใจแจ่มแจ้ง มีความชัดเจนยิ่งขึ้น เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาและค้นคว้าสืบไป

^{๔๔} นายธนภุช ฉัตรเลขวณิช, “การศึกษาเชิงเปรียบเทียบการดำเนินชีวิตของอุบาสกในสมัยพุทธกาลและในสมัยปัจจุบัน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๐.

^{๔๕} นางสาวรุ่งนิภา พัฒนพฤษชาติ, “การศึกษาพัฒนาเด็กตามทัศนะของพระพรหมมังคลาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๐.

๑.๖ วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยจะศึกษาค้นคว้ารวบรวมเรื่องปัญหาอันตรายภายในพระพุทธรูปศาสนาเถรวาทในเอกสาร ซึ่งมีลำดับขั้นตอน ดังต่อไปนี้

- ๑.๖.๑ ศึกษาค้นคว้าอันตรายจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎก
- ๑.๖.๒ ศึกษาค้นคว้าปัญหาอันตรายจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ คัมภีร์อรรถกถางานวิจัย หนังสือ และเอกสารที่เกี่ยวข้อง
- ๑.๖.๓ ศึกษารวบรวมวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัย
- ๑.๖.๔ นำเสนอผลการวิจัย

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- ๑.๗.๑ ทำให้ทราบปัญหาอันตรายภายในพระพุทธรูปศาสนาเถรวาท
- ๑.๗.๒ ทำให้ทราบปัญหาอันตรายในสังคมไทย
- ๑.๗.๓ ทำให้ทราบแนวทางการป้องกันและแก้ไขปัญหาอันตรายในสังคมไทย

บทที่ ๒

ปัญจอันตรธานในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในบทนี้ ผู้วิจัยนำเสนอเนื้อหาสาระของปัญจอันตรธานในที่มีปรากฏในที่ต่างๆ โดยได้วางกรอบการศึกษาออกเป็น ๓ หัวข้อ ดังนี้ คือ (๑) ความหมายของปัญจอันตรธาน (๒) อันตรธานที่ปรากฏในคัมภีร์และตำราพระพุทธศาสนา และ (๓) ความสัมพันธ์กันของปัญจอันตรธาน

๒.๑ ความหมายของปัญจอันตรธาน

ความหมายของคำว่า ปัญจอันตรธานนี้ ไม่ปรากฏในพระไตรปิฎกโดยตรง แต่มีปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาและตำราพระพุทธศาสนาในภายหลัง ดังจะได้อธิบายความหมายของศัพท์นี้ เป็นลำดับไป

ปัญจอันตรธานนี้ เป็นคำที่สมาสกัน มีรากศัพท์มาจากภาษาบาลี ๒ คำ คือ คำว่า “ปัญจ” และ “อันตรธาน” จึงรวมเป็น “ปัญจอันตรธาน”

ปัญจจะ (ค.) หมายถึง ห้า^๑

อันตรธานะ (นป.) หมายถึง อันตรธาน, ความสูญหาย, เครื่องปิดบัง^๒

คัมภีร์อภิธานวรรณนา ได้ให้ความหมายของคำว่า “อันตรธาน” ไว้ว่า อนุตรธาน (อนุตรสทูปปท + ธา อววรรณเณ + ยุ) ฝา, เครื่องปกปิด, ฝาปิด, เครื่องกัน, สิ่งกีดขวาง อนุตริธรรตติ อนุตรธานํ สิ่งกีดขวางในระหว่าง ชื่อว่าอันตรธานะ (อาเทศ ยุ เป็น อน, ลป อ ที่ อน)^๓

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายไว้ว่า อันตรธาน (อันตะระทาน, อันตุระทาน) ก. สูญหายไป, ลับไป. (ป., ส.).^๔

^๑ พระอุดมคณาธิการ, รศ.ดร.จำลอง สารพัตติก, พจนานุกรมบาลี – ไทย ฉบับนักศึกษ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๙๗๓.

^๒ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๐๓.

^๓ พระมหาสมปอง มุทิโต, คัมภีร์อภิธานวรรณนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประจวบคีรีขันธ์ จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๙๒.

^๔ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๓๕๔.

พจนานุกรมพุทธศาสนา ฉบับประมวลศัพท์ ได้ให้ความหมายไว้ว่า อันตรธาน หายไป, เลื่อมสิ้นไป, สูญหายไป^๕

พจนานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถได้ให้ความหมายไว้ว่า ปญจ Skt.Pañca ห้า^๖, อันตรธาน Skt. antardhāna. ความหายไป, เลื่อมไป(ผืน) ปิด, กำบัง^๗

ดังนั้น เมื่อก้าวโดยสรุปแล้ว คำว่า ปญจ + อันตรธาน = ปญจอันตรธาน จึงหมายถึง สิ่งที่อันตรธานห้ำอย่าง, ความสูญหายทั้งห้า, ความเลื่อมสิ้นไปทั้งห้า ดังนี้เป็นต้น ในงานวิจัยนี้ ปญจอันตรธาน จึงหมายถึง ปริยัติอันตรธาน, ปฏิบัติอันตรธาน, ปฏิเวธอันตรธาน, ลิงคอันตรธาน, และธาตุอันตรธาน

๒.๒ อันตรธานที่ปรากฏในคัมภีร์และตำราพระพุทธศาสนา

อันตรธานที่ปรากฏในคัมภีร์และตำราพระพุทธศาสนามีหลายลักษณะ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบข่ายการนำเสนอ ดังนี้ คือ (๑) อันตรธานที่ปรากฏในพระไตรปิฎก (๒) อันตรธานที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถา และ (๓) อันตรธานที่ปรากฏในตำราพระพุทธศาสนา ตามลำดับดังนี้

๒.๒.๑ อันตรธานที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

พระไตรปิฎก^๘ คือคัมภีร์ที่บรรจุพุทธพจน์ (พระธรรมวินัย) และเรื่องราวชั้นเดิมของพระพุทธศาสนา^๙ เป็นคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนา^{๑๐} ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงสาเหตุของการเกิดอันตรธาน หรือความเลื่อมสูญของพระศาสนา ซึ่งมีสาเหตุมาจากหลายเหตุหลายปัจจัยด้วยกัน ดังที่ปรากฏในพระวินัย และพระสูตรต่างๆ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอ โดยอาศัยเกณฑ์การแบ่งตามทีปรากฏในคัมภีร์ต่างๆ คือพระวินัยปิฎก และพระสุตตันตปิฎก ดังนี้

^๕ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสนา ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๓๓๙.

^๖ พจนานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๔๔๒.

^๗ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๕๕.

^๘ ภาษาอังกฤษ เรียกว่า Pali Canon หรือ Buddhist Canon. (ตรีปิฎก ก็ว่า).

^๙ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสนา ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๖๐.

^{๑๐} วิ.มหา. (ไทย) ๑/[๑].

๒.๒.๑.๑ สาเหตุของการเกิดอันตรายที่ปรากฏในพระวินัยปิฎก

สาเหตุของการเกิดอันตรายที่ปรากฏในพระวินัยปิฎกนี้ ปรากฏในเวรัญชกัณฑ์ดังนี้ ในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๑ มหาวิภังค์ ภาค ๑ นี้ในเวรัญชกัณฑ์ (ว่าด้วยเรื่องที่ว่า เวรัญชพราหมณ์เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าขณะประทับอยู่ ณ เมืองเวรัญชา . . . พระพุทธเจ้าตรัสเหตุที่ทำให้พระศาสนาดำรงอยู่นานและดำรงอยู่ไม่นาน . . .)^{๑๑} มีเนื้อความกล่าวถึงสาเหตุของอันตรายของพระศาสนา มีเนื้อความดังนี้

. . . พระสารีบุตรจึงทูลถามถึงเหตุที่ทำให้พระมหจรรย์ดำรงอยู่นานและไม่นาน ดังนี้^{๑๒}

“อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้พระมหจรรย์ของพระพุทธเจ้าวิปัสสี พระพุทธเจ้าสิขี และพระพุทธเจ้าเวสสภู ดำรงอยู่ไม่นาน พระพุทธเจ้าข้า”

“สารีบุตร พระพุทธเจ้าวิปัสสี พระพุทธเจ้าสิขี พระพุทธเจ้าเวสสภู ทรงผ่อนคลายที่จะแสดงธรรมโดยพิสดารแก่สาวก สุตตะ เคยยะ เวยยาकरणะ คาถา อุทาน อิติวุตตกะ ชาดก อัมภุตธรรม เวทลละ^{๑๓} ของพระพุทธเจ้าทั้ง ๓ พระองค์จึงมีน้อย มิได้ทรงบัญญัติสิกขาบทไว้แก่สาวก ไม่มีการแสดงปาติโมกข์ เมื่อหมดพระพุทธเจ้าและสาวกผู้ตรัสรู้ตามแล้ว สาวกชั้นหลังๆ ต่างชื่อ ต่างโคตร ต่างชาติวรรณะ ได้เข้ามาบวชจากต่างตระกูล เธอเหล่านั้นพาให้พระมหจรรย์สูญสิ้นไปเร็วพลัน เหมือนดอกไม้ไม่นานาพรรณกองอยู่บนแผ่นกระดาน ยังไม่ร้อยด้วยด้าย ย่อมถูกลมพัดกระจัดกระจายไป เพราะเหตุไร เพราะไม่ได้เอาด้ายร้อยไว้ ข้อนี้นั้นใด เมื่อหมดพระพุทธเจ้าและสาวกผู้ตรัสรู้ตามแล้ว สาวกชั้นหลังๆ ต่างชื่อ ต่างโคตร ต่างชาติวรรณะ ได้เข้ามาบวชจากต่างตระกูล เธอเหล่านั้นพาให้พระมหจรรย์สูญสิ้นไปเร็วพลันนั้น

สารีบุตร นี่คือเหตุปัจจัยที่ทำให้พระมหจรรย์ของพระพุทธเจ้าวิปัสสี พระพุทธเจ้าสิขี พระพุทธเจ้าเวสสภู ดำรงอยู่ไม่นาน”

. . . “อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้พระมหจรรย์ของพระพุทธเจ้ากุกสันธะ พระพุทธเจ้าโกนาคมณะ และพระพุทธเจ้ากัสสปะ ดำรงอยู่นาน พระพุทธเจ้าข้า”

^{๑๑} วิ.มหา. (ไทย) ๑/[๑๓].

^{๑๒} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๘ - ๒๐/๑๐ - ๑๒.

^{๑๓} สุตตะ เคยยะ เวยยาकरणะ คาถา อุทาน อิติวุตตกะ ชาดก อัมภุตธรรม เวทลละ รวมเรียกว่า นวังสัตตศาสนา.

“สารีบุตร พระพุทธเจ้ากกุสันธะ พระพุทธเจ้าโกนาคมนะ และพระพุทธเจ้ากัสสปะ ไม่ทรงผ่อนคลายที่จะทรงแสดงธรรมโดยพิสดารแก่สาวก สุตตะ เคยยะ เวชยการณะ คาถา อุทาน อิติวุตตกะ ชาดก อัมภุตธรรม เวทลชะของพระพุทธเจ้า ๓ พระองค์จึงมีมาก ทรงบัญญัติสิกขาบทไว้แก่สาวก มีการแสดงปาติโมกข์ เมื่อหมดพระพุทธเจ้าและสาวกผู้ตรัสรู้ตามแล้ว สาวกชั้นหลังๆ ต่างชื่อ ต่างโคตร ต่างชาติวรรณะ ได้เข้ามาบวชจากต่างตระกูล เธอเหล่านั้นพาให้พรหมจรรย์ดำรงอยู่นาน เหมือนดอกไม้ไม่นานาพรรณกองอยู่บนแผ่นดิน กระดานเอาด้ายร้อยไว้ ย่อมไม่ถูกลมพัดกระจัดกระจายไป เพราะเหตุไร เพราะเอาด้ายร้อยไว้ ข้อนี้ฉันใด เมื่อหมดพระพุทธเจ้า และสาวกผู้ตรัสรู้ตามแล้ว สาวกชั้นหลังๆ ต่างชื่อ ต่างโคตร ต่างชาติวรรณะ ได้เข้ามาบวชจากต่างตระกูล เธอเหล่านั้นพาให้พรหมจรรย์ดำรงอยู่นานฉันนั้น

สารีบุตร นี่คือเหตุปัจจัยที่ทำให้พรหมจรรย์ของพระพุทธเจ้ากกุสันธะ พระพุทธเจ้าโกนาคมนะ และพระพุทธเจ้ากัสสปะ ดำรงอยู่นาน...”^{๑๔}

ในกถาบทนี้จะเห็นได้ว่า สาเหตุที่ทำให้พรหมจรรย์ ดำรงอยู่ไม่นานเพราะพระพุทธเจ้า วิปัสสี พระพุทธเจ้าสิขี และพระพุทธเจ้าเวสสภู พระองค์ไม่ได้ทรงแสดงธรรมโดยพิสดาร นวัง สัตตศาสนาจึงมีน้อย ไม่มีการบัญญัติสิกขาบท และไม่ได้ทรงแสดงปาติโมกข์ พรหมจรรย์จึงดำรงอยู่ได้ไม่นาน

ส่วนพรหมจรรย์ที่ดำรงอยู่ได้นาน เพราะพระพุทธเจ้ากกุสันธะ พระพุทธเจ้าโกนาคมนะ และพระพุทธเจ้ากัสสปะ พระองค์ทรงแสดงธรรมโดยพิสดาร นวัง สัตตศาสนาจึงมีมาก มีการบัญญัติสิกขาบท และทรงแสดงปาติโมกข์

๒.๒.๑.๒ สาเหตุของการเกิดอันตรายที่ปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎก

สาเหตุของการเกิดอันตรายที่ปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎกนี้ปรากฏอยู่ในหลายๆ พระสูตร หลายๆ เล่มด้วยกัน ผู้วิจัยจึงขอนำเสนอ ตามลำดับของคัมภีร์ ดังนี้

๑) ในพระสูตรต้นตปิฎก สังยุตตนิกาย นิทานวรรค เล่มที่ ๑๖ ว่าด้วยธรรมที่เป็นต้นเหตุแห่งความทุกข์ เรื่องของอันตรายนี้ มีปรากฏเนื้อความในกัสสปสังยุต สัทธัมมปัฏฐापิกสูตร

ที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงต้นเหตุแห่งความเสื่อมและความเจริญแห่งสังฆธรรมแก่ท่านพระมหากัสสปะ ดังปรากฏเนื้อความว่า^{๑๕}

^{๑๔} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๑/๑๓.

^{๑๕} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๕๖/๒๖๒ - ๒๖๔.

. . . กัสสปะ ชื่อนั้นเป็นอย่างนี้ คือ เมื่อหมู่สัตว์เสื่อมลง สัตถรรวมก็เสื่อมสูญไป ลึกซึ้งมาก จึงมีมาก และภิกษุตั้งอยู่ในอภิปุถุผลจึงมีน้อย สัตถรรวมปฏิรูปยังไม่เกิดขึ้นในโลกตราบใด ตราบนั้นสัตถรรวมก็ยังไม่เสื่อมสูญไปแต่เมื่อใดสัตถรรวมปฏิรูปเกิดขึ้นในโลก เมื่อนั้น สัตถรรวมย่อมเสื่อมสูญไป

ปฐมวิธาคู(ธาคุดิน)ทำสัตถรรวมให้เสื่อมสูญไปไม่ได้ อาโปธาคู(ธาคุน้ำ)เตโชธาคู(ธาคูไฟ) วาโยธาคู(ธาคูลม) ก็ทำสัตถรรวมให้เสื่อมสูญไปไม่ได้ ที่แท้โมฆบุรุษในโลกนี้ต่างหากเกิดขึ้นมาย่อมทำให้สัตถรรวมเสื่อมสูญไป เปรียบเหมือนเรือจะอัปปางก็เพราะต้นหนเท่านั้น สัตถรรวมย่อมไม่เสื่อมสูญไป ด้วยประการฉะนี้

สาเหตุที่ทำให้สัตถรรวมเสื่อมสูญ

เหตุฝ่ายต่ำ ๕ ประการนี้ เป็นไปเพื่อความเสื่อมสูญไป เพื่อความหายแห่งสัตถรรวม เหตุฝ่ายต่ำ ๕ ประการอะไรบ้าง คือ

๑. ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ในธรรมวินัยนี้ ไม่เคารพยำเกรงในพระศาสดา
๒. ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ในธรรมวินัยนี้ ไม่เคารพยำเกรงในพระธรรม
๓. ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ในธรรมวินัยนี้ ไม่เคารพยำเกรงในพระสงฆ์
๔. ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ในธรรมวินัยนี้ ไม่เคารพยำเกรงในสิกขา
๕. ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ในธรรมวินัยนี้ ไม่เคารพยำเกรงในสมาธิ

เหตุฝ่ายต่ำ ๕ ประการนี้เป็นไปเพื่อความเสื่อมสูญ เพื่อความหายไปแห่งสัตถรรวม . . .

จะเห็นได้ว่า ในพระไตรปิฎกเล่มนี้ กล่าวถึงการเสื่อมหายไปของพระสัตถรรวม ก็อยู่ที่ สัตถรรวมปฏิรูป โมฆบุรุษ ความไม่เคารพยำเกรงในพระรัตนตรัย ในสิกขา และในสมาธิของพุทธบริษัท ส่วนพระสัตถรรวมจะดำรงอยู่ ไม่เสื่อมสูญก็ด้วยนัยตรงกันข้ามนั้น

๒) ในสูตรต้นตปิฎก สังยุตตนิกายนิกาย มหาวารวรรค เล่มที่ ๑๙ เรื่องของอันตรธาน มีปรากฏในสูตรที่ ๒, ๓, ๕ คือ จิรัฏฐิติสูตร, ปริหานสูตร และอัญญตรพราหมณสูตร ดังนี้

(๑) จิรัฏฐิติสูตร ว่าด้วยความดำรงอยู่ได้นานแห่งพระสัตถรรวม . . . เพราะบุคคลไม่ เจริญสติปัญญา ๔ ประการ พระสัตถรรวมจึงตั้งอยู่ไม่นาน ถ้าเจริญสติปัญญา ๔ ประการ พระสัตถรรวมก็ตั้งอยู่นาน^{๑๖} ที่พระภัททะถามพระอนันท์ พระอนันท์ตอบ ดังมีเนื้อความว่า^{๑๗}

^{๑๖} ส.ม. (ไทย) ๑๙/[๔๐] .

^{๑๗} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๓๘๘/๒๔๖ - ๒๔๗.

...ผู้มีอายุ เพราะสติปัญญา ๔ ประการนี้ที่บุคคลไม่เจริญ ไม่ทำให้มากแล้ว พระ
 สัทธรรมจึงดำรงอยู่ได้ไม่นาน ในเมื่อพระตถาคตเสด็จปรินิพพานแล้ว และเพราะสติปัญญา
 ๔ ประการนี้ที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว พระสัทธรรมจึงดำรงอยู่ได้นานในเมื่อพระตถาคต
 เสด็จปรินิพพานแล้ว

สติปัญญา ๔ ประการ อะไรบ้าง

คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้

๑. พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌา
 และโทมนัสในโลกได้

๒. พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย ฯลฯ

๓. พิจารณาเห็นจิตในจิต ฯลฯ

๔. พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัด
 อภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ . . .

(๒) ปริหานสูตร ว่าด้วยความเสื่อมแห่งพระสัทธรรม คือ ท่านพระภัททะถามท่าน
 พระอานนทถึงเหตุปัจจัยให้พระสัทธรรมเสื่อม และเหตุปัจจัยให้พระสัทธรรมไม่เสื่อม . . .^{๑๘}
 พระอานนทตอบ ดั่งมีเนื้อความว่า^{๑๙}

...ผู้มีอายุ เพราะสติปัญญา ๔ ประการที่บุคคลไม่เจริญ ไม่ทำให้มากแล้ว พระสัทธรรม
 จึงเสื่อม และเพราะสติปัญญา ๔ ประการที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว พระสัทธรรมจึงไม่
 เสื่อม . . .

(๓) อัญญตรพราหมณสูตร ว่าด้วยพราหมณ์คนหนึ่งทูลถามปัญหา คือพราหมณ์
 คนหนึ่งเข้าไปทูลถามปัญหากับพระผู้มีพระภาคเจ้า เกี่ยวกับเหตุปัจจัยให้พระสัทธรรมเสื่อม และ
 เหตุปัจจัยให้พระสัทธรรมไม่เสื่อม พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า^{๒๐}

...พราหมณ์ เพราะสติปัญญา ๔ ประการ ที่บุคคลไม่เจริญ ไม่ทำให้มากแล้ว พระ
 สัทธรรมจึงดำรงอยู่ได้ไม่นานในเมื่อตถาคตปรินิพพานแล้วและเพราะสติปัญญา ๔ ประการ
 ที่บุคคลเจริญทำให้มากแล้วพระสัทธรรมจึงดำรงอยู่ได้นานในเมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว . . .

^{๑๘} ส.ม. (ไทย) ๑๙/[๔๑].

^{๑๙} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๓๘๙/๒๔๗ - ๒๔๘.

^{๒๐} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๓๙๑/๒๔๙ - ๒๕๐.

จะเห็นได้ว่า ทั้ง ๓ พระสูตร ได้กล่าวถึงเหตุของพระสังฆธรรมดำรงอยู่ได้นานก็ด้วยการเจริญสติปัฏฐาน ๔ ประการ ส่วนเหตุที่ทำให้พระสังฆธรรมดำรงอยู่ได้ไม่นาน เสื่อมหายไปก็เพราะไม่เจริญสติปัฏฐาน ๔ ประการ

๓) ในพระสูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เล่มที่ ๒๐ เรื่องของอันตรธานมีปรากฏเนื้อความในเอกนิบาต และทุกนิบาต

ในเอกนิบาต วรรคที่เกี่ยวกับอันตรธานคือ ทุติยปมาทาทิวรรค, ธัมมวรรค, และอนาปัตติวรรค

(๑) ทุติยปมาทาทิวรรค แปลว่า หมวดที่ว่าด้วยความประมาทเป็นต้น หมวดที่ ๒ . . . ส่วนรอบที่ ๒ เปรียบเทียบว่า ฝ่ายกุศลเป็นไปเพื่อความดำรงมั่นแห่งพระสังฆธรรม ฝ่ายอกุศลเป็นไปเพื่อความเสื่อมสูญหายไปแห่งพระสังฆธรรม (พระสูตรที่ ๑๗ - ๓๒)^{๒๑} ทุติยปมาทาทิวรรคมี ๔๒ สูตรๆ ที่เกี่ยวกับอันตรธานมี ๒๖ สูตร มีเนื้อความดังนี้^{๒๒}

. . . เราไม่เห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่งที่เป็นไปเพื่อความเสื่อมสูญ หายไปแห่งสังฆธรรม^{๒๓} เหมือนความประมาท . . . ความเกียจคร้าน . . . ความมักมาก . . . ความไม่สันโดษ . . . อโยนิโยมนสิการ . . . ความไม่มีสัมปชัญญะ . . . ความมีปาปมิตร . . . การประกอบอกุศลธรรมเนื่องๆ และการไม่ประกอบกุศลธรรมเนื่องๆ . . . แสดงธรรมว่าเป็นธรรม ภิกษุพวกที่แสดงธรรมว่าเป็นอธรรม ฯลฯ แสดงสิ่งที่มีไซ้ วินัยว่าเป็นวินัย ฯลฯ แสดงวินัยว่ามีไซ้วินัย ฯลฯ แสดงสิ่งที่ตถาคตไม่ได้ภาสิตไว้ ไม่ได้กล่าวไว้ว่าตถาคตได้ภาสิตไว้ ได้กล่าวไว้ ฯลฯ แสดงสิ่งที่ตถาคต ภาสิตไว้ กล่าวไว้ว่าตถาคตไม่ได้ภาสิตไว้ ไม่ได้กล่าวไว้ ฯลฯ แสดงกรรมที่ตถาคตไม่ได้ประพฤติปฏิบัติมาว่าตถาคตได้ประพฤติปฏิบัติมา ฯลฯ แสดงกรรมที่ตถาคตได้ประพฤติปฏิบัติมาว่าตถาคตไม่ได้ประพฤติปฏิบัติมา ฯลฯ แสดงสิ่งที่ตถาคตไม่ได้บัญญัติไว้ว่าตถาคตได้บัญญัติไว้ ฯลฯ แสดงสิ่งที่ตถาคตได้บัญญัติไว้ว่าตถาคตไม่ได้บัญญัติไว้ ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อไม่เกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อไม่ใช่สุขแก่คนหมู่มาก เพื่อไม่ใช่ประโยชน์แก่คนหมู่มาก เพื่อไม่เกื้อกูล เพื่อทุกข์แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นย่อมประสพสิ่งที่ไม่ใช่บุญเป็นอันมาก และทำให้สังฆธรรมนี้สูญหายไป

^{๒๑} ดูรายละเอียดใน อง.เอกก. (ไทย) ๒๐/[๒๒].

^{๒๒} ดูรายละเอียดใน อง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๑๔ - ๑๓๙/๑๘ - ๒๐.

^{๒๓} สังฆธรรม หมายถึง ธรรมอันดี หรือศาสนา มี ๓ ประการ คือ ปริยัติสังฆธรรม ปฏิบัติสังฆธรรม และอธิคมสังฆธรรม.

... เราไม่เห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่งที่เป็นไปเพื่อความดำรงมั่น ไม่เสื่อมสูญ ไม่หายไปแห่ง
 สัทธิธรรมเหมือนความไม่ประมาท ... ความเพียร ... ความมักน้อย ... ความสันโดษ ...
 โยนิโสมนสิการ ... ความมีสัมปชัญญะ ... ความมีกัลยาณมิตร ... การประกอบกุศลธรรม
 หนึ่งๆ และการไม่ประกอบอกุศลธรรมหนึ่งๆ ย่อมเป็นไปเพื่อความดำรงมั่น ไม่เสื่อมสูญ ไม่
 หายไปแห่งสัทธิธรรม ...

(๒) อธิมมวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยอธรรม คือสิ่งที่ไม่ใช่ธรรม มี ๑๐ สูตร
 ทุกๆ สูตรกล่าวเกี่ยวกับอันตรายาน ดังมีเนื้อความว่า^{๒๔}

... ภิกษุพวกที่แสดงอธรรมว่าเป็นอธรรม ฯลฯ แสดงธรรมว่าเป็นธรรม ฯลฯ แสดงสิ่ง
 มิใช่วินัย ว่ามิใช่วินัย ฯลฯ แสดงวินัยว่าเป็นวินัย ฯลฯ แสดงสิ่งที่ตถาคตไม่ได้ภาษิตไว้ ไม่ได้
 กล่าวไว้ว่าตถาคตไม่ได้ภาษิตไว้ ไม่ได้กล่าวไว้ ฯลฯ แสดงสิ่งที่ตถาคตได้ภาษิตไว้ ได้กล่าวไว้
 ว่าตถาคตได้ภาษิตไว้ ได้กล่าวไว้ ฯลฯ แสดงกรรมที่ตถาคตไม่ได้ประพจน์ปฏิบัติมาว่า
 ตถาคตไม่ได้ประพจน์ปฏิบัติมา ฯลฯ แสดงกรรมที่ตถาคตได้ประพจน์ปฏิบัติมาว่าตถาคตได้
 ประพจน์ปฏิบัติมา ฯลฯ แสดงสิ่งที่ตถาคตไม่ได้บัญญัติไว้ว่า ตถาคตไม่ได้บัญญัติไว้ ฯลฯ
 แสดงสิ่งที่ตถาคตได้บัญญัติไว้ ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อสุขแก่คนหมู่มาก
 เพื่อประโยชน์แก่คนหมู่มาก เพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายภิกษุเหล่านั้น
 ย่อมประสพบุญเป็นอันมากและดำรงสัทธิธรรมนี้ไว้ได้ ...

(๓) อนาปัตติวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยอาบัติและอนาบัติ มี ๒๐ สูตร ทุกๆ สูตร
 กล่าวเกี่ยวกับอันตรายาน ดังมีเนื้อความว่า^{๒๕}

... ภิกษุพวกที่แสดงสิ่งที่ไม่เป็นอาบัติว่าเป็นอาบัติ ฯลฯ แสดงอาบัติว่าไม่เป็นอาบัติ
 ฯลฯ แสดงอาบัติเบาว่าเป็นอาบัติหนัก^{๒๖} ฯลฯ แสดงอาบัติหนักว่าเป็นอาบัติเบา ฯลฯ แสดง
 อาบัติชั่วหยาบว่าเป็นอาบัติไม่ชั่วหยาบ ฯลฯ แสดงอาบัติไม่ชั่วหยาบว่าเป็นอาบัติชั่วหยาบ
 ฯลฯ แสดงอาบัติที่มีส่วนเหลือว่าเป็นอาบัติไม่มีส่วนเหลือ^{๒๗} ฯลฯ แสดงอาบัติที่ไม่มีส่วนเหลือ

^{๒๔} อจ. เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๔๐ - ๑๔๙/๑๘ - ๒๑.

^{๒๕} อจ. เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๕๐ - ๑๖๙/๒๑ - ๒๒.

^{๒๖} อาบัติ ๒ กอง ชื่อว่า ครุกาบัติ (อาบัติหนัก) [คือ ปาราชิก สังฆาทิเสส]. (อจ. เอกก. อ. ๓๒/
 ๑๓๕/๑๘๐.) อาบัติ ๕ กอง ชื่อว่า ลหุกาบัติ (อาบัติเบา) [คือ ดุลลัจจัย ปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนียะ ทุกกฎ
 ทุพภาสิต].

^{๒๗} อาบัติที่มีส่วนเหลือ คือ สังฆาทิเสส ดุลลัจจัย ปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนียะ ทุกกฎ ทุพภาสิต ส่วน
 อาบัติที่ไม่มีส่วนเหลือ คือ ปาราชิก.

ว่าเป็นอาบัติที่มีส่วนเหลือ ฯลฯ แสดงอาบัติที่ทำคืนได้ว่าเป็นอาบัติที่ทำคืนไม่ได้^{๒๘} ฯลฯ แสดงอาบัติที่ทำคืนไม่ได้ว่าเป็นอาบัติที่ทำคืนได้ ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อไม่เกื้อกูลแก่คนหม่มมาก เพื่อไม่ใช่สุขแก่คนหม่มมาก เพื่อไม่ใช่ประโยชน์แก่คนหม่มมาก เพื่อไม่เกื้อกูล เพื่อทุกข์แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นย่อมประสพสิ่งที่ไม่ใช่บุญเป็นอันมาก และทำให้สังฆกรรมนี้สูญหายไป... [ส่วนพระสังฆกรรมจะดำรงอยู่ ไม่สูญหายไปก็ด้วยนัยตรงกันข้ามนั้น]

ในทุกนิบาต วรรคที่เกี่ยวกับอันตรธานคือ อธิกรณวรรค, และสมจิตตวรรค

(๑) อธิกรณวรรค คือ หมวดอธิกรณ์ หมายถึงอาบัติตาทิกรณ์ . . . พระสูตรที่เกี่ยวข้องกับอันตรธานคือ พระสูตรที่ ๑๐ และ ๑๑ ว่าด้วยกรรมที่ทำให้ศาสนาเสื่อมและเจริญ

ธรรม ๒ ประการนี้ย่อมเป็นไปเพื่อความเสื่อมสูญหายไปแห่งสังฆกรรม

ธรรม ๒ ประการ คือ

๑. บทพญฺชนะที่สืบทอดกันมาไม่ดี^{๒๙}

๒. อรรถที่สืบทอดขยายความไม่ดี^{๓๐}

แม้วรรคแห่งบทพญฺชนะที่ตั้งไว้ไม่ดีก็เชื่อว่าเป็นการสืบทอดขยายความไม่ดี ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ ประการนี้แลย่อมเป็นไปเพื่อความเสื่อมสูญหายไปแห่งสังฆกรรม . . .^{๓๑}

(๒) สมจิตตวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยเทวดาที่พร้อมใจกัน . . . พระสูตรที่เกี่ยวข้องกับอันตรธานคือ พระสูตรที่ ๑๐ ซึ่งว่าด้วยบุคคลผู้ทำให้พระสังฆกรรมเสื่อม ดังนี้^{๓๒}

. . . ภิกษุพวกที่คัดค้านอรรถและธรรมโดยสูตรที่ตนเรียนไว้ไม่ดีด้วยพญฺชนปฏิรูป^{๓๓} นั้น ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อไม่เกื้อกูลแก่คนหม่มมาก เพื่อไม่ใช่สุขแก่คนหม่มมาก เพื่อไม่ใช่ประโยชน์แก่คนหม่มมาก เพื่อไม่เกื้อกูล เพื่อทุกข์แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ภิกษุยอมประสพสิ่งไม่ใช่บุญเป็นอันมาก และชื่อว่าการทำให้สังฆกรรมนี้สูญหายไป

ภิกษุพวกที่อนุโลมอรรถและธรรมโดยสูตรที่ตนเรียนไว้ดีด้วยพญฺชนปฏิรูปนั้น ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลแก่คนหม่มมาก เพื่อสุขแก่คนหม่มมาก เพื่อประโยชน์แก่คนหม่มมาก เพื่อ

^{๒๘} คือ ปาราชิก ส่วนอาบัติที่ทำคืนได้ คือ อาบัติที่เหลือ ๖ กอง.

^{๒๙} หมายถึงบทบาลีที่สืบทอดกันผิดระเบียบ (อ.จ.ทุก.อ. ๒/๒๐/๒๘).

^{๓๐} หมายถึงอรรถถกที่สวดสืบทอดกันผิดระเบียบ.

^{๓๑} อ.จ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๐ - ๒๑/๗๒ - ๗๓.

^{๓๒} อ.จ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๔๒/๘๗.

^{๓๓} พญฺชนปฏิรูป หมายถึงพญฺชนะที่ได้สืบทอดมาโดยทำอักษรให้วิจิตร (อ.จ.ทุก.อ.๒/๔๒/๕๑).

แก้กฏ เพื่อสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นย่อมประสพบุญเป็นอันมาก และ
ชื่อว่าดำรงศีลธรรมนี้ไว้ได้ . . .

จะเห็นได้ว่า ในพระไตรปิฎกเล่มนี้ ได้กล่าวถึงพระศีลธรรมจะเสื่อมสูญหายไป ก็
อยู่ที่ความประมาท ความเกียจคร้าน ความมักมาก ความไม่สันโดษ อโยนิยมนสิการ ความไม่มี
สัมปชัญญะ ความมีปาปมิตร การประกอบอกุศลธรรมเนื่องๆ และการไม่ประกอบกุศลธรรมเนื่องๆ
แสดงธรรมว่าเป็นธรรม แสดงธรรมว่าเป็นอธรรม แสดงสิ่งที่มีโทษ วินัยว่าเป็นวินัย แสดงวินัยว่า
มิใช่วินัย แสดงสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่ได้ภาษิตไว้ไม่ได้กล่าวไว้ว่าพระพุทธเจ้าได้ภาษิตไว้ได้กล่าวไว้
แสดงสิ่งที่พระพุทธเจ้าภาษิตไว้กล่าวไว้ว่าพระพุทธเจ้าไม่ได้ภาษิตไว้ ไม่ได้กล่าวไว้ แสดงกรรมที่
พระพุทธเจ้าไม่ได้ประพฤติปฏิบัติมาว่าพระพุทธเจ้าได้ประพฤติปฏิบัติมา แสดงกรรมที่ได้
พระพุทธเจ้าประพฤติปฏิบัติมาว่าพระพุทธเจ้าไม่ได้ประพฤติปฏิบัติมา แสดงสิ่งที่พระพุทธเจ้า
ไม่ได้บัญญัติไว้ว่าพระพุทธเจ้าได้บัญญัติไว้ แสดงสิ่งที่พระพุทธเจ้าได้บัญญัติไว้ว่าพระพุทธเจ้า
ไม่ได้บัญญัติไว้ แสดงสิ่งที่ไม่เป็นอาบัติว่าเป็นอาบัติ แสดงอาบัติที่ไม่เป็นอาบัติ แสดงอาบัติเบา
ว่าเป็นอาบัติหนัก แสดงอาบัติหนักว่าเป็นอาบัติเบา แสดงอาบัติชั่วหยาบว่าเป็นอาบัติไม่ชั่วหยาบ
แสดงอาบัติไม่ชั่วหยาบว่าเป็นอาบัติชั่วหยาบ แสดงอาบัติที่มีส่วนเหลือว่าเป็นอาบัติไม่มีส่วนเหลือ
แสดงอาบัติที่ไม่มีส่วนเหลือว่าเป็นอาบัติมีส่วนเหลือ แสดงอาบัติที่ทำคืนได้ว่าเป็นอาบัติที่ทำคืน
ไม่ได้ แสดงอาบัติที่ทำคืนไม่ได้ว่าเป็นอาบัติที่ทำคืนได้ บทพยัญชนะที่สืบทอดกันมาไม่ดี อรรถที่
สืบทอดขยายความไม่ดี คัดค้านอรรถและธรรม

ส่วนพระศีลธรรมจะดำรงอยู่ ไม่เสื่อมสูญหายไป ก็ด้วยนัยตรงกันข้ามนั้น

๔) ในพระไตรปิฎกเล่มนี้ เรื่องของอันตรธานปรากฏเนื้อความในโยธาชีวรวรรค
ตติยอนาคตสูตร, สัทธัมมวรรค ปฐมสัทธัมมสัมโมสสูตร ทุตติยสัทธัมมสัมโมสสูตร และ
ตติยสัทธัมมสัมโมสสูตร, กิมพิลวรรค กิมพิลสูตร ดังนี้

(๑) โยธาชีวรวรรค แปลว่า ประมวลว่าด้วยนักรบอาชีฟ . . . มีทั้งหมด ๑๐ สูตร^{๓๔}
เรื่องของอันตรธานมีปรากฏเนื้อความในตติยอนาคตสูตร กล่าวถึงภัยในอนาคต ๕ ประการ
สำหรับภิกษุทั่วไปว่าเป็นภัยยังไม่เกิดขึ้นในปัจจุบัน แต่จักเกิดขึ้นในอนาคต . . .^{๓๕}ซึ่งเป็นพระสูตรที่
๙ ดังมีเนื้อความว่า^{๓๖}

^{๓๔} อจ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/[๒๙].

^{๓๕} อจ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/[๓๒].

^{๓๖} อจ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๗๙/๑๔๔ - ๑๔๖.

... ภิกษุทั้งหลาย ภัยในอนาคต & ประการนี้ ยังไม่เกิดขึ้นในปัจจุบัน แต่จักเกิดขึ้นในกาลต่อไป ภัยเหล่านั้น เธอทั้งหลายพึงรับรู้ไว้ และพึงพยายามเพื่อละภัยเหล่านั้นเสีย

ภัยในอนาคต & ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. ในอนาคต หมู่ภิกษุจักไม่เจริญกาย ไม่เจริญศีล ไม่เจริญจิต ไม่เจริญปัญญา เมื่อไม่เจริญกาย ไม่เจริญศีล ไม่เจริญจิต ไม่เจริญปัญญา ให้กุลบุตรเหล่านั้นอุปสมบท ก็จักไม่สามารถแนะนำ กุลบุตรเหล่านั้นในอริศีล อริจิต และอริปัญญาได้ แม้กุลบุตรเหล่านั้นก็จักไม่เจริญกาย ... ให้กุลบุตรเหล่านั้นอุปสมบทอีก ก็จักไม่สามารถแนะนำกุลบุตรเหล่านั้นในอริศีล อริจิต และอริปัญญาได้ ถึงกุลบุตรเหล่านั้นก็จักไม่เจริญกาย ไม่เจริญศีล ไม่เจริญจิต ไม่เจริญปัญญา โดยนัยนี้แล เพราะกรรมเลอะเลือน วินัยจึงเลอะเลือน เพราะวินัยเลอะเลือน ธรรมจึงเลอะเลือน

ภัยในอนาคตประการที่ ๑ นี้ ซึ่งยังไม่เกิดขึ้นในบัดนี้ แต่จักเกิดขึ้นในกาลต่อไป ภัยนั้น เธอทั้งหลายพึงรับรู้ไว้ และพึงพยายามเพื่อละภัยนั้นเสีย

๒. ในอนาคต หมู่ภิกษุจักไม่เจริญกาย ฯลฯ ให้นิสสัย ฯลฯ เพราะวินัยเลอะเลือน ธรรมจึงเลอะเลือน ...

๓. ในอนาคต หมู่ภิกษุจักไม่เจริญกาย แสดงอภิรัมมกถา เวทลลกถา^{๓๗} ถลาลงสู่ธรรมดำก็จักไม่รู้ตัว ฯลฯ ธรรมจึงเลอะเลือน ...

๔. ในอนาคต หมู่ภิกษุจักไม่เจริญกาย เมื่อผู้อื่นกล่าวสูตรที่ตถาคตตรัสไว้ล้าลึก มีเนื้อความลึกซึ้งเป็นโลกุตตรธรรม ประกอบด้วยความว่าง ภิกษุเหล่านั้นไม่ตั้งใจฟังด้วยดี ไม่เงี่ยโสตสดับ ไม่ตั้งใจใฝ่รู้ แต่เมื่อผู้อื่นกล่าวสูตรที่ท่านผู้เชี่ยวชาญได้รจนาไว้เป็นบทกวีมีอักษรวิจิตร มีพยัญชนะวิจิตร อยู่ภายนอกเป็นสวากภาษิต^{๓๘} ภิกษุเหล่านั้นกลับตั้งใจฟังด้วยดีเงี่ยโสตสดับตั้งใจใฝ่รู้ ให้ความสำคัญธรรมว่าควรเรียน ฯลฯ ธรรมจึงเลอะเลือน ...

๕. ในอนาคต หมู่ภิกษุจักไม่เจริญกาย ฯลฯ ภิกษุผู้เถระก็จักเป็นผู้มักมากเป็นผู้ย่อหย่อน เป็นผู้ผู้นำในอิกกมนธรรม^{๓๙} ทอดธุระในปวิเวก^{๔๐} ฯลฯ ธรรมจึงเลอะเลือน ...

^{๓๗} เวทลลกถา หมายถึงถกที่เจือด้วยญาณประกอบด้วยเวท คือปิติและโสมนัสที่เกิดจากความเข้าใจธรรมเทศนา ถึงกับแสดงความชื่นชม แล้วถามปัญหาต่อไปอีก (อภ.ปญจก.บ. ๓/๗๙/๔๐, วิ.บ. ๑/๒๖, สารตฺถ.ฎีกา ๑/๑๒๗).

^{๓๘} อยู่ภายนอก หมายถึงนอกพระพุทธานุศาสนนา (อภ.ทก.บ. ๒/๔๘/๕๕) เป็นสวากภาษิต หมายถึงเป็นภาษิตของเหล่าสาวกของเจ้าลัทธินอกพระพุทธานุศาสนนา (อภ.ทก.บ. ๒/๔๘/๕๕).

^{๓๙} อิกกมนธรรม หมายถึงนิวรรณ์ & ประการ (อภ.ทก.บ.๒/๔๕/๕๓).

^{๔๐} ปวิเวก ในที่นี้ หมายถึงนิพพาน (อภ.ทก.บ.๒/๔๕/๕๓).

ภิกษุทั้งหลาย ภัยในอนาคต & ประการนี้แล ซึ่งยังไม่เกิดขึ้นในบัดนี้ แต่จักเกิดขึ้นในกาลต่อไป ภัยเหล่านั้น เธอทั้งหลายพึงรับรู้ไว้ และพึงพยายามเพื่อละภัยเหล่านั้นเสีย . . .

ในตติยอนาคตสูตรนี้ กล่าวถึงภัยในอนาคต & ประการ จะถือว่ารวมถึงปัจจุบันนี้ได้หรือไม่ ในเมื่อผ่านมาแล้ว ๒,๕๐๐ กว่าปีแล้ว ที่เกิดจากพระภิกษุไม่เจริญกาย ศีล จิต และปัญญาให้อุปสมบทให้สิ้นสัสย แสดงธรรมอันสูงให้ต่ำโดยไม่รู้ตัว ไม่สนใจพุทธภาษิตแต่กลับไปปลงใจสาวกภาษิต ภิกษุผู้พระเถระเป็นผู้มักมากเป็นตัวอย่างไม่ดี ผู้บรรพชาอุปสมบทในภายหลังก็ปฏิบัติตาม นี่ก็เป็นภัยในพระพุทธานุศาสนานะ

(๒) สัทธัมมวรรค แปลว่า ประมวลว่าด้วยพระสัทธรรม . . . เรื่องของอันตรธานมีปรากฏเนื้อความในปฐมสัทธัมมสัมโมสสูตร ทุตติยสัทธัมมสัมโมสสูตร และตติยสัทธัมมสัมโมสสูตร ดังนี้

(๒.๑) ปฐมสัทธัมมสัมโมสสูตร ว่าด้วยเหตุเสื่อมพระสัทธรรม แสดงธรรมที่เป็นเหตุเสื่อมและเหตุดำรงแห่งพระสัทธรรม ฝ่ายละ & ประการ . . .^{๔๑}ดังมีเนื้อความว่า^{๔๒}

. . . ภิกษุทั้งหลาย ธรรม & ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความเสื่อมสูญหายไปแห่งสัทธรรม

ธรรม & ประการ อะไรบ้าง คือ

ภิกษุในธรรมวินัยนี้

๑. ไม่ฟังธรรมโดยเคารพ
๒. ไม่เรียนธรรมโดยเคารพ
๓. ไม่ทรงจำธรรมโดยเคารพ
๔. ไม่ใคร่ตรวจอรรถแห่งธรรมที่ทรงจำไว้แล้วโดยเคารพ
๕. รู้อรุณรู้ธรรมแล้วไม่ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมโดยเคารพ

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม & ประการนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความเสื่อมสูญหายไปแห่งสัทธรรม . . .

^{๔๑} อจ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/[๔๗].

^{๔๒} อจ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๔/๒๕๒ - ๒๕๓.

(๒.๒) ทศิยสัทธัมมสัมโมสสุตฺร ว่าด้วยธรรมที่เป็นเหตุเสื่อมและเหตุดำรงแห่ง พระสัทธรรม ดังนี้^{๔๓}

... ภิกษุทั้งหลาย ธรรม & ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความเสื่อมสูญหายไปแห่ง สัทธรรม

ธรรม & ประการ อะไรบ้าง คือ

ภิกษุในธรรมวินัยนี้

๑. ไม่เรียนธรรม คือ สุตตะ เคยยะ เวยยาकरणะ คาถา อุทาน อิติวุตตกะ ชาตกะ อัပ္ภุตธรรม และเวทัลละ นี้เป็นธรรมประการที่ ๑ ย่อมเป็นไปเพื่อความเสื่อมสูญหายไปแห่งสัทธรรม

๒. ไม่แสดงธรรมตามที่ตนได้สดับมา... นี้เป็นธรรมประการที่ ๒ ย่อมเป็นไปเพื่อความเสื่อมสูญหายไปแห่งสัทธรรม

๓. ไม่บอกธรรมตามที่ตนได้สดับมา... นี้เป็นธรรมประการที่ ๓ ย่อมเป็นไปเพื่อความเสื่อมสูญหายไปแห่งสัทธรรม

๔. ไม่ทำการสาธยายธรรมตามที่ตนได้สดับมา... นี้เป็นธรรมประการที่ ๔ ย่อมเป็นไปเพื่อความเสื่อมสูญหายไปแห่งสัทธรรม

๕. ไม่ตรึกตาม ตรองตาม ฟังตามด้วยใจซึ่งธรรมตามที่ตนได้สดับมาตามที่ตนได้เรียนมา นี้เป็นธรรมประการที่ ๕ ย่อมเป็นไปเพื่อความเสื่อมสูญหายไปแห่งสัทธรรม ภิกษุทั้งหลาย ธรรม & ประการนี้แลย่อมเป็นไปเพื่อความเสื่อมสูญหายไปแห่งสัทธรรม...

(๒.๓) ทศิยสัทธัมมสัมโมสสุตฺร ว่าด้วยธรรมที่เป็นเหตุเสื่อมและเหตุดำรงแห่ง พระสัทธรรม ดังนี้^{๔๔}

... ภิกษุทั้งหลาย ธรรม & ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความเสื่อมสูญหายไปแห่งสัทธรรม ธรรม & ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. ภิกษุในธรรมวินัยนี้เล่าเรียนพระสูตรที่เล่าเรียนกันมาไม่ดี ด้วยบพพัญญชนะที่สืบทอดกันมาไม่ดี^{๔๕} แม้อรุณแห่งบพพัญญชนะที่สืบทอดกันมาไม่ดีก็ชื่อว่าเป็นการสืบทอด ขยายความไม่ดี นี้เป็นธรรมประการที่ ๑ ย่อมเป็นไปเพื่อความเสื่อมสูญหายไปแห่ง สัทธรรม

^{๔๓} อจ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๕/๒๕๓ - ๒๕๔.

^{๔๔} อจ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๖/๒๕๕ - ๒๕๘.

^{๔๕} บพพัญญชนะที่สืบทอดกันมาไม่ดี หมายถึงบทบาทที่สืบทอดกันมาผิดระเบียบ.

๒. ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นผู้ว่ายาก ประกอบด้วยธรรมเป็นเครื่องทำให้เป็นผู้ว่ายาก ไม่อดทนรับฟังคำพราศอนโดยเคารพ . . .

๓. ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นพหูสูต เรียนจบคัมภีร์ ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกา^{๔๖} ไม่ถ่ายทอดสูตรแก่ผู้อื่นโดยเคารพ เมื่อภิกษุเหล่านั้นล่วงลับไป สูตรก็ขาดรากฐาน ไม่มีที่พึ่ง อาศัย . . .

๔. ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นเถระ ผู้มักมาก ย่อหย่อน เป็นผู้นำในโอภกมณธรรม^{๔๗} ทอดดูระในปวิเวก ไม่ปรารภความเพียรเพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุดูธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง . . .

๕. สงฆ์แตกแยกกัน เมื่อสงฆ์แตกแยกกัน จึงมีการด่ากัน มีการบริภาษกัน มีการใส่ร้ายกัน มีการทอดทิ้งกัน หมู่คนที่ยังไม่เลื่อมใสในสงฆ์นั้น ก็ไม่เลื่อมใส และหมู่คนที่เลื่อมใสแล้วก็กลายเป็นอื่นไป . . .

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความเลื่อมสูญหายไปแห่ง สัทธรรม . . .

(๓) กิมพิลวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยท่านพระกิมพิละ เรื่องของอันตรธานปรากฏ อยู่ในกิมพิลสูตร ว่าด้วยท่านพระกิมพิละทูลถามถึงเหตุที่ทำให้พระสัทธรรมดำรงอยู่ได้ไม่นาน และเหตุที่ทำให้พระสัทธรรมดำรงอยู่ได้นาน หลังจากพระตถาคตปรินิพพานแล้ว พระองค์จึงทรง แสดงพฤติกรรมของพุทธบริษัทสี่เป็นเหตุให้พระสัทธรรมดำรงอยู่ได้ไม่นาน มี ๕ ประการ . . .^{๔๘} และเหตุให้พระสัทธรรมดำรงอยู่ได้นาน ดังเนื้อความว่า^{๔๙}

^{๔๖} เป็นพหูสูต หมายถึงได้สดับพระพุทธรพจน์ หรือเล่าเรียนนวัคสูตรตฤศาสน์ เรียนจบคัมภีร์ หมายถึงเรียนจบพระพุทธรพจน์คือ พระไตรปิฎก ๕ นิกาย, ทรงธรรม หมายถึงทรงจำพระสูตรตันตปิฎก, ทรงวินัย หมายถึงทรงจำพระวินัยปิฎก, ทรงมาติกา หมายถึงทรงจำพระปาติโมกข์ทั้งสอง คือ ภิกษุปาติโมกข์ และภิกษุณีปาติโมกข์.

^{๔๗} โอภกมณธรรม หมายถึงนิวรรณ์ ๕ (อจ.ทุก.อ. ๒/๔๕/๕๓), ปวิเวก หมายถึงอุปวิเวก คือสงัดจากอุปธิ อีกนัยหนึ่ง หมายถึงนิพพาน (อจ.ทุก.อ. ๒/๔๕/๕๓).

^{๔๘} อจ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/[๕๗].

^{๔๙} อจ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๐๑/๓๔๓ - ๓๔๔.

... พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “กิมพิละ เมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาในธรรมวินัยนี้

๑. อยู่อย่างไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงในศาสดา^{๕๐}
๒. อยู่อย่างไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงในธรรม^{๕๑}
๓. อยู่อย่างไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงในสงฆ์^{๕๒}
๔. อยู่อย่างไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงในสิกขา^{๕๓}
๕. อยู่อย่างไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงกันและกัน^{๕๔}

กิมพิละ นี้แลเหตุปัจจัยให้สัตถธรรมไม่ดำรงอยู่ได้นานในเมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว . . .

ในพระไตรปิฎกเล่มนี้ พระสูตรที่กล่าวเกี่ยวกับพระสังฆธรรมจะเสื่อมไป ไม่ดำรงอยู่ ก็ด้วยพระภิกษุไม่เจริญกาย ศีล จิต และปัญญาให้อุปสมบท ให้นิสสัย แสดงธรรมอันสูงให้ ต่ำโดยไม่รู้ตัว ไม่สนใจพุทธภาษิตแต่กลับไปสนใจสาวกภาษิต ภิกษุผู้เถระเป็นผู้มักมาก ไม่ฟัง ธรรม ไม่เรียนธรรม ไม่ทรงจำธรรม ไม่ใคร่ควรวญจรรตแห่งธรรม ไม่สาธยายธรรม ปฏิบัติธรรม สืบ อรรถและพยัญชนะกันมาไม่ดี เป็นผู้ว่ายาก ไม่ถ่ายทอดสูตร สงฆ์แตกแยกกัน ไม่มีความยำเกรง ในศาสดา ในธรรม ในสงฆ์ ในสิกขา อยู่กันอย่างไม่มีความเคารพ

ส่วนพระสังฆธรรมจะดำรงอยู่ได้นาน ก็ด้วยนัยตรงกันข้ามนั้น

๕) ในพระสูตรต้นตปิฎกเล่มที่ ๒๓ เรื่องของอัครธานมีปรากฏเนื้อความในอัฐฐินิบาด วรรคที่เกี่ยวกับอัครธานอยู่ในทุติยปัณณาสก์ โคตมีวรรค โคตรมีสูตร (ว่าด้วยพระนางมหาปชา บติโคตรมีทูลขออุปสมบท . . . ต่อมาพระผู้มีพระภาคทรงแสดงผลแห่งการบัญญัติคฤธรรมสำหรับ สตรีที่จะบวชเป็นภิกษุณีว่า ถ้าให้สตรีบวชโดยไม่ได้บัญญัติคฤธรรมไว้ก่อน เวลาผ่านไป ๕๐๐ ปี ก็จะไม่มีการบวชบรรลุปุสฺสภิกขา แต่เมื่อบัญญัติคฤธรรมไว้ก่อนที่สตรีจะบวช ในระยะเวลา ๑,๐๐๐ ปีก็ยังมีพระอรหันต์บรรลุปุสฺสภิกขาอยู่)^{๕๕} . . . ดังมีเนื้อความว่า

^{๕๐} หมายถึงเมื่อขึ้นสู่ลานเจดีย์เป็นต้น ก็ไม่หุ้บ่ม ไม่ถอดรองเท้า และกล่าวคำหยาบเป็นต้น ซึ่ง แสดงความไม่เคารพ (อญ.ปญจก.อ. ๓/๒๐๑/๔๔).

^{๕๑} หมายถึงนั่งหลับและคุยกันในขณะที่ฟังธรรม.

^{๕๒} หมายถึงอยู่ท่ามกลางสงฆ์ที่ไม่สำรวจกายวาจาให้เรียบร้อย และไม่มี ความเคารพในพระเถระ.

^{๕๓} หมายถึงไม่บำเพ็ญไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ให้บริบูรณ์.

^{๕๔} หมายถึงการทะเลาะวิวาทกันเป็นต้น (อญ.ปญจก.อ. ๓/๒๐๑/๔๔).

^{๕๕} อญ.สตตค. (ไทย) ๒๓/[๕๙].

... พระนางมหาปชาบดีโคตมีทรงรับครุธรรม ๘ ประการแล้ว จะไม่ล่วงละเมิดจนตลอดชีวิต พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “อานนท์ ถ้ามาตุคามจะไม่ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศไว้ พรหมจรรย์ก็จะดำรงอยู่ได้นาน สัทธิธรรมจะดำรงอยู่ได้ ๑,๐๐๐ ปี แต่เพราะมาตุคามออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศไว้ บัดนี้ พรหมจรรย์จะดำรงอยู่ได้ไม่นาน ทั้งสัทธิธรรมจะดำรงอยู่ได้เพียง ๕๐๐ ปี . . .”^{๕๖}

ในโคตรมีสูตรนี้ สาเหตุของพระสัทธิธรรมดำรงอยู่ไม่ได้นาน เพราะมีมาตุคาม (ผู้หญิง) ออกบวช ถ้ามาตุคาม (ผู้หญิง) ไม่ออกบวชในพระพุทธศาสนา พระสัทธิธรรมก็จะตั้งอยู่ได้นาน

สรุปใจความสำคัญของอันตรธานที่ปรากฏในพระไตรปิฎกได้ว่า สาเหตุของการเกิดอันตรธานมาจากหลายสาเหตุ เช่น พระพุทธเจ้าบางพระองค์ไม่แสดงธรรมโดยพิสดาร ไม่มีการบัญญัติสิกขาบท ไม่แสดงปาติโมกข์ สัทธิธรรมปฏิรูป โมฆบุรุษ ความไม่เคารพยำเกรงในพระรัตนตรัย ในสิกขา ในสมาธิ ไม่เจริญสติปัฏฐาน ๔ ความประมาท ความเกียจคร้าน ความมักมาก ความไม่สันโดษ อโยนิยมนสิการ ความไม่มีสัมปชัญญะ ความมีป้าปมิตร การประกอบอกุศลธรรมเนื่องๆ และการไม่ประกอบกุศลธรรมเนื่องๆ แสดงธรรมว่าเป็นธรรม แสดงธรรมว่าเป็นอธรรม แสดงสิ่งที่มีไฉวินัยว่าเป็นวินัย แสดงวินัยว่ามีไฉวินัย แสดงสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่ได้ภาษิตไว้ไม่ได้กล่าวไว้ว่าพระพุทธเจ้าได้ภาษิตไว้ได้กล่าวไว้ แสดงสิ่งที่พระพุทธเจ้าภาษิตไว้กล่าวไว้ว่าพระพุทธเจ้าไม่ได้ภาษิตไว้ ไม่ได้กล่าวไว้ แสดงกรรมที่พระพุทธเจ้าไม่ได้ประพุดติปฏิบัติมาว่าพระพุทธเจ้าได้ประพุดติปฏิบัติมา แสดงกรรมที่ได้พระพุทธเจ้าประพุดติปฏิบัติมาว่าพระพุทธเจ้าไม่ได้ประพุดติปฏิบัติมา แสดงสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่ได้บัญญัติไว้ว่าพระพุทธเจ้าได้บัญญัติไว้ แสดงสิ่งที่พระพุทธเจ้าได้บัญญัติไว้ว่าพระพุทธเจ้าไม่ได้บัญญัติไว้ แสดงสิ่งที่ไม่เป็นอาบัติว่าเป็นอาบัติ แสดงอาบัติว่าไม่เป็นอาบัติ แสดงอาบัติเบาว่าเป็นอาบัติหนัก แสดงอาบัติหนักว่าเป็นอาบัติเบา แสดงอาบัติชั่วหยาบว่าเป็นอาบัติไม่ชั่วหยาบ แสดงอาบัติไม่ชั่วหยาบว่าเป็นอาบัติชั่วหยาบ แสดงอาบัติที่มีส่วนเหลือว่าเป็นอาบัติไม่มีส่วนเหลือ แสดงอาบัติที่ไม่มีส่วนเหลือว่าเป็นอาบัติมีส่วนเหลือ แสดงอาบัติที่ทำคืนได้ว่าเป็นอาบัติที่ทำคืนไม่ได้ แสดงอาบัติที่ทำคืนไม่ได้ว่าเป็นอาบัติที่ทำคืนได้ บทพยัญชนะที่สืบทอดกันมาไม่ดี อรรถที่สืบทอดขยายความไม่ดี คัดค้านอรรถและธรรมไม่เจริญกาย ศีล จิต และปัญญาให้อุปสมบทให้นิสสัย แสดงธรรมอันสูงให้ต่ำโดยไม่รู้ตัว ไม่สนใจพุทธภาษิตแต่กลับไปสนใจสาวกภาษิต ภิกษุเถระเป็นผู้มักมาก ไม่ฟังธรรม ไม่เรียนธรรม ไม่ทรงจำธรรม ไม่ใคร่ครวญอรรถแห่งธรรม ไม่สาธยายธรรม ไม่ปฏิบัติธรรม สืบทอดและ

^{๕๖} อ.จ.อ.ฐ.ก. (ไทย) ๒๓/๕๑/๓๓๖.

พยัญชนะกันมาไม่ดี เป็นผู้ว่ายาก ไม่ถ่ายทอดสูตร สงฆ์แตกแยกกัน อยู่กันอย่างไม่มีวามเคารพ มีมาตุคาม(ผู้หญิง) ออกบวช

ส่วนพระสังฆธรรมจะดำรงอยู่ได้นาน ก็ด้วยนัยตรงกันข้ามนั้น

๒.๒.๒ อันตรธานที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถา

คัมภีร์อรรถกถา^{๕๗} คือคัมภีร์อธิบายความในพระไตรปิฎก^{๕๘} ไขความในพระไตรปิฎก^{๕๙} คำอธิบายพุทธพจน์^{๖๐} ช่วยให้เข้าใจเนื้อความง่ายขึ้น ในคัมภีร์อรรถกถาได้กล่าวถึงอันตรธานไว้ในหลาย ๆ นัย หลาย ๆ เล่มด้วยกัน ผู้วิจัยจึงขอนำเสนอโดยแบ่งออกตามที่ปรากฏในอรรถกถาพระวินัยปิฎก อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก และอรรถกถาพระอภิธรรมปิฎกตามลำดับดังนี้

๒.๒.๒.๑ อันตรธานในอรรถกถาพระวินัยปิฎก

ในตติยสมันตปาสาทิกาแปล อรรถกถาพระวินัย ซึ่งแต่งโดยพระพุทธโฆสะ ได้วินิจฉัยถึงภิกษุณีชันธกะ วรรณนา ว่าด้วยอุปสมบทแห่งภิกษุณีเป็นต้น ไว้ดังนี้^{๖๑}

... เมื่อครุธรรมเหล่านั้น อันพระผู้มีพระภาคเจ้ามิได้ทรงบัญญัติ พระสังฆธรรมจะพึงตั้งอยู่ได้ห้าร้อยปี เพราะเหตุที่มาตุคามบวช แต่เพราะเหตุที่บัญญัติครุธรรมเหล่านั้นไว้ก่อน พระสังฆธรรมจักตั้งอยู่ได้อีกห้าร้อยปี ชื่อนี้ก็ฉันนั้นแล จึงรวมความว่าพระสังฆธรรมจักตั้งอยู่ตลอดพันปีที่ตรัสที่แรกนั่นเอง ด้วยประการฉะนี้

แต่คำว่า พันปี นั้น พระองค์ตรัสด้วยอำนาจพระชีณาสพผู้ถึงความแตกฉานในปฏิสัมภิทาเท่านั้น แต่เมื่อจะตั้งอยู่ยิ่งกว่าพันปีนั้นบ้างจักตั้งอยู่สิ้นพันปีด้วยอำนาจพระชีณาสพสุกขวิปัสสกะ จักตั้งอยู่สิ้นพันปี ด้วยอำนาจพระอนาคามี จักตั้งอยู่สิ้นพันปี ด้วยอำนาจพระสกทาคามี จักตั้งอยู่สิ้นพันปี ด้วยอำนาจพระโสดาบัน รวมความว่า ปฏิเวธสังฆธรรมจักตั้งอยู่ห้าพันปี ด้วยประการฉะนี้ . . .

ในอรรถกถานี้ แม้จะได้อธิบาย ไขความถึงการอุปสมบทแห่งพระภิกษุณี แต่ก็ได้อธิบาย ขยายความของอันตรธานให้มีความชัดเจน แจ่มแจ้งยิ่งขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งในข้อปฏิเวธสังฆธรรมว่าในแต่ละพันปี จะมีพระอริยบุคคลแตกต่างกันออกไป ซึ่งรวมแล้วได้ห้าพันปี

^{๕๗} ภาษาอังกฤษ เรียกว่า Commentaries.

^{๕๘} วิ.มหา. (ไทย) ๑/[๑].

^{๕๙} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๑๓๓๕.

^{๖๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พระไตรปิฎก สิ่งทีชาวพุทธควรรู้, หน้า ๔๗.

^{๖๑} วิ.จ.อุ. (ไทย) ๗/-/๔๙๙.

๒.๒.๒.๒ อันตรธานในอรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

อันตรธานในอรรถกถาพระสุตตันตปิฎกนี้ มีปรากฏในมโนรถปุรณี สารัตถปกาสินี และปัญจสุทนี ดังนี้

๑) ในมโนรถปุรณี อรรถกถาอังคุตตรนิกาย เอกนิบาต แต่งโดยพระพุทธโฆสะ ได้วินิจฉัยอรรถกถาวรรคที่ ๑๐ ว่าด้วยธรรมที่ก่อให้เกิดประโยชน์ และมีใช้ประโยชน์ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้^{๖๒}

... ชื่อว่า อันตรธานมี ๕ อย่าง คือ อธิคมอันตรธาน อันตรธานแห่งการบรรลู่ ๑ ปฏิบัติอันตรธาน อันตรธานแห่งการปฏิบัติ ๑ ปริยัตติอันตรธาน อันตรธานแห่งปริยัติ ๑ ลิงคอันตรธาน อันตรธานแห่งเพศ ๑ ธาตุอันตรธาน อันตรธานแห่งธาตุ ๑ ใน ๕ อย่างนั้น มรรค ๔ ผล ๔ ปฏิสัมภิตา ๔ วิชชา ๓ อภิญญา ๖ ชื่อว่า อธิคม อธิคมนั้น เมื่อเชื่อมย่อมเชื่อมไปตั้งแต่ปฏิสัมภิตาจริงอยู่ นับตั้งแต่พระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ ๑,๐๐๐ ปีเท่านั้น ภิกษุไม่สามารถจะให้ปฏิสัมภิตาบังเกิดได้ ต่อแต่นั้นก็อภิญญา ๖ แต่นั้นเมื่อไม่สามารถทำอภิญญาให้บังเกิดได้ ย่อมทำวิชา ๓ ให้บังเกิด ครั้นกาลล่วงไปๆ เมื่อไม่สามารถจะทำวิชา ๓ ให้บังเกิดก็เป็นพระอรหันต์สุกขวิปัสสกะโดยอุบายนี้เองก็เป็นพระอนาคามี พระสกทาคามีและพระโสดาบัน เมื่อท่านเหล่านั้นยังทรงชีพอยู่ อธิคมชื่อว่ายังไม่เชื่อม อธิคมชื่อว่าเชื่อมเชื่อมไปเพราะความสิ้นไปแห่งชีวิตของพระอริยบุคคลผู้โสดาบันชั้นต่ำสุด ดังกล่าวนี ชื่อว่าอันตรธานแห่งอธิคม

ภิกษุไม่สามารถจะให้ฌาน วิปัสสนา มรรคและผล บังเกิดได้ รักษาเพียงจาตุปาริสุทธิศีล ชื่อว่าอันตรธานแห่งข้อปฏิบัติ ... ภิกษุรูปสุดท้ายทำลายศีล หรือสิ้นชีวิต ดังกล่าวนี ชื่อว่าอันตรธานแห่งการปฏิบัติ

ปริยัตติก็ชื่อว่ายังบริบูรณ์อยู่เพียงนั้น เมื่อกาลล่วงไปๆ พระราชาและพระยุพราชในกุลียุคไม่ตั้งอยู่ในธรรม แต่นั้นชาวแคว้นและชาวชนบทก็ไม่ตั้งอยู่ในธรรม ฝนยอมไม่ตกต้องตามฤดูกาล เพราะคนเหล่านั้นไม่ตั้งอยู่ในธรรม ข้าวกล้าย่อมไม่บริบูรณ์ ทายกผู้ถวายปัจจัยก็ไม่สามารถจะถวายปัจจัยแก่ภิกษุสงฆ์ได้ ภิกษุทั้งหลายลำบากด้วยปัจจัยก็ไม่สามารถจะสงเคราะห์พวกอันตเวาสิก เมื่อเวลาล่วงไปๆ ปริยัตติย่อมเสื่อม ภิกษุทั้งหลายไม่สามารถจะ

^{๖๒} อ.จ.เอก.อ. (ไทย) ๑/๑/๑๖๗ - ๑๗๕.

ทรงจำอรรถไว้ได้ ทรงจำไว้ได้แต่พระบาลีเท่านั้น แต่นั้นเมื่อกาลล่วงไปก็ไม่สามารถจะทรง บาลีไว้ได้ทั้งสิ้น อภิธรรมปิฎกย่อมเสื่อมก่อน เมื่อเสื่อมก็เสื่อมตั้งแต่ทำยามา จริงอยู่ปฏิฐาน มหาปกรณีย่อมเสื่อมก่อนทีเดียว เมื่อปฏิฐานมหาปกรณีย่อม ยมก กถาวัตถุ บุคคลบัญญัติ ชาติสุตตะ อัมมสังคณีก็เสื่อม เมื่ออภิธรรมปิฎกเสื่อมไปอย่างนี้ สุตตันตปิฎกก็เสื่อมตั้งแต่ทำยามา อังคุตตรนิกายเสื่อมก่อน เมื่ออังคุตตรนิกายเสื่อม เอกาทสกนิบาตเสื่อมก่อน ต่อแต่นั้น ทสกนิบาต ฯลฯ ต่อแต่นั้นเอกนิบาต เมื่ออังคุตตรนิกายเสื่อมไปอย่างนี้สังยุตตนิกายก็เสื่อมตั้งแต่ ทำยามา จริงอยู่ มหาวรรคเสื่อมก่อน แต่นั้นสฬายตนวรรค ชั้นธกวรรค นิทานวรรค สคาถวรรค เมื่อสังยุตตนิกายเสื่อมไปอย่างนี้ มัชฌิมนิกายย่อมเสื่อมตั้งแต่ทำยามา จริงอยู่ อุปริปัตถนศาสตร์ เสื่อมก่อน ต่อแต่นั้นมัชฌิมปัตถนศาสตร์ ต่อแต่นั้นมูลปัตถนศาสตร์ เมื่อมัชฌิมนิกายเสื่อมอย่างนี้ ทีฆ นิกายเสื่อมตั้งแต่ทำยามา จริงอยู่ ปาฏิยวรรคเสื่อมก่อน แต่นั้นมหาวรรค แต่นั้นศีลขันธวรรค เมื่อทีฆนิกายเสื่อมอย่างนี้ พระสุตตันตปิฎกชื่อว่าย่อมเสื่อม ทรงไว้เฉพาะชาดกกับวินัยปิฎก เท่านั้น ภิกษุผู้เป็นลัชชีเท่านั้นทรงพระวินัยปิฎก ส่วนภิกษุผู้หวังในลาภคิดว่า แม้เมื่อกล่าวแต่ พระสูตรก็ไม่มีผู้จะกำหนดได้ จึงทรงไว้เฉพาะชาดกเท่านั้น เมื่อเวลาล่วงไปๆ แม้แต่ชาดกก็ไม่ สามารถจะทรงไว้ได้

ครั้งนั้น บรรดาชาดกเหล่านั้นเวสสันดรชาดกเสื่อมก่อน ต่อแต่นั้นปุลณกชาดก มหานารท ชาดกเสื่อมไปโดยย่อนลำดับ ในที่สุดอปุลณกชาดกก็เสื่อม เมื่อชาดกเสื่อมไปอย่างนี้ ภิกษุ ทั้งหลายย่อมทรงไว้เฉพาะพระวินัยปิฎกเท่านั้น

เมื่อกาลล่วงไปๆ ก็ไม่สามารถจะทรงไว้ได้แม้แต่พระวินัยปิฎก แต่นั้นก็เสื่อมตั้งแต่ทำยามา คัมภีร์บริวารเสื่อมก่อน ต่อแต่นั้นชั้นธกะภิกษุณีวิภังคก็เสื่อม แต่นั้นก็ทรงไว้เพียงอุโปสถ ชั้นธกะเท่านั้นตามลำดับ

แม้ในกาลนั้น ปริยัตติก็ชื่อว่ายังไม่เสื่อม ก็คาถา ๔ บาทยังหมุ่นเวียนอยู่ในหมู่มนุษย์ เพียงใด ปริยัตติก็ชื่อว่ายังไม่อันตรายานเพียงนั้น ในกาลใด พระราชาผู้มีศรัทธาเลื่อมใสทรงให้ ใส่ถุงทรัพย์ ๑๐๐,๐๐๐ ลงในผอบทองตั้งบนคอช้าง แล้วให้ตีกลองร้องประกาศไปในพระนคร ว่า ชนผู้รู้คาถา ๔ บาทที่พระพุทธเจ้าตรัสแล้ว จงถือเอาทรัพย์หนึ่งแสนนี้ไป ก็ไม่ได้คนที่มารับ เอาไป แม้ด้วยการให้เที่ยวตีกลองประกาศคราวเดียว ย่อมมีผู้ได้ยิบบ้าง ไม่ได้ยิบบ้าง จึงให้ เที่ยวตีกลองประกาศไปถึง ๓ ครั้ง ก็ไม่ได้ผู้ที่จะรับเอาไป ราชบุรุษทั้งหลายจึงให้ชนถุงทรัพย์ ๑๐๐,๐๐๐ นั้น กลับสู่ราชตระกูลตามเดิม ในกาลนั้น ปริยัตติ ชื่อว่าย่อมเสื่อมไป ดังว่านี้ ชื่อ ว่า การอันตรายานแห่งพระปริยัตติ

เมื่อกาลล่วงไปๆ ภิกษุทั้งหลายเอาบาตรลงจากปลายแขนหิ้วไปด้วยมือหรือด้วยสาแหรก เทียวไป แม้จีวรก็ไม่ทำการย้อมให้ถูกต้อง กระทำให้มีสีแดงใช้ . . . เมื่อกาลล่วงไปก็คิดว่า พวกเราจะต้องการอะไรด้วยการกระทำเช่นนี้ จึงผูกผ้ากาสาเยซิ่นเล็กๆ เข้าที่มือหรือที่คอ หรือขอดไว้ที่ผมหักการเลี้ยงภรรยา เทียวไถหว่านเลี้ยงชีพ . . . เมื่อกาลล่วงไปๆ ชน เหล่านั้นคิดว่า นี่ชื่อว่าเป็นธรรมเครื่องเน้นซ้ำ พวกเราจะต้องการอะไรด้วยธรรมเครื่องเน้นซ้ำนี้ จึงทิ้งทอนผ้าโยนไปเสียในป่า ในกาลนั้น เพศชื่อว่าหายไพบ ได้ยินว่า การห่มผ้าขาวเทียวไป เป็นจารีตของคนเหล่านั้น มาแต่ครั้งพระกัสสปทศพล ดังว่านี่ ชื่อว่าการอันตรธานไปแห่งเพศ ชื่อว่าอันตรธานไปแห่งธาตุ จักมีในอนาคต จักมีอย่างไร คือ ครั้งนั้น ธาตุทั้งหลายที่ไม่ได้รับ สักการะและสัมมานะในที่นั้นๆ ก็ไปสู่ที่ๆ มีสักการะและสัมมานะด้วยกำลังอธิษฐานของ พระพุทธเจ้าทั้งหลาย เมื่อกาลล่วงไปๆ สักการะและสัมมานะก็ไม่มีในที่ทั้งปวง เวลาพระ ศาสนาเสื่อมลง พระธาตุทั้งหลายในตามพัตถนิทวิปนี จักประชุมกันแล้วไปสู่มหาเจดีย์ จาก มหาเจดีย์ไปสู่ขนาดเจดีย์ แต่นั้นจักไปสู่โพธิบัลลังก์ พระธาตุทั้งหลายจากนาคพิภพบ้างจาก เทวโลกบ้าง จากพรหมโลกบ้าง จักไปสู่โพธิบัลลังก์แห่งเดียว พระธาตุแม้ประมาณเท่าเมล็ด พันธุ์ฝักกาดจักไม่หายไปในช่วง พระธาตุทั้งหมดจักประชุมกันที่มหาโพธิมณฑลสถานแล้ว รวมเป็นพระพุทธรูป แสดงพุทธสรีระประทับนั่งขัดสมาธิ ณ โพธิมณฑลสถาน มหาบุริสลักษณะ ๓๒ อนุพยัญชนะ ๘๐ พระรัศมีประมาณวาหนึ่งทั้งหมดครบบริบูรณ์ทีเดียว แต่นั้นจักกระทำ ปาฏิหาริย์แสดง เหมือนในวันแสดงยมกปาฏิหาริย์ ในกาลนั้น ชื่อว่าสัตว์ผู้เป็นมนุษย์ ไม่มีไป ในที่นั้น ก็เทวดาในหมื่นจักรวาลประชุมกันทั้งหมด พวกกันครวญคร่ำรำพันว่า วันนี้พระทสพล จะปรินิพพาน จำเดิมแต่บัดนี้ไป จักมีแต่ความมืด ลำดับนั้น เตโชธาตุลุกโผลงขึ้นจากพระสรีร ธาตุ ทำให้พระสรีระนั้นถึงความหาบัญญัติมิได้ เปลวไฟที่โผลงขึ้นจากพระสรีรธาตุ พลุ้งขึ้น จนถึงพรหมโลก เมื่อพระธาตุแม้สักเท่าเมล็ดพันธุ์ฝักกาดยังมีอยู่ ก็จักมีเปลวเพลิงอยู่เปลว หนึ่งเท่านั้น เมื่อพระธาตุหมดสิ้นไป เปลวเพลิงก็จักขาดหายไป พระธาตุทั้งหลายแสดง อานาภาพใหญ่อย่างนี้แล้ว ก็อันตรธานไป . . .

. . . การอันตรธานแห่งปริยัตตินั้นแลเป็นมูลแห่งอันตรธาน ๕ อย่างนี้ จจริงอยู่เมื่อพระ ปริยัตติอันตรธานไป ปฏิบัติก็ยอมอันตรธาน เมื่อปริยัตติคงอยู่ ปฏิบัติก็คงอยู่ . . . แต่ปริยัตติไม่ มีชื่อว่าการแห่งตลอดอริยมรรคก็ไม่มี ฉะนั้นนั้นแล . . .

จะเห็นได้ว่า ในอรรถกถานี้กล่าวถึงปัจจุอันตรธาน ที่แต่ละอย่างจะเป็นปัจจัย ส่งผลถึงกันและกัน เริ่มตั้งแต่ปริยัตติอันตรธานจนถึงธาตุอันตรธาน ปริยัตติอันตรธานมีความสำคัญ ยิ่งกว่าข้ออื่นๆ เพราะเป็นเหตุเริ่มต้นของการเกิดอันตรธานขึ้น

๒) ในมโนรถปฐณี อรรถกถาอังคุตตรนิกาย อัญญาภิชาต ได้วินิจฉัยอรรถกถาโคตรมีสูตรที่ ๑ ไว้ดังนี้^{๒๓}

... เพราะเมื่อเราไม่บัญญัติกรรมเหล่านั้น เพราะมาตุคามบวช พระสังฆกรรมจึงดำรงอยู่ได้ ๕๐๐ ปี แต่กรรมที่เราบัญญัติไว้เสียแล้ว พระสังฆกรรมจึงดำรงอยู่ได้อีก ๕๐๐ ปี รวมความว่าพระสังฆกรรมจึงดำรงอยู่ได้เพียงซึ่งได้ตรัสไว้ก่อนดังกล่าวมาจะนี้

ก็คำว่า วสุสสหัสส์ นี้ ตรัสโดยมุ่งถึงพระชินาสพผู้บรรลุปฏิสัมภิทาเท่านั้น แต่เมื่อกล่าวให้ยิ่งไปกว่านั้น ๑,๐๐๐ ปี โดยมุ่งถึงพระชินาสพผู้สูกวิปัสสก ๑,๐๐๐ ปี โดยมุ่งถึงพระอนาคามี ๑,๐๐๐ ปี โดยมุ่งถึงพระสกทาคามี ๑,๐๐๐ ปี โดยมุ่งถึงพระโสดาบัน ปฏิเวธสังฆกรรมจึงดำรงอยู่ได้ ๕,๐๐๐ ปี โดยอาการดังกล่าวมานี้ แม้พระปริยัติธรรมก็ดำรงอยู่ได้ ๕,๐๐๐ ปีนั้นเหมือนกัน เพราะเมื่อปริยัติธรรมไม่มี ปฏิเวธธรรมก็ไม่ได้ แม้เมื่อปริยัติธรรมไม่มี ปฏิเวธธรรมก็ไม่มี ก็เมื่อปริยัติธรรมแม้อันตรธานไปแล้ว เพศ(แห่งบรรพชิต) ก็จักแปรเป็นอย่างอื่นไปแล...

ข้อสังเกตจะเห็นได้ว่า ในอรรถกถานี้ อธิบายขยายความเหมือนในภิกขุณีกัณฑ์วรรณา ซึ่งกล่าวถึงการตั้งอยู่ของปริยัติอันตรธานและปฏิเวธอันตรธาน เพราะเมื่อมีการศึกษาที่ถูกต้อง การประพฤติปฏิบัติก็ถูกต้อง ปฏิเวธสังฆธรรมจึงเกิดขึ้นได้ แต่ถ้าการศึกษาผิดพลาด การปฏิบัติก็ผิดพลาด หรือไขว้เขวไป ปฏิเวธธรรมก็เกิดขึ้นไม่ได้ เพราะฉะนั้นอันตรธานในแต่ละอย่างจะเป็นปัจจัยถึงซึ่งกันและกัน

๓) ในมโนรถปฐณี อรรถกถาอังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต ได้วินิจฉัยอรรถกถาสูตที่ ๑๐ สมจิตตวรรคที่ ๔ ว่าด้วยเหตุให้พระสังฆกรรมอันตรธานและดำรงอยู่ ไว้ดังนี้^{๒๔}

... บทว่า ทุคฺคหิตฺเตหิ ได้แก่ ที่ถือมาผิดระเบียบ บทว่า พุญฺญชนปฏิรูปเกหิ ได้แก่ ที่มีพยัญชนะงดงาม คือที่ได้มาด้วยมีอักขระวิจิตร บทว่า อตฺถณฺจ ฐมฺมณฺจ ปฏิวาหนฺติ ความว่า ย่อมค้ำทั้งอรรถกถาและบาลี แห่งสุดตันตะทั้งหลายที่ถือมาถูก ภิกษุเหล่านั้น แสดงทั้งอรรถและบาลีของสุดตันตะที่ตนถือมาผิด ยิ่งยวดกว่า ฝ่ายชวาก็พึงทราบตรงกันข้ามกับที่กล่าวแล้ว ในสูตรนี้ ตรัสทั้งความเจริญและความเสื่อมแห่งศาสดาแล...

^{๒๓} อ.จ.อ. (ไทย) ๔/-/๕๕๓ - ๕๕๔.

^{๒๔} อ.จ.ท. (ไทย) ๑/๒/๓๙๘ - ๓๙๙.

ในอรรถกถานี้กล่าวถึง การสืบทอดถ่ายทอดพระศาสนาด้วยอรรถและพยัญชนะ ถ้ามีการถ่ายทอดถูกต้องก็เป็นเหตุให้พระศาสนามีความมั่นคง เจริญรุ่งเรือง แต่ถ้าการสืบทอดถ่ายทอดพระศาสนาผิดพลาด ก็เป็นเหตุให้พระศาสนาอันตรธานได้เช่นเดียวกัน

๔) ในสารัตถปกาสินี อรรถกถาสังยุตตนิกาย นิทานวรรคได้วินิจฉัยสังฆกรรมปฏิรูปสูตรที่ ๑๓ ไว้ดังนี้^{๖๕}

... สังฆกรรม แม้ ๓ อย่างคือ อธิคมสังฆกรรม ปฏิบัติสังฆกรรม ปรียัติสังฆกรรม ย่อมอันตรธาน ก็ครั้งปฐมโพธิกาล พวกภิกษุได้เป็นผู้ถึงปฏิสัมภทา ครั้นเมื่อกาลล่วงไป ถึงปฏิสัมภทาไม่ได้ แต่ก็ได้อภิญญา ๖ ต่อมาเมื่อถึงอภิญญา ๖ ไม่ได้ ก็ถึงวิชา ๓ เมื่อล่วงมาบัดนี้ เมื่อถึงวิชา ๓ ไม่ได้ จักถึงซึ่งความสิ้นไปแห่งอาสวะ เมื่อถึงซึ่งความสิ้นไปแห่งอาสวะไม่ได้ ก็จักบรรลุนาคามีผล เมื่อแม้บรรลุนาคามีผลไม่ได้ ก็จักบรรลุสกทาคามีผล เมื่อแม้บรรลุสกทาคามีผลไม่ได้ ก็จักบรรลุโสดาปัตติผล เมื่อเวลาผ่านไป จักบรรลุแม้โสดาปัตติผลก็ไม่ได้ ครั้งนั้นในกาลใด วิปัสสนาจักเริ่มเศร้าหมองด้วยอุปกิเลสเหล่านี้ ในกาลนั้น อธิคมสังฆกรรมของพวกภิกษุเหล่านั้น จักชื่อว่าเสื่อมหายไป

ครั้งปฐมโพธิกาล พวกภิกษุยังการปฏิบัติอันสมควรแก่ปฏิสัมภทา ๔ ให้บริบูรณ์ เมื่อกาลล่วงไป เมื่อปฏิบัติข้อนั้นไม่ได้ ก็ปฏิบัติอันสมควรแก่อภิญญา ๖ ได้บริบูรณ์ เมื่อปฏิบัติข้อนั้นแม้ไม่ได้ก็ปฏิบัติอันสมควรแก่วิชา ๓ ได้บริบูรณ์ เมื่อปฏิบัติข้อนั้นไม่ได้ก็ปฏิบัติอันสมควรแก่พระอรหัตผลได้บริบูรณ์ เมื่อกาลล่วงไป เมื่อปฏิบัติอันสมควรแก่พระอรหัตผลไม่ได้บริบูรณ์ ก็จักปฏิบัติอันสมควรแก่พระอนาคามีผลได้บริบูรณ์ ปฏิบัติข้อนั้นแม้ไม่ได้ ก็จักปฏิบัติอันสมควรแก่พระสกทาคามีผลได้บริบูรณ์ เมื่อปฏิบัติแม้ข้อนั้นไม่ได้ ก็จักปฏิบัติอันสมควรแก่พระโสดาปัตติผลได้บริบูรณ์ ส่วนในกาลใด เมื่อปฏิบัติอันสมควรแม้แก่พระโสดาปัตติผลไม่ได้บริบูรณ์ ก็จักตั้งอยู่เพียงศีลอันบริสุทธิ์ ในกาลนั้น ปฏิบัติสังฆกรรมจักชื่อว่าเสื่อมหายไป

... จะกล่าวว่า ศาสนาไม่อันตรธานตลอดเวลาที่พระไตรปิฎกพุทธพจน์ยังเป็นไปอยู่ แต่เมื่อใดปาติโมกข์สองจักเสื่อมหายไป เมื่อนั้นปรียัติสังฆกรรมจักอันตรธาน เมื่อปรียัติสังฆกรรมนั้นเสื่อมหายไป ศาสนาชื่อว่าอันตรธานแล้ว ด้วยว่าเมื่อปรียัติสังฆกรรมเสื่อมหายไป การปฏิบัติก็เสื่อมหายไป เมื่อการปฏิบัติก็เสื่อมหายไป อธิคมก็เสื่อมหายไป ถ้ามว่าเพราะเหตุไร

^{๖๕} ส.นิ.อ. (ไทย) ๒/-/๖๓๔ - ๖๓๕.

ตอบว่า ปริยัตินี้เป็นปัจจัยแก่การปฏิบัติ การปฏิบัติเป็นปัจจัยแก่อริยมรรค แต่เมื่อว่าโดย การปฏิบัติกำหนดปริยัตินั้น ด้วยประการฉะนี้

เมื่อทรงแสดงธรรมเป็นเหตุอันตรธาน และความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม จึงตรัสคำเป็นต้น ว่า . . . ความว่า ความก้าวลง คือเหตุฝ่ายต่ำ ได้แก่ เว้นความเคารพในพระศาสดา ในพระ ธรรม ในพระสงฆ์ ในสิกขา ไม่เคารพในสมาธิ ธรรมฝ่ายขาว พึงทราบโดยตรงกันข้ามกับคำ ที่กล่าวแล้วแล ด้วยประการฉะนี้ . . .^{๖๖}

จะเห็นได้ว่าในอรรถกถานี้กล่าวถึงอันตรธานมี ๓ อย่างเท่านั้น ไม่ใช่มี ๕ อย่าง เหมือนในอรรถกถาอังคุตตรนิกาย เอกนิบาต และมีข้อแตกต่างกันเล็กน้อยในข้อปฏิบัติอันตรธาน คือ ในอรรถกถาอังคุตตรนิกาย เอกนิบาต กล่าวถึงปฏิบัติอันตรธาน เมื่อภิกษุรูปสุดท้ายทำลาย ศील(ข้อปาราชิก)หรือสิ้นชีวิตไป ส่วนในอรรถกถาสังยุตตนิกาย นิทานวรรคกล่าวถึงปฏิบัติ อันตรธานแล้วเพียงภิกษุรักษาศีลบริสุทธิ์เท่านั้น [ในอรรถกถาหลังน่าจะหมายถึงปฏิเวธอันตรธาน มากกว่าปฏิบัติอันตรธาน]

๕) ในปัญจสุทนี อรรถกถามัชฌิมนิกาย อุปริปัญณาสกั ได้วินิจฉัยอรรถกถา พุทธาคุกสูตร อนุปวรรคไว้ดังต่อไปนี้^{๖๗}

อันตรธาน ๓

. . . ชื่อว่า อันตรธาน(ความสูญหาย) มี ๓ อย่าง คือ ปริยัตินันตรธาน ปฏิเวธอันตรธาน ปฏิบัติอันตรธาน ในอันตรธาน ๓ นั้น ปิฎก ๓ ชื่อว่าปริยัติ, การแทงตลอดสังขจะ ชื่อว่า ปฏิเวธ, ปฏิปทา(เครื่องดำเนินทาง) ชื่อว่าปฏิบัติ แต่ว่าปริยัติ (ถือว่าเป็นสำคัญของการ ดำรงอยู่แห่งพระศาสนา

อธิบายปริยัตินันตรธาน

ก็เมื่อใด ปริยัตินันตรธานหายไป เมื่อนั้นพระอภิธรรมปิฎกจักเสื่อมก่อน ในพระ อภิธรรมนั้น คัมภีร์ปฏิฐานจะอันตรธานก่อนกว่าทุกคัมภีร์ คัมภีร์ธรรมสังคหะ อันตรธาน หายไปภายหลังโดยลำดับ เมื่อพระอภิธรรมปิฎกอันตรธานหายไปแล้ว แม้ปิฎกทั้งสอง ยังคงดำรงอยู่ พระศาสนาย่อมเป็นอันตั้งอยู่ได้ ในปิฎกเหล่านั้น เมื่อพระสุดตันตปิฎกจะ อันตรธานหายไป อังคุตตรนิกายย่อมอันตรธานไปก่อน เริ่มแต่เอกาทสกนิบาตจนถึงเอก นิบาต ต่อจากนั้น สังยุตตนิกายย่อมอันตรธานหายไป เริ่มแต่จักกเปยยาลสูตร จนถึง

^{๖๖} ส.นิ.อ. (ไทย) ๒/-/ ๖๓๗ - ๖๓๘.

^{๖๗} คูรายละเอียดใน ม.อ.อ. (ไทย) ๓/๑/๓๑๖ - ๓๒๐.

โศภิตตสูตร ต่อจากนั้น มัชฌิมนิกายย่อมนันตรธานหายไป เริ่มแต่อินทริยภาวนาสสูตร จนถึงมูลปริยายสูตร ต่อจากนั้นทีฆนิกายย่อมนันตรธานหายไป เริ่มแต่ทสุตตรสูตรจนถึง พรหมชาลสูตร

ก็เมื่อปฏิภกทั้งสองแม้นันตรธานไปแล้ว แต่เมื่อพระวินัยปิฎกยังดำรงอยู่ พระศาสนาย่อมตั้งอยู่ เมื่อปริวารและชั้นธกะทั้งหลายอันตรธานไปแล้ว เมื่ออุภาโตวิภังคียังดำรงอยู่ พระศาสนาย่อมเป็นอันตั้งอยู่ เมื่ออุภาโตวิภังคียันตรธานไปแล้ว แม้มาติกาายังดำรงอยู่ พระศาสนาย่อมเป็นอันตั้งอยู่ เมื่อมาติกาอันตรธานไปแล้ว พระปาฏิโมกข์ การบรรพชา และอุปสมบทจักดำรงอยู่ พระศาสนาย่อมดำรงอยู่ เพศ(สมณะ) ยังดำเนินไปได้ระยะกาลยาวนาน กิเลสของสมณะผู้ครองผ้าขาว ไม่อาจดำรงพระศาสนาไว้ได้ จำเดิมแต่พระกัสสปพุทธเจ้า พระศาสนาย่อมชื่อว่าเสื่อม

ชื่อว่า ปรินิพพาน มี ๓ คือ กิเลสปรินิพพาน ชันธปรินิพพาน ชาติปรินิพพาน เรื่องชาติปรินิพพาน จักมีในอนาคต พระธาตุเสด็จมาชุมนุมกัน . . . ในคราวพระศาสนาจะเสื่อม พระธาตุทั้งหลายจะเสด็จชุมนุมกันที่เกาะลังกานี้ แล้วเสด็จไปยังมหาเจดีย์ จากมหาเจดีย์สู่เสด็จไปยังราชาชนะเจดีย์ เสด็จไปยังมหาโพธิบัลลังก์ พระธาตุทั้งหลายจากนาคพิภพก็ดี จากเทวโลกโลกก็ดี จากพรหมโลกก็ดี จักเสด็จไปยังมหาโพธิบัลลังก์เท่านั้น พระธาตุแม้ขนาดเมล็ดผักกาดจักไม่หายไปในช่วงๆ กาล พระธาตุทั้งหมด(จะรวม)เป็นกองอยู่ที่มหาโพธิบัลลังก์ เป็นแห่งเดียวกันเหมือนแห่งทองคำเปล่งพระฉัพพรรณรังสี (รัศมีมีสี ๖ ประการ) พระฉัพพรรณรังสีทั้งหลายนั้นจักแผ่ไปทั่วพื้นโลกธาตุ แต่นั้นเทวดาทั้งหลายในหิมันจักรวาล จักมาประชุมกันแสดงความการุญอย่างใหญ่ ยิ่งกว่าวันเสด็จปรินิพพานของพระทศพลว่า วันนี้พระศาสดาจะปรินิพพาน วันนี้พระศาสนาจะเสื่อม นี่เป็นการเห็นครั้งสุดท้ายของพวกเขา ณ กาลนี้ เว้นพระอนาคามีและพระชีณาสพ พวกที่เหลือไม่อาจดำรงอยู่ตามสภาวะของตนได้ เตโชธาตุลุกขึ้นในพระธาตุทั้งหลายแล้วพุ่งขึ้นไปจนถึงพรหมโลก เมื่อพระธาตุแม้มีประมาณเท่าเมล็ดผักกาดยังมีอยู่ก็จักมีเปลวเพลิงติดอยู่เปลวหนึ่ง เมื่อพระธาตุทั้งหลายหมดไป เปลวเพลิงก็มอดหมดไป เมื่อพระธาตุทั้งหลายแสดงอานุภาพใหญ่อย่างนี้แล้วอันตรธานหายไป พระศาสนาชื่อว่าเป็นอันอันตรธานไป . . .

จะเห็นได้ว่าในอรรถกถานี้ได้อธิบาย ไขความเหมือนในอรรถกถาอังคุตตรนิกาย เอกนิบาตนั่นเอง

๒.๒.๒.๓ อันตรธานในอรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก

ในสัมโมหวิโนทนี อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก ญาณวิงค์ ได้วินิจฉัย อรรถกถาทสกนิตเทศ อธิบายญาณวัตถุหมวด ๑๐ ไว้ดังนี้^{๖๔}

...จริงอยู่ ชื่อว่า อันตรธาน(ความสูญหาย) มี ๓ อย่าง คือ ปริยัตติอันตรธาน (การสูญหายแห่งการเรียนพระไตรปิฎก) ปฏิเวธอันตรธาน (การสูญหายแห่งมรรคผล) ปฏิบัติอันตรธาน (ความสูญหายแห่งการปฏิบัติ)

ในบรรดา ๓ อย่างนั้น พระไตรปิฎก ชื่อว่า ปริยัตติ การแทงตลอดสัจจะ ชื่อว่า ปฏิเวธ ปฏิภา ชื่อว่า ปฏิบัติ บัณฑิตฟังพระไตรปิฎก แล้วก็ย่อมยังปฏิบัติและปฏิเวธแม้ทั้งสองให้เต็ม ด้วยเหตุนี้ พระศาสนาจึงชื่อว่า ตั้งอยู่แล้ว เพราะความตั้งมั่นแห่งปริยัตติ ดังนี้

ในกาลใด ปริยัตตินั้น ย่อมอันตรธานไป ในกาลนั้น พระอภิธรรมปิฎกย่อมพินาศไปก่อน ในพระอภิธรรมนั้น คัมภีร์ปฏิฐานย่อมอันตรธานก่อนกว่าคัมภีร์ทั้งหมด ย่อมอันตรธานต่อมาโดยลำดับมสังคหะ ย่อมอันตรธานไปในภายหลัง ครั้นพระอภิธรรมปิฎกนั้น อันตรธานไปหมดแล้ว ปิฎกทั้งสองนอกนี้ แม้ตั้งอยู่แล้ว พระศาสนาก็ชื่อว่า ยังดำรงอยู่นั้นแหละ

ในบรรดา ๒ ปิฎกที่เหลือนี้ เมื่อพระสูตรต้นตปิฎกจะอันตรธานไป อังคุตตรนิกายทั้งหลายย่อมอันตรธานตั้งแต่เอกาทสกาตลงมาถึงเอกนิบาต ในลำดับนั้น สังยุตตนิกายทั้งหลาย ย่อมอันตรธานตั้งแต่จักกเปยยาต ลงมาจนถึงโฆสตรณมา ในลำดับนั้นมัชฌิมนิกายทั้งหลาย ย่อมอันตรธานตั้งแต่อินทริยภาวนาสูตตรลงมาถึงมูลปริยายสูตร ลำดับนั้นทีฆนิกาย ย่อมอันตรธานตั้งแต่ทสุตตรสูตรลงมาถึงพรหมชาลสูตร ก็เมื่อปิฎกทั้ง ๒ แม้อันตรธานไปแล้ว แต่เมื่อพระวินัยปิฎกยังดำรงอยู่พระศาสนาก็ชื่อว่าดำรงอยู่ เมื่อปริวารและชั้นธกะ อุภาโตวิงค์มาติกาแม้ยังดำรงอยู่ พระศาสนาก็ยังดำรงอยู่นั้นแหละเมื่อมาติกาอันตรธานไปแล้ว แต่พระปาฏิโมกข์ การบรรพชา อุปสมบทยังดำรงอยู่ พระศาสนาก็ย่อมดำรงอยู่ ลิงค์(เพศ) ย่อมดำเนินไปสู่กาลนาน กิ่งคแห่งสมณะผู้ครองผ้าขาวไม่อาจเพื่อทรงพระศาสนาไว้จำเดิมแต่การแห่งพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสป นับตั้งแต่การแทงตลอดสัจจะของชนผู้เกิดในภายหลัง และตั้งแต่สืลภทคือการแตกไปแห่งศีลของบุคคลผู้เกิดในภายหลังจากนั้นมาพระศาสนาชื่อว่าย่อมเสื่อมถอย

^{๖๔} ดูรายละเอียดใน อภ.วิ.อ. (ไทย) ๒/๒/๖๙๑ - ๖๙๔.

ชื่อว่า ปรินิพพาน มี ๓ อย่าง ธาตุปรินิพพาน (การดับสนิทแห่งพระธาตุ) จักมีในอนาคตกาล ในกาลที่พระศาสนาจะเสื่อมถอย พระธาตุทั้งหลายที่ตัมพปณณทวิป(ทวีปลังกา)จักประชุมกันแล้วเสด็จไปสู่มหาเจดีย์ . . . พระธาตุทั้งหมดจักประชุมรวมเป็นแท่งเดียวกัน ดุจแท่งทองคำ ณ มหาโพธิบัลลังก์แล้วจักเปล่งออกซึ่งฉัพพรรณรังสี(รัศมีมีวรรณะ ๖ ประการ) ฉัพพรรณรังสีนั้นจักแผ่ไปตลอดหมีนโลกธาตุ ในลำดับนั้น เทวดาในหมีนจักรวาลจักมาประชุมกัน จักกระทำซึ่งความกรูณาอันยิ่งใหญ่กว่าวันที่พระทศพลปรินิพพาน แล้วจักกล่าวว่า วันนี้ พระศาสดาจะปรินิพพาน วันนี้พระศาสนาจะเสื่อมถอย บัดนี้การเห็นของพวกเรา นี้ เป็นการเห็นครั้งสุดท้าย ดังนี้ บุคคลทั้งหมดที่เหลือยกเว้นพระอนาคามีและพระชีณาสพแล้ว จักไม่อาจเพื่อทรงไว้โดยภาวะของตน ลำดับนั้น เตโชธาตุในพระธาตุทั้งหลายจักตั้งขึ้นแล้วพวยพุ่งไปถึงพรหมโลก เมื่อพระธาตุแม้มีประมาณเท่าเมล็ดฝักกาดยังมีอยู่ เปลวอัคคีหนึ่งเที่ยวจักมี ครั้นเมื่อพระธาตุทั้งหลายถึงกาลสิ้นสุดลงแล้ว เปลวอัคคีนั้นก็จักดับสนิท ครั้นพระธาตุทั้งหลายแสดงอานุภาพอันใหญ่ด้วยประการฉะนี้ ก็อันตรธานไปสิ้น พระศาสนาย่อมชื่อว่าอันตรธานไปแล้ว . . .

จะเห็นได้ว่า ในอรรถกถานี้มีเนื้อความเหมือนในอรรถกถาัมชฌิมนิกาย อุปริปณณาสกั

ปัญจอันตรธานในคัมภีร์อรรถกถานี้ บางคัมภีร์กล่าวเอาไว้ มี ๓ อย่างบ้าง บางคัมภีร์กล่าวไว้ ๕ อย่างบ้าง ถึงแม้ว่าจะกล่าวไว้เพียง ๓ อย่างแต่ก็ซ่อนแสดงเนื้อความไว้ ๕ อย่างเหมือนเดิม โดยเป็นการอธิบายความ ขยายความของอันตรธานในแต่ละอย่าง จนถึงลำดับของการเกิดอันตรธานขึ้นในพระพุทธศาสนา

๒.๒.๓ อันตรธานที่ปรากฏในตำราพระพุทธศาสนา

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบข่ายการนำเสนออันตรธานที่ปรากฏในตำราพระพุทธศาสนา ตามลำดับของการแต่งก่อน – หลัง คือ (๑) หนังสือมิลินทปัญหา (๒) หนังสือสังคีตยวงศ์ และ(๓) หนังสือปฐมสมโพธิกถา ดังนี้

๒.๒.๓.๑ หนังสือมิลินทปัญหา

มิลินทปัญหา เป็นหนังสือที่บันทึกคำสนทนาตอบปัญหาธรรมระหว่างพระนาคเสนกับพระยามิลินท์^{๖๙} โดยเอาอดีตนิทานอันมีความจริงเป็นเค้ามูล มาตั้งเป็นเค้าเรื่องแล้วแต่ง

^{๖๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๙๘.

อธิบายพระธรรมวินัย ผู้แต่งคือ พระปิฎกจุฬารักษ์ แต่งขึ้นประมาณ พ.ศ. ๕๐๐ อันตรธานนี้
ปรากฏอยู่ใน (นอกวรรค) ปฐมวรรค สัทธัมมอันตรธานปัญหาที่ ๗ ดังนี้

... ข้าแต่พระนาคเสน ข้าว่า พระสังฆธรรมอันตรธานนั้น มีอยู่ที่ประการ ? ” “ ขอถวายพระ
พร อันตรธานนั้น มีอยู่ ๓ ประการ คือ ๑. อธิคมอันตรธาน (มรรคผลสูญหายไป) ๒. ปฏิ
ปัตติอันตรธาน (ข้อปฏิบัติสูญหายไป) ๓. ลิงคอันตรธาน (เพศสูญหายไป) เมื่อ อธิคม
อันตรธาน แล้ว ถึงมีผู้ปฏิบัติ ก็ไม่มีธรรมภิกษุมัย คือการได้รู้ยิ่งซึ่งธรรม เมื่อปฏิบัติ
อันตรธานแล้ว ศึกษาบทบัญญัติกัณฑ์อันตรธาน ยังเหลือแต่เพศเท่านั้น เมื่อลิงคอันตรธานแล้ว
ก็ขาดประเพณี คือความสืบต่อแห่งเพศบรรพชิตในพระพุทธศาสนา อันตรธานมีอยู่ ๓
ประการเท่านั้นแหละ มหาบพิตร ”

ฎีกามิลินท์

คำว่าพระสังฆธรรม ได้แก่ อธิคมสังฆธรรม คือ ปฏิเวธสังฆธรรม อันได้แก่ มรรค ผล นิพพาน
อธิบายว่า เมื่อท่านอ่านมาตาม อรรถกถา ฎีกาแล้วนี้ ยังไม่สิ้นสงสัย ก็ขอให้ท่าน
คำอธิบายต่อไปคือ คำว่า สาสนปริจเฉท แปลว่า กำหนดพระศาสนานั้น อธิบายว่า ได้แก่
การกำหนดอายุพระพุทธศาสนาว่ามีอยู่ ๕,๐๐๐ ปี คำว่า ปฏิปัตติปรทีปนา แปลว่า กำหนด
แสดงซึ่งการปฏิบัตินั้น หมายถึงผลแห่งการปฏิบัติ หรืออานุภาพแห่งการปฏิบัติว่า ถ้ายัง
ปฏิบัติอยู่ตราบใด พระพุทธศาสนาก็จักยังตั้งอยู่ตราบนั้น คำทั้งสองนี้ถูกทั้ง ๒ คำ เปรียบ
เหมือนคำว่า อายุของผู้นั้นมีกำหนด ๑๐๐ ปี อีกคำหนึ่งว่า ถ้าธาตุทั้ง ๔ ของผู้นั้นยังปกติอยู่
ตราบใด ผู้นั้นก็จักมีอายุอยู่ตราบนั้น ดังนี้

คำทั้ง ๒ นี้ คำหนึ่งแสดงกำหนดอายุอีกคำหนึ่งแสดงอานุภาพของธาตุ ๔ แต่ขอให้เข้าใจ
ว่า อายุของผู้นั้นจักตั้งอยู่ได้เพียง ๑๐๐ ปีเท่านั้น แล้วธาตุทั้ง ๔ ของผู้นั้นจะตั้งอวิปริตไป ข้อ
นี้มีอุปมาฉันใด พระพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ก็ฉันนั้น

ข้อสำคัญในปัญหาข้อนี้มีอยู่อย่างหนึ่งคือข้อที่ว่า พระสังฆธรรมจักตั้งอยู่เพียงแค่ว่า ๕,๐๐๐
ปีนั้น ผิดจากที่กล่าวไว้ใน พระวินัยปิฎกและพระสุตตันตปิฎก ที่เป็นพระบาลีกับอรรถกถา
ฎีกา คือ ในพระบาลีอรรถกถาฎีกาว่า “ ถ้าไม่มีภิกษุณี พระสังฆธรรมจักตั้งอยู่ ๑,๐๐๐ ปี เมื่อ
มีภิกษุณีแล้ว พระสังฆธรรมจักตั้งอยู่ ๕๐๐ ปีเท่านั้น ” อันนี้เป็นคำในพระบาลี ส่วนในอรรถ
กถาว่า เมื่อพระพุทธองค์ ทรงเห็นอย่างนั้น จึงได้ทรงบัญญัติครุธรรม ๘ ไว้ป้องกัน
เสียก่อน แล้วจึงทรงอนุญาตให้มีนางภิกษุณี ” เมื่อทรงป้องกันแล้วก็ยังยืนไปอีกได้อีก ๕๐๐
ปีรวมกับ อีก ๕๐๐ ปีที่ยังเหลืออยู่นั้น จึงเป็นพันปีเท่ากับไม่มีนางภิกษุณี แล้วอธิบายไว้ว่า
พันปีนั้นแยกออกไปตามอธิคมสังฆธรรม ๕ คือ พระอรหันต์ชั้นปฏิสัมภิทา อภิญญา วิชชา

เสียพันปี คือในพันปีแรก ยังมีพระอรหันต์ ๓ ประเภทนี้อยู่ พันปีที่ ๒ ยังมีพระอรหันต์ สุขขวิปัสสก พันปีที่ ๓ ยังมีพระอนาคามี พันปีที่ ๔ ยังมีพระอนาคามี พันปีที่ ๕ ยังมีพระโสดาบัน เมื่อสิ้น ๕,๐๐๐ ปีแล้ว อธิคมสังฆกรรม คือผู้บรรลุมรรคผลก็สิ้นไป พระปริยัติธรรมก็หมดไปที่ละน้อย ลงท้ายก็เหลือแต่เพศภิกษุที่มีผ้าเหลืองน้อยห้อยหู ทำไรไถนาเลี้ยงบุตรภรรยา แล้วลงท้ายก็หมดผ้าเหลืองน้อยห้อยหู แต่เมื่อผู้ใดยังมีผู้จำพระพุทธรูปจนจะได้เพียง ๑ คาถา อันกำหนดด้วยอักษร ๓๒ ตัว เมื่อนั้นก็ยังเรียกว่าพระปริยัติศาสนายังอยู่ เมื่อไม่มีมนุษย์ผู้ใดในโลก จะจำพระพุทธรูปจนจะเพียงคาถาเดียวได้ เมื่อนั้นแหละจึงเรียกว่าหมดพระปริยัติศาสนาจริงๆ และมีกล่าวไว้ว่า เมื่อพระพุทธรูปศาสนาครบ ๕,๐๐๐ ปีแล้ว พระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าซึ่งอยู่ที่ต่างๆ กัน จะเสด็จมารวมกันที่ไม่ศรีมหาโพธิ แล้วปรากฏเป็นองค์สมเด็จพระบรมสุคตขึ้น ทรงแสดงธรรมแก่เทพดาอยู่ตลอด ๗ ทิวาราตรี เทพดาหรือยักษ์ นาค ครุฑ อินทร์ พรหม ผู้ใดเป็นธาตุเวไนย ผู้นั้นก็จักได้สำเร็จมรรค ผลนิพพาน ในคราวนั้น แล้วจนวนรุ่งอรุณในคืนที่ ๗ พระบรมสารีริกธาตุที่ปรากฏเป็นพระพุทธเจ้าขึ้นนั้น ก็จะมีเพลิงธาตุเกิดขึ้น ถวายพระเพลิงเผาให้ย่อยยับไปไม่มีเหลือ เมื่อนั้นแหละเรียกว่าธาตุอันตรธาน ดังนี้ . . .^{๙๐}

จะเห็นได้ว่า ในมิลินทปัญหา นี้ กล่าวถึงอันตรธานไว้เพียง ๓ อย่างเท่านั้น ไม่ได้กล่าวถึงปริยัติอันตรธานและธาตุอันตรธาน แต่พอมาถึงการอธิบายของฎีกา ก็ได้อธิบายเชื่อมโยงกันของปัญจอันตรธานเอาไว้ด้วย

๒.๒.๓.๒ หนังสือสังคิตยวงศ์

สังคิตยวงศ์ เป็นพงศาวดารเรื่องของพระพุทธศาสนากับพงศาวดารของบ้านเมืองประกอบกัน กล่าวถึงตั้งแต่เริ่มปฐมสังคายนา จนถึงกรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี แต่งโดยสมเด็จพระพนรัตน์^{๙๑} (สมัยเมื่อยังดำรงเป็นพระพิมลธรรม) วัดเชตุพน ในรัชกาลที่ ๑ ปี พ.ศ. ๒๓๓๒ เพื่อขึ้นเฉลิมพระเกียรติยศ พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดี ศรีสินทรมหาจักรีบรมนารถพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ต้นฉบับนั้นหายไปช้านาน จนมารู้ว่ามีในกรุงกัมพูชา และมาค้นพบที่วัดอินทาราม กรรมการหอสมุดฯ จึงวานให้พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาลลักษมณ) เปรียญ แปลเป็น

^{๙๐} ปู่ แสงฉาย อนงคาราม, มิลินทปัญหา ฉบับพร้อมด้วยอรรถกถา ฎีกา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ลูก ส. ธรรมภักดี, ๒๕๒๘), หน้า ๑๙๐ - ๑๙๒.

^{๙๑} ตามตำนานสมเด็จพระวันรัต ไม่ทราบนามเดิมของท่าน แต่ปรากฏในประกาศเรื่องบำเพ็ญพระราชกุศลเทศน์มหาชาติ ในรัชกาลที่ ๑ มีว่า “กัณท์นครกัณท์ พระพนรัตน์ (แก้ว) วัดเชตุพน สำแดง.

ภาษาไทย^{๗๒}จนสำเร็จ ปัญจอันตรธานนี้ปรากฏอยู่ในบริจเฉทที่ ๙ ว่าด้วยบอกอานิสงส์และความปรารถนา ดังเนื้อความ ต่อไปนี้^{๗๓}

... อันตรธานมี ๕ อย่างคือ ปริยัตติอันตรธาน ๑ ปฏิบัติอันตรธาน ๑ ปฏิเวธอันตรธาน ๑ ลิงคอันตรธาน ๑ ธาตุอันตรธาน ๑ ในคำว่าปริยัตติ นี้คือพระไตรปิฎก ในคำว่าพระปฏิบัติ นี้คือพระปฏิบัติในคำว่าปฏิเวธ นี้คือพระอริยมรรค ในคำว่าลึงค นี้คือสมถะ เป็นสมณะ ในคำว่าพระธาตุ นี้คือพระสรีระธาตุ

พระปริยัตติธรรมนั้น เมื่อจะเสื่อมย่อมเสื่อมไปดังนี้ พระอภิธรรมปิฎกจะเสื่อมก่อน เมื่อจะเสื่อมนั้น ย่อมเสื่อมข้างสุดท้ายมาหาข้างต้น พระมหาปฏิฐานเสื่อมแล้ว พระยมก พระกถาวัตถุ พระบุคคลบัญญัติ พระธาตุกถา พระวิภังค์ พระธรรมสังคิณีกี่เสื่อมตามลำดับไป ครั้นเมื่อพระอภิธรรมปิฎกเสื่อมแล้ว พระปิฎกทั้ง ๒ ที่เหลืออยู่แลดำรงอยู่พระศาสนาก็ดำรงอยู่แท้

บรรดาปิฎกทั้งหลายนั้น ครั้นเมื่อพระสูตรต้นปิฎกจะอันตรธานไป พระอังคุตตรนิกาย(จะเสื่อมก่อน) จำเดิมแต่พระเอกาทส ตราบเท่าพระเอกกัอันตรธานไป ลำดับนั้นพระสังยุตตนิกายจำเดิมแต่พระจักกเปยยาลสูตรตราบเท่าพระโฆมตรณสูตรก็อันตรธานไป ลำดับนั้นพระมัชฌิมนิกายจำเดิมแต่อินทริยสูตรตราบเท่าถึงมูลปริยายสูตร ก็เสื่อมตามกันไป ลำดับนั้นพระทีฆนิกาย จำเดิมแต่พระทสุตตรสูตรตราบเท่าถึงพระพรหมชาลสูตร

เมื่อพระทีฆนิกายเสื่อมไปเสียพระสูตรต้นปิฎก ก็ชื่อว่าเสื่อมแล ภิกษุทั้งหลายยังทรงไว้ได้แต่ชาดกกับวินัยปิฎกเท่านั้น

ครั้นเมื่อคราวกาลดำเนินไป ไม่อาจทรงจำชาดกไว้ได้ ในลำดับชาดกทั้งหลาย พระมหาเวสสันดรชาดกก็เสื่อมก่อน จำเดิมนั้นบุณณกชาดก แลมหานารทกัสนปชาดกเป็นที่สุด เพียงอปถมนกชาดกก็เสื่อมสิ้นโดยลำดับทยอยกันไป ภิกษุทั้งหลายยังทรงไว้ได้แต่พระวินัยปิฎกเท่านั้น ครั้นเมื่อคราวกาลดำเนินไป พระวินัยปิฎกก็เสื่อมตั้งแต่เบื้องปลายเข้ามานั้น แท้จริงคัมภีร์พระปริวารจะเสื่อมก่อน ถัดนั้นไปคัมภีร์พระชันธกวินัย พระภิกษุณีวิภังค์ พระมหาวินัยกัก็เสื่อมเป็นลำดับกันไป ภิกษุทั้งหลายคงทรงไว้ได้แต่อุโบสถชันธกรรมทั้งหลาย

ครั้นเมื่อคราวกาลดำเนินไป พระวินัยปิฎกนั้นก็ถึงที่สุดความเสื่อมสิ้น ครั้งใดมีพระราชาทรงพระศรัทธาเสื่อมใส ใฝ่ถุ้งอันเต็มไปด้วยทรัพย์พันตำลึง บรรจสุวรรณจ้งโกตตั้งไว้เหนือ

^{๗๒} ดูรายละเอียดใน พระยาปริยัตติธรรมธาดา (แพ ตาลลักษณมณ), สังคีตยวงศ์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร, ๒๕๒๑), หน้า ๑ - ๘.

^{๗๓} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๕๔๕ - ๕๖๙.

คอช้าง ให้ราชบุรุษตีกลองร้องประกาศชาวพระนครว่า ชนทั้งหลายเหล่าใดที่รู้คาถา ๔ บาทที่พระพุทธเจ้าตรัสแล้วชนทั้งหลายเหล่านั้นจงมารับเอาทรัพย์พันตำลึงนี้ไปเถิด

เมื่อไม่ได้ผู้รับแล้วให้เที่ยวป่าวร้องไปตราบเท่าถึง ๓ ครั้ง ก็ยังไม่ได้ตัวผู้รับทรัพย์ ราชบุรุษก็นำถุงทรัพย์พันตำลึงกลับไปใส่พระราชนครบาลอีกแล้ว ถ้าการเบียดเบียนก็ได้ชื่อว่า พระปริยัติอันตรธานแล้ว อันนี้เรียกปริยัติอันตรธาน

ครั้นเมื่อกาลดำเนินไป ภิกษุทั้งหลายไม่สามารถจะยังฌานแลวิปัสสนาแลมรรคผลทั้งหลายให้บังเกิดได้ คงรักษาไว้ได้แต่มาตราบพระจตุปารสุทธิศีลเท่านั้น ความปฏิบัติของภิกษุผู้เกิดในภายหลังยอมอันตรธานหายไป เพราะทำลายศีลเสียก็ดี เพราะสิ้นชีวิตไปก็ดี อันนี้เรียกว่าปฏิบัติอันตรธานแล้ว

พระอริคม คือ คีอมรรค ๔ ผล ๔ พระปฏิสัมภิตา ๔ พระวิชา ๓ พระอภิญญา ๖

ครั้นเมื่อพระภิกษุผู้เป็นปัจฉิมชนสิ้นชีวิตแล้ว พระอริคมก็ชื่อว่าอันตรธานแล้ว เรื่องนี้ว่าด้วยพระปฏิเวธอันตรธานแล้ว ฝ่ายลึงคอันตรธานนั้น ครั้นเมื่อกาลดำเนินไป ก็พากันกล่าวว่า เราทั้งหลายจะต้องการอะไรด้วยผ้าผืนเช่นนี้ แล้วก็คงเอาแต่กาสาจะท่อน้อยผูกไว้ที่ข้อมือบ้างที่คอบ้าง ซอนไว้ในผมทั้งหลายบ้างแล้วเที่ยวไป ได้ทำการทารุณคือทำอะไรไถนาสำเร็จกิจเลี้ยงชีวิตด้วยการอย่างนี้ ต่อมา ภิกษุทั้งหลายจำพวกทุศีลนั้นทำการงานต่างๆ ยังอยู่ดำริห์ว่า การทำเช่นนี้ยังเป็นภาระหนักของเราทั้งหลาย จึงพากันฉีกท่อนผ้ากาสาจะท่อนั้นโยนเสียในป่า ในกาลที่ท่อนผ้ากาสาจะเสียนั้นชื่อว่าลึงคอันตรธาน

พระธาตุอันตรธาน คือจักมีในอนาคต คือพระธาตุเจ้าทั้งหลาย เมื่อไม่ได้รับเครื่องสักการะเครื่องนับถือในที่นั้น พระธาตุเจ้าทั้งหลายก็เสด็จไปพระโพธิบัลลังก์

พระธาตุเจ้าทั้งปวงประชุมกันถือเอาองค์เป็นรูปพระพุทธเจ้าแล้วทรงนั่งโดยบัลลังก์ในโพธิมณฑลจักทำพระปาฏิหาริย์ พระฉัพพรรณรังสีนั้นจะแผ่ไปในหมื่นโลกธาตุ ฝ่ายเทวดาในหมื่นจักวาฬทั้งหมดจักได้ประชุมกันแล้ว จักได้ทำการบูชามากกว่าวันที่พระศพลเสด็จดับขันธปรินิพพานโดยปริเทวนาการ

ลำดับนั้นพระเตโชธาตุเกิดแต่พระธาตุสิริเรขาเอาพระสิริให้โชนเป็นเท่า จนถึงซึ่งภาวะหาบัญญัติมิได้เปลวไฟที่โพล่งขึ้นแต่พระธาตุสิริเรขาก็จักส่องแสงสว่างจับถึงชั้นพรหมโลก ครั้นเมื่อพระธาตุมีมาตราบว่า เมล็ดพรรณผักกาดก็ยังมีแสงสว่างโสภาสเปนเปลวเดียวกัน พระธาตุทั้งหลายก็ถึงซึ่งความไหม้หมดรอบคอบแล้ว เมื่อพระธาตุทั้งหลายได้สำแดงอนุภาพใหญ่หลวงอย่างนี้แล้วก็อันตรธานหายไป

ครั้งนั้นหมู่เทพดาทั้งหลายที่ประชุมกันแล้วก็พากันทำสักการด้วยดอกไม้และดุริยดนตรี เปนต้น แล้วต่างก็พากันเหาะไปสู่สถานพิมานตนะฯ อันนี้เรียกพระธาตุอันตรธานแล . . .

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในหนังสือสังคีตियวงค์นี้ ปัญจอันตรธานในปริจเฉทที่ ๙ ผู้แต่ง (สมเด็จพระพนรัตน์) นำจะนำเนื้อความจากคัมภีร์อรรถกถามาแต่ง เพราะว่าเนื้อความในหนังสือ ส่วนใหญ่ตรงตามในคัมภีร์อรรถกถา

๒.๒.๓.๓ หนังสือปฐมสมโพธิกถา

ปฐมสมโพธิกถา เป็นคัมภีร์แสดงเรื่องราวของพระพุทธเจ้า^{๗๔} ตั้งแต่เมื่อพระองค์ ประทับอยู่บนสวรรค์ จนมาถึงการอันตรธานแห่งพระศาสนา เป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส (แต่เมื่อทรงดำรงพระยศกรมหมื่นนุชิตชิโนรส พระสมณฉายา สุวณฺณรังสี) วัดพระเชตุพน ทรงรจนาดวงฉายของพระราชศรีมหาเทพบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่อาราธนาเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๗^{๗๕} มาสำเร็จบริบูรณ์ในวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๗ ปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๘๘^{๗๖} รวมมี ๒๙ ปริจเฉท (ฉบับบาลีมี ๓๐ ปริจเฉท โดยแบ่งปริจเฉทที่ ๑ เป็น ๒ ตอน) อันตรธานปรากฏอยู่ในอันตรธานปริวรรต ปริจเฉทที่ ๒๙ มีเนื้อความดังนี้^{๗๗}

. . . อันตรธานมี ๕ ประการ ปริยตฺตือนุตรธานํ คืออันตรธานเสื่อมสูญแห่งพระปริยัติ ๑ ปฏิยตฺตือนุตรธานํ คืออันตรธานแห่งการปฏิบัติ ๑ ปฏิเวธอนุตรธานํ คืออันตรธานแห่งการตรัสรู้มรรคผล ๑ ลิงคอนุตรธานํ คืออันตรธานการเสื่อมจากสมณเพศ ๑ ธาตุนุตรธานํ คืออันตรธานแห่งธาตุ ๑ จึงเป็นอันตรธาน ๕ ประการด้วยกัน

พระปริยัติเป็นอายุของพระพุทธศาสนา พระปริยัติคือพระไตรปิฎกทั้ง ๓ คือพระวินัยปิฎก แลพระสุตตันตปิฎก แลพระปรมัตถปิฎกนี้ เป็นประมาณแห่งกาลที่จะตั้งอยู่แห่งศาสนา ในเมื่อพระปริยัติ คือพระไตรปิฎกยังดำรงอยู่ตราบไตรศาสนาก็ชื่อว่ายังดำรงอยู่ตราบนั้น เมื่อพระปริยัติเสื่อมถอยแล้วกาลใด พระศาสนาก็ชื่อว่าเสื่อมในกาลนั้น

ในเมื่อกาลล่วงไป สมเด็จพระบรมกษัตริย์ หม่อมอมาตย์ราชเสนาบดี ประชาชน มิได้ตั้งอยู่โดยธรรม ข้าวกล้าไม่บริบูรณ์แล้ว บัณฑิตทนายทนายทนายทั้งหลายซึ่งเป็นผู้ถวายจตุปัจจัยแก่สงฆ์ก็ไม่อาจสามารถจะถวายจตุปัจจัยได้ เมื่อภิกษุทั้งหลายไม่อาจสงเคราะห์อันเตวาลิกให้

^{๗๔} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๖๔๙.

^{๗๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๒๐.

^{๗๖} กรมศิลปากร, ปฐมสมโพธิกถา, (กรุงเทพมหานคร : สมใจการพิมพ์, ๒๕๓๙), หน้า คำนำ.

^{๗๗} ปัญญา ใช้บางยาง และคณะ, ปฐมสมโพธิกถา, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๕๑),

ศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติได้ ก็ตั้งแต่จะเสื่อมทรุดลงไป พระภิกษุทั้งหลายไม่อาจทรงไว้ซึ่ง
อรรถรสได้ ก็จะไม่ทรงไว้ได้แต่บาลีสั่งเดียว

กาลล่วงไป พระภิกษุก็ไม่อาจทรงไว้ซึ่งบาลีทั้งสิ้นได้ ก็ทรุดเสื่อมลงไปทุกเมื่อพระไตรปิฎก
ทั้งสามจะเสื่อมนั้น พระอภิธรรมปิฎกจะเสื่อมก่อน เมื่ออภิธรรมจะเสื่อมนั้นเสื่อมลงมาแต่
ยอด คือคัมภีร์พระมหาปัญญาฐาน คัมภีร์พระยมก กถาวัตถุ บุคคลบัญญัติ ธาตุกถา วิภังค์
ธัมมสังคณีก็เสื่อมตามกันไป ครั้นเมื่ออภิธรรมปิฎกเสื่อมแล้ว พระปิฎกทั้งสอง คือพระ
สุตตันตปิฎก แลพระวินัยปิฎกยังตั้งอยู่

เมื่อพระสุตตันตปิฎกเสื่อมนั้น ก็เสื่อมแต่ยอดลงมาเหมือนปฐุม คัมภีร์อังคุตตรนิกาย
เสื่อมก่อน เสื่อมลงมาตั้งแต่เอกาทศอังคุตตร จนตราบเท่าถึงเอกอังคุตตร ลำดับนั้นมา
คัมภีร์สังยุตตนิกายจึงเสื่อม เมื่อคัมภีร์สังยุตตนิกายจะเสื่อมนั้น เสื่อมมาตั้งแต่จักกไปยาลสูตร
จนกระทั่งถึงมูลปริยาย ในลำดับนั้น คัมภีร์มัชฌิมนิกายจึงเสื่อม เมื่อคัมภีร์มัชฌิมนิกายจะ
เสื่อมนั้น เสื่อมลงมาตั้งแต่อินทริยภาวนาสูตจนกระทั่งถึงมูลปริยายสูตร ในลำดับนั้น
คัมภีร์ทีฆนิกายจึงเสื่อม เมื่อคัมภีร์ทีฆนิกายจะเสื่อมนั้น เสื่อมลงมาตั้งแต่ทสุตตรสูตรจนถึง
พรหมชาลสูตร กาลครั้งนั้นพระภิกษุทั้งหลายก็ทรงไว้ซึ่งชาดก พระวินัย^{๔๔} ครั้นกาลล่วงไป
พระภิกษุทั้งหลายก็ไม่อาจทรงไว้ซึ่งชาดกชาดกก็เสื่อมไปเมื่อชาดกเสื่อมนั้น มหาเวสสันดร
ชาดกเสื่อมก่อนจนกระทั่งถึงอปินณกชาดกเป็นที่สุด พระภิกษุทั้งหลายก็ทรงไว้ซึ่งพระวินัย
ปิฎกสิ่งเดียว

ครั้นกาลล่วงไป พระวินัยปิฎกก็เสื่อม เมื่อพระวินัยปิฎกจะเสื่อมนั้น คัมภีร์ปริวารนั้นจะ
เสื่อมก่อนคัมภีร์ทั้งปวง ครั้นคัมภีร์ปริวารเสื่อมแล้ว จุลวรรคก็เสื่อม ภิกขุวิภังค์ ภิกขุณีวิภังค์
ก็เสื่อม กาลครั้งนั้น ภิกษุทั้งหลายก็ทรงไว้ได้แต่อุโบสถขันธสิ่งเดียว กาลใดมนุษย์ทั้งหลาย
จดจำไว้ได้ซึ่งคาถาไม่มากมาตราบว่าสี่บาทเท่านั้น พระปริยัติก็จัดได้ชื่อว่ายังไม่อันตราย ใน
เมื่อไม่มีใครจำพระพุทธพจน์ได้แม้เพียง ๔ บาท เมื่อนั้นเรียกว่า พระปริยัติอันตราย...
เมื่อใดที่ไม่มีภิกษุรักษาปาราชิก... เมื่อนั้นเรียกว่า ปฏิบัติอันตราย... เมื่อใดที่ไม่มีพระ
อริยะ ระดับพระโสดาบัน... เมื่อนั้นเรียกว่า ปฏิเวธอันตราย... เมื่อไม่มีสมณะที่เรียกว่า
ภิกษุ ทั้งผ้ากาสาवพัตรที่ผูกไว้ที่มือหรือคอ... เมื่อนั้นก็เรียกว่า เครื่องหมายสมณเพศ
อันตราย... เมื่อไม่มีการบูชา พระบรมธาตุจะเสด็จรวมเหมือนยังทรงพระชนม์ที่ต้นโพธิ์
แสดงยมกปาฏิหาริย์แล้วเกิดไฟลุกเผาไม่เหลือ เมื่อนั้นเรียกว่า ธาตุอันตราย

^{๔๔} คือ เหลือเรื่องเล่าตามคัมภีร์ชาดกซึ่งง่าย และพระวินัยซึ่งเกี่ยวกับศีลของภิกษุ.

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในหนังสือปฐมสมโพธิกถา (อันตรธานปริวรรต ปริเฉทที่ ๒๙) พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสนี้ พระองค์น่าจะนำเนื้อความจากคัมภีร์อรรถกถามาแต่ง เพราะว่าเนื้อความในหนังสือเล่มนี้ส่วนใหญ่ตรงตามคัมภีร์อรรถกถา

สรุปใจความสำคัญของอันตรธานในตำราพระพุทธศาสนานี้ จะเห็นได้ว่า เป็นการให้ความหมาย อธิบาย ขยายคำของอันตรธานในแต่ละอย่าง โดยนำเรื่องของปัญจอันตรธานมาจากคัมภีร์อรรถกถา มีลักษณะเนื้อความ การนำเสนอที่คล้ายคลึง ใกล้เคียงกัน ไม่มีความแตกต่างกันในเนื้อหาสาระแต่อย่างใด

๒.๓ ความสัมพันธ์กันของปัญจอันตรธาน

ความสัมพันธ์กันของปัญจอันตรธานนี้ อันตรธานแต่ละอย่างจะเป็นปัจจัยให้แก่กัน และกันเหมือนดังหลักปัจจุสมุปบาท นั่นคือปริยัตอันตรธานส่งผลให้เกิดปฏิบัติอันตรธาน ปฏิบัติอันตรธานส่งผลให้เกิดปฏิเวธอันตรธาน ปฏิเวธอันตรธานส่งผลให้เกิดลึงคอันตรธาน ลึงคอันตรธานส่งผลให้เกิดธาตุอันตรธานขึ้นในที่สุด

ความสัมพันธ์กันของปัญจอันตรธานจึงมีลักษณะเชื่อมโยงเป็นห่วงโซ่ ส่งผลถึงซึ่งกันและกัน ตั้งแต่ปริยัตอันตรธานจนถึงธาตุอันตรธาน

ในหมวดที่ว่าด้วยอันตรธานที่ปรากฏในคัมภีร์และตำราพระพุทธศาสนานี้ สรุปได้ว่าในพระไตรปิฎกกล่าวถึงสาเหตุของการเกิดอันตรธานว่ามาจากสาเหตุต่างๆ ในคัมภีร์อรรถกถากล่าวถึงปัญจอันตรธาน โดยมุ่งไปที่การอธิบายความ ขยายความ ลำดับของการเกิดอันตรธาน ส่วนในตำราพระพุทธศาสนา อาศัยคัมภีร์อรรถกถามาแต่งอธิบายความ

จากการศึกษาในบทนี้ ทำให้รู้และเข้าใจปัญจอันตรธานในพระพุทธศาสนาเถรวาท ในหลายๆ รูปแบบ หลายๆ ลักษณะ ซึ่งสามารถสรุปได้ ๓ ประการ คือ

๑. ได้ทราบความหมายของปัญจอันตรธาน ซึ่งความหมายโดยรวม หมายถึงการอันตรธานห้าอย่าง, ความสูญหายทั้งห้า, ความเสื่อมสิ้นไปทั้งห้า คือ ปริยัตอันตรธาน, ปฏิบัติอันตรธาน, ปฏิเวธอันตรธาน, ลึงคอันตรธาน, และธาตุอันตรธาน

๒. ได้ทราบอันตรธานตามที่ปรากฏในคัมภีร์และตำราพระพุทธศาสนา คือในพระไตรปิฎกมุ่งอธิบายไปที่สาเหตุของการเกิดอันตรธาน ในคัมภีร์อรรถกถามุ่งอธิบายปัญจอันตรธานในแง่การให้ความหมาย อธิบาย ขยายความ ส่วนในตำราพระพุทธศาสนาก็อาศัยคัมภีร์อรรถกถามาแต่งอธิบายความ

๓. ความสัมพันธ์กันของปัญจอันตราย อันตรายในแต่ละอย่างจะเป็นปัจจัยให้แก่กันและกันเหมือนดังหลักปฏิจสมุปบาท ส่งผลถึงกันและกัน ตั้งแต่ปรีดิ์อันตรายจนถึงธาคูอันตราย

บทที่ ๓

ปัญญาอันตรธานในสังคมไทย

ในบทนี้ ผู้วิจัยนำเสนอเนื้อหาสาระปัญญาอันตรธานในสังคมไทย โดยได้วางกรอบการศึกษาออกเป็น ๒ หัวข้อ ดังนี้ คือ (๑) คติความเชื่อปัญญาอันตรธานที่ปรากฏในสังคมไทย (๒) สถานการณ์ของปัญญาอันตรธานในสังคมไทยปัจจุบัน

๓.๑ คติความเชื่อปัญญาอันตรธานที่ปรากฏในสังคมไทย

คติความเชื่อปัญญาอันตรธานที่ปรากฏในสังคมไทยนี้ มีปรากฏในขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนการสร้างศาสนสถาน การสร้างศาสนวัตถุในพระพุทธศาสนา ดังนี้

๓.๑.๑ การเทศน์มหาชาติ

มหาชาติ หรือพระชาติอันยิ่งใหญ่ทั้ง ๑๐ พระชาติ ที่พระโพธิสัตว์ได้ทรงบำเพ็ญบารมีมา พุทธศาสนิกชนถือกันว่าพระชาติสุดท้ายของพระโพธิสัตว์(พระเวสสันดร) เป็นพระชาติที่ทรงบำเพ็ญบารมีที่ยิ่งใหญ่ คือทรงบำเพ็ญทานบารมีถึง ๓ ระดับด้วยกัน อันได้แก่ ทานบารมี คือให้ทรัพย์สินเงินทอง สมบัตินอกกาย ทานอุปัชฌาย์ คือให้อวัยวะเป็นทาน และปรมาตถบารมี คือการสละชีวิตเพื่อประโยชน์สุขของผู้อื่น

พระเวสสันดรชาดก ซึ่งเป็นพระชาติสุดท้ายของพระโพธิสัตว์จึงถือเป็นมหาชาติ หรือเป็นพระชาติอันยิ่งใหญ่ การเทศน์ถึงเรื่องราวในพระชาติสุดท้ายนี้เรียกกันว่าเทศน์มหาชาติ ถือเป็นประเพณีสำคัญทั้งประเพณีหลวงและประเพณีราษฎร์ ยึดถือปฏิบัติกันมาแต่โบราณกาล จนกระทั่งปัจจุบันนี้ ปรากฏเป็นประเพณีไปทั่วทุกภูมิภาค และยังปรากฏในประเทศต่างๆ ที่นับถือพระพุทธศาสนาอีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศลาว กัมพูชาและศรีลังกา ในการเทศน์มหาชาตินี้เองได้มีคติความเชื่อที่เกี่ยวกับปัญญาอันตรธาน อยู่ในเนื้อหาของเทศน์นั้นด้วย ดังมีเนื้อความตอนหนึ่งว่า

... นอกจากความเชื่อเรื่องฟังเทศน์มหาชาติจบภายในวันเดียว จะได้อานิสงส์ได้เกิดในยุคพระศรีอารีย์แล้ว การเทศน์มหาชาติยังเกี่ยวเนื่องกับความเชื่อเรื่องปัญญาอันตรธาน อีก ด้วยความเชื่อเรื่องปัญญาอันตรธานหมายถึง ความสูญสิ้นของพุทธศาสนา & ประการ ได้แก่ (๑) ปริยัติอันตรธาน ความสูญสิ้นการศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติ (๒) ปฏิบัติอันตรธาน ความ

สูญสิ้นการปฏิบัติธรรม (๓) ปฏิเวธอันตรธาน ความสูญสิ้นการตรัสรู้หรือมรรค อริยมผล (๔) สังขอันตรธาน ความสูญสิ้นพระภิกษุสงฆ์ (๕) ธาตุอันตรธาน ความสูญสิ้นพระบรมสารีริกธาตุ การสูญสิ้นพระพุทธศาสนานี้ทั้ง ๕ ประการนี้ มีมูลเหตุจากการที่พระพุทธเจ้าได้ทรงอธิษฐานให้พระศาสนาของพระองค์ดำรงอยู่เพียง ๕,๐๐๐ ปี หลังจากที่พระองค์ดับขันธปรินิพพานแล้ว

นักปราชญ์ชาวพุทธมีความเห็นพ้องกันว่า ความสูญสิ้นของพระปริยัติคือการเล่าเรียน พระไตรปิฎก มีความสำคัญเป็นเบื้องต้น เพราะการเล่าเรียนปริยัติคือการเล่าเรียน พระไตรปิฎก ซึ่งเป็นคัมภีร์สำคัญของพุทธศาสนา หากการเรียนปริยัติสูญสิ้นไปแล้ว ย่อมส่งผลให้พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ตลอดจนจนธรรมอุทาทรรณีในชาดกต่างๆ ก็สูญสิ้นไปด้วย

ดังนั้นการเทศน์มหาชาติ จึงเป็นแนวทางหนึ่งที่จะทำให้พุทธศาสนิกชนได้ทราบถึงพระชาติอันยิ่งใหญ่ของพระพุทธเจ้าแต่ครั้งเป็นพระโพธิสัตว์ อันจะทำให้พระธรรมในพระไตรปิฎกยังคงอยู่ . . .^๑

จะเห็นได้ว่า คติความเชื่อปัญญาอันตรธานที่ปรากฏในเรื่องการเทศน์มหาชาตินี้ มีการใช้ศัพท์ว่าสังขอันตรธานแทนถึงคอันตรธาน แต่คำทั้งสองนั้นเป็นไวพจน์ซึ่งกันและกัน ความหมายยังคงเหมือนเดิม

๓.๑.๒ การสร้างพระเจดีย์

การสร้างพระเจดีย์ในที่นี้หมายถึง การสร้างศาสนสถาน เพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยที่พระเจดีย์แห่งหนึ่งในจังหวัดสมุทรปราการ วัดจากแดง ได้ตั้งชื่อพระเจดีย์ว่า พระสมันตมหาปฏิฐานเจดีย์^๒ จะเห็นได้ว่าการตั้งชื่อพระเจดีย์ในลักษณะอย่างนี้ น่าจะมีแนวความคิดมาจากคติความเชื่อปัญญาอันตรธานว่า พระพุทธศาสนาเมื่อจะเสื่อมสูญไปนั้น ปริยัติจะอันตรธานไปก่อน แล้วปฏิบัติอันตรธาน ปฏิเวธอันตรธาน ถึงคอันตรธาน และธาตุอันตรธาน จะเป็นไปในภายหลัง ก็ในปริยัติจะอันตรธานนั้น คัมภีร์พระอภิธรรมปิฎกจะอันตรธานก่อนคัมภีร์พระวินัยปิฎกและคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก โดยจะเริ่มอันตรธานจากคัมภีร์สุดท้ายของพระอภิธรรมปิฎกลงมาเรื่อยๆ (สัง วิ ธา ปุ กะ ยะ ปะ) นั่นก็คือ (ปะ) คัมภีร์มหาปฏิฐาน จะอันตรธานก่อนคัมภีร์ใดๆ ทั้งหมด

^๑ อาจารย์ฐนรัช กงทอง, “ความหมายและความสำคัญของการเทศน์มหาชาติ”, กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย, มปป, (อัดสำเนา).

^๒ เป็นชื่อของพระเจดีย์วัดจากแดง ตำบลทรงคนอง อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ.

ดังนั้น เพื่อไม่ให้พระพุทธรูปอันตรธานไป หรือคัมภีร์ที่สำคัญอันตรธานไป จึงได้ตั้งชื่อพระเจดีย์ (พระสมันตมหาปฏิฐานเจดีย์) ดังกล่าวขึ้น นี่ก็เป็นคติความเชื่ออย่างหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการตั้งชื่อของพระเจดีย์

๓.๑.๓ การสร้างพระเครื่อง

การสร้างพระเครื่องนั้น แต่เดิมสร้างขึ้นเป็นรูปองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าปางใดปางหนึ่ง และในเวลาต่อมา จึงได้สร้างพระเครื่องที่เป็นรูปเหมือนพระเกจิ อาจารย์ที่มีคุณงามความดี หรือมีคุณวิเศษต่างๆ เพื่อให้พุทธศาสนิกชนยึดถือ ยึดเหนี่ยวจิตใจในการสร้างคุณงามความดีนั่นเอง

ในการสร้างพระเครื่องนี้ บางรุ่นนั้นยังมีคติความเชื่อปัญญาอันตรธานแฝงเอาไว้ด้วย ดังที่มีการค้นพบพระพิมพ์ดินเผา ในสมัยทวารวดี มีข้อความว่า

... กำเนิดพระพิมพ์ สมัยทวารวดี นิยมสร้างพระพิมพ์ด้วยดินเผา คติในการสร้างพระพิมพ์แต่เดิมนั้นคงมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นของที่ระลึก แสดงถึงการที่พุทธศาสนิกชนได้ไปบูชาสังเวชนียสถานทางพระพุทธศาสนาในประเทศอินเดีย ๔ แห่ง คือสถานที่ประสูติ (สวนลุมพินี) สถานที่ตรัสรู้ (ตำบลพุทธคยา) สถานที่ประทานปฐมเทศนา (ตำบลสารนาถ) และสถานที่ปรินิพพาน (เมืองกุสินารา) หรือสร้างขึ้นเพื่อสืบอายุพระพุทธศาสนา ให้พระพุทธรูปและพระธรรมอันเป็นหัวใจของพุทธศาสนาปรากฏอยู่ แม้จนกระทั่งเมื่อปัญญาอันตรธานมาถึง โดยเชื่อตามคัมภีร์ของลังกาว่า เมื่อ พ.ศ. ๕๐๐๐ มาถึง พระพุทธศาสนาจะเสื่อมทรมาน ไม่มีพระสงฆ์ และไม่มีใครสามารถรู้พระธรรมวินัยแล้ว หากได้พบพระพิมพ์และจารึกย่อๆ คาถา เย ธัมมา ฯ (ซึ่งเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา) แล้ว ก็ยังจะรู้ได้ว่า มีพระพุทธศาสนาซึ่งมีพระพุทธรูปเจ้าเป็นศาสดาเกิดขึ้นแล้ว

ด้วยเหตุนี้ จึงนิยมสร้างพระพิมพ์จำนวนมากบรรจุไว้ตามเจดีย์สถาน เพื่อเป็นการสืบอายุพระพุทธศาสนา . . .^๓

และในเรื่องการสร้างพระเครื่องนี้ นายรอบทิศ ไวยสุศรี ได้กล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์ เรื่องการวิเคราะห์พระเครื่องในฐานะเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม ว่าการสร้างพระเครื่องสร้างขึ้นนี้ก็เพื่อสืบอายุพระศาสนา ดังข้อความตอนหนึ่งว่า

^๓ <http://www.thairath.co.th>.

... ตามคติความเชื่อในพระพุทธศาสนาที่ว่า เมื่อนับจากพุทธกาลล่วงเลยไป ๕,๐๐๐ ปีแล้ว ศาสนาพุทธจะเสื่อมโดยในยุคแรกมักมีการจารึกคทาซึ่งเป็นหัวใจพระพุทธศาสนาคือ “เย ธมฺมา เหตุปฺปภวา...” โดยจารึกไว้ที่ด้านบน หรือด้านข้าง หรือด้านล่างของพระพิมพ์ แล้วนำไปบรรจุไว้ในเจดีย์ต่างๆ เพื่อเมื่อเวลาใดที่พระพุทธศาสนาเสื่อมลงไปไม่มีผู้ใดรู้จัก หากคนรุ่นหลังมาพบพระพิมพ์เหล่านี้ จะได้มีการศึกษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนาขึ้นใหม่ได้อีกครั้ง...^๔

ในเรื่องการสร้างพระพิมพ์นี้ จะเห็นได้ว่า คติความเชื่อปัญญาอันตรธานยังแฝงอยู่กับการสร้างพระเครื่องในอดีตมาแล้วเช่นเดียวกัน

๓.๑.๔ การสร้างพระพุทธรูปปฏิมากร

การสร้างพระพุทธรูปปฏิมากรนั้น ถือได้ว่าเป็นสื่อแทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นที่เคารพสักการะของพุทธศาสนิกชน โดยมีรูปแบบนั้นเป็นปางต่างๆ และมีหลายขนาดด้วยกัน

ในการสร้างพระพุทธรูปปฏิมากรนี้เอง ได้มีคติความเชื่อปัญญาอันตรธานแฝงอยู่ด้วย ดังที่การสร้างพระพุทธรูปปฏิมาพระแก้ว กุซฮอด ในภาคเหนือ มีข้อความว่า

... การสร้างพระพุทธรูปปฏิมาพระแก้ว กุซฮอด เป็นพระศิลปะเชียงแสนเชียงใหม่ มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ถูกกรมศิลปากรขุดค้นพบอย่างเป็นทางการใน พ.ศ. ๒๕๐๒ เนื่องจากเกรงว่าเมื่อสร้างเขื่อนภูมิพลเสร็จจะส่งผลให้เกิดน้ำท่วมเมืองฮอด ที่เป็นเมืองโบราณในอาณาจักรล้านนา ทางกรมศิลปากรจึงขุดค้นโบราณสถานต่างๆ เพื่อรวบรวมของเก่าของมีค่าที่อยู่ในกรุเจดีย์หรือวัดวาอารามต่างๆ จัดเก็บไว้ก่อนจะได้รับความเสียหาย ซึ่งในการขุดค้นครั้งนี้พบพระพุทธรูปปฏิมากรแกะสลักจากแก้วผลึกสีสันต่างๆ จำนวนมาก มีทั้งขนาดหน้าตัก ๓ นิ้ว เรื่อยมาจนเล็กสุดเท่าปลายนิ้วก้อย ส่วนใหญ่จะเป็นปางสมาธิและปางมารวิชัย ศิลปะการแกะสลักเป็นฝีมือช่างชาวพื้นเมืองที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว สันนิษฐานว่าคงมีคติการสร้างพระจากรัตนชาติในกลุ่มเจ้านายทางเหนือ เพื่อบรรจุกุฎตามคติปัญญาอันตรธานอันเป็นการสืบทอดอายุพระศาสนา...^๕

ในเรื่องนี้ก็จะเห็นได้ว่า แม้แต่การสร้างพระพุทธรูปปฏิมากรก็มีคติความเชื่อปัญญาอันตรธานแฝงอยู่ในการสร้างด้วยเช่นเดียวกัน

^๔ นายรอบทิศ ไวยสุศรี, การวิเคราะห์พระเครื่องในฐานะเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๓๖.

^๕ ราม วัชรประดิษฐ์, “พันธุ์แท้พระเครื่อง”, ข่าวสดรายวัน. (๑๓ กันยายน ๒๕๕๒) : ๒๘.

สรุปใจความสำคัญคติความเชื่อปัญญาอันตรธานที่ปรากฏในสังคมไทยนี้ได้มีอยู่ในการเทศน์มหาชาติ การสร้างพระเจดีย์ การสร้างพระเครื่อง และการสร้างพระพุทธรูปปฏิมากร นี่ก็เป็นอิทธิพลของปัญญาอันตรธานที่ส่งผลถึงขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนการสร้างศาสนสถานและการสร้างศาสนวัตถุของพุทธศาสนิกชนในสังคมไทยนั่นเอง

ต่อไปก็จะได้กล่าวถึงสถานการณ์ของปัญญาอันตรธานในสังคมไทยปัจจุบัน เพื่อจะได้เป็นประโยชน์ในการหาทางป้องกันและแก้ไขไม่ให้เกิดอันตรธานขึ้นในสังคมไทย

๓.๒ สถานการณ์ของปัญญาอันตรธานในสังคมไทยปัจจุบัน

ในสังคมไทยปัจจุบันนี้ หลักธรรมในพระพุทธศาสนาได้ช่วยให้สังคมไทยเกิดสันติสุขแก่ผู้ที่ปฏิบัติตาม ถึงอย่างนั้นก็ตาม ในวงการพระพุทธศาสนาเองก็ไม่เว้นที่จะเกิดปัญหาต่างๆ ขึ้นเช่นเดียวกัน เพราะพุทธศาสนิกชนส่วนมากยังเป็นปุถุชนอยู่ จึงนำไปสู่ปัญหาต่างๆ ได้ ดังที่พระเทพโสภณ อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้กล่าวไว้ใน มองสถานการณ์พุทธศาสนาในปัจจุบันว่า

... อย่างไรก็ตาม ต้องยอมรับว่าปัจจุบันนี้พุทธศาสนากำลังถูกศึกษองด้านเข้ามาตีพร้อมกัน ทั้งศึกษาภายในและศึกษาภายนอก ศึกษาในคือ ความขัดแย้งของพระป่าและพระเมืองที่ออกมาเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งพระที่เป็นชาวฉวบนหน้าหนังสือพิมพ์ ส่วนศึกษาภายนอกคือศาสนาและลัทธิต่างๆ เข้ามาเผยแพร่ โดยการทุ่มงบประมาณโหมโฆษณาชวนเชื่ออย่างต่อเนื่อง...^๖ แต่ในงานวิจัยนี้ มุ่งอธิบายเฉพาะภัยภายในพระพุทธศาสนาเท่านั้น โดยผู้วิจัยได้จัดแบ่งในแต่ละหัวข้อ แต่ละประเด็น ตามลำดับของปัญญาอันตรธานดังนี้

๓.๒.๑ ปริยัติอันตรธาน

ในสังคมไทยปัจจุบันการศึกษาหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา พุทธศาสนิกชนสนใจศึกษาน้อยลงกว่าแต่ก่อน จะด้วยเหตุผลใดก็ตาม จึงมีผลทำให้เกิดปริยัติอันตรธานขึ้นดังที่เกิดขึ้นอยู่ในสังคมไทยปัจจุบัน คือ

๓.๒.๑.๑ การศึกษาของพระภิกษุสามเณรลดลง

การศึกษาพระพุทธศาสนาของพระภิกษุสามเณรในสังคมไทยปัจจุบัน ถ้ามองในภาพรวมจะเห็นได้ว่า ในระดับโรงเรียนพระปริยัติธรรม ตลอดจนถึงการศึกษานักธรรม การศึกษา

^๖ ปัจจุบัน เป็นพระราชาคณะชั้นธรรมที่ พระธรรมโกศาจารย์.

^๗ <http://www.212cafe.com/freewebboard/view.php?user=yuwasongnews&id=17>.

ภาษาบาลี (ป.ธ. ๑ - ป.ธ.๙) เป็นไปในทิศทางเสื่อมถอยลง ส่วนในระดับอุดมศึกษายังมีพระภิกษุสามเณรศึกษาเล่าเรียนอยู่ แต่ก็มีจำนวนลดลงในทุกๆ ปี

สาเหตุของการลดลงของจำนวนพระภิกษุสามเณรนั้น ซึ่งส่งผลถึงปริยัติอันตรธานด้วย ดร.อำนาจ บัวศิริ คิดว่ามาจากหลายปัจจัย เช่น การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานและอุดมศึกษาของภาครัฐมีประสิทธิภาพและคุณภาพมาก จึงส่งผลจำนวนพระสงฆ์และสามเณรลดลง รวมทั้งปัจจุบันคนนิยมบวชระยะสั้นมากกว่าจะเข้าศึกษาทางธรรม และปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อไม่มากคงเป็นข่าวสารด้านลบเกี่ยวกับพระสงฆ์และวงการพระพุทธศาสนา^๕

๓.๒.๑.๒ ความไม่รู้ในพระพุทธศาสนา

พุทธศาสนิกชนบางท่าน ทั้งที่ว่าตนนับถือพระพุทธศาสนา แต่พอลงถามความเข้าใจในพระศาสนาก็ไม่ค่อยรู้เรื่องราวของพระศาสนาเสียเลย เพราะไม่ศึกษาที่จะเรียนรู้ หรือเพราะต้องทำมาหากินก็ตามจึงไม่ค่อยรู้เรื่องในพระศาสนาตามที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวไว้ว่า

... คนมากมายทั้งที่เป็นคนไทย บอกว่าเป็นพุทธศาสนิกชนนับถือพุทธศาสนา แต่ไม่รู้จักพุทธศาสนา ไม่รู้ว่าพระพุทธศาสนาสอนอะไร ไม่รู้ว่าเชื่ออย่างไรถูก เชื่ออย่างไรผิด จะเห็นว่าคนเดี๋ยวนี้นี้มากมาย มีข่าวออกทางหนังสือพิมพ์ ว่าไปชุุดต้นไม้หาเลขหาหอยบ้าง สัตว์เกิดมาพิการแขนขาไม่เต็ม หรือมีอวัยวะวิปริต ก็ไปกราบไปไหว้ขอหอย อย่างนี้หรือคือชาวพุทธเคยบอกว่า เอ ! ลูกสัตว์พิการเกิดมาคนพากันไปกราบไหว้ แล้วทำไม ลูกคนประเสริฐกว่า เมื่อลูกคนเกิดมาพิการ ทำไมไม่ไปกราบไปไหว้ ไปกราบไหว้ลูกคนที่พิการยังดีกว่า แต่ที่ลูกคนเกิดมาพิการกลับไม่เอาใจใส่ ลูกสัตว์เกิดมาพิการไปกราบไปไหว้ เห็นเป็นเรื่องดีไปได้เป็นเรื่องแปลกๆ รวมแล้วก็คือ คนไทยนี้ไม่รู้จักพระพุทธศาสนา ไม่รู้จักคำสอนของพระพุทธเจ้า มีความเชื่อถือและมีการปฏิบัติที่วิปริตผิดพลาดต่างๆ ...^๖

^๕ ดูรายละเอียดใน “เผยปี ๕๑ พระ-เณรลด๖,๖๑๓ รูป เหตุการศึกษาไม่มีคุณภาพ”, คมชัดลึก, (๒๕ มีนาคม ๒๕๕๒) : ๑ - ๓.

^๖ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), ภัยแห่งพระพุทธศาสนาในประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สีสอนตะวัน จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๔๖ - ๔๗.

และในเรื่องเดียวกันนี้พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ยังกล่าวอีกว่า

... ปัญหาสำคัญของเราเวลานี้ ที่เป็นเหตุปัจจัยของปัญหาทั้งหลาย ข้อสำคัญที่สุดคือ สภาพขาดการศึกษา โยมลองดูเถอะ ในต่างจังหวัดมากมาย พระใหม่บวชเข้ามาไม่ได้เรียนอะไรเลย การบวชตามประเพณีตามคติโบราณเรียกว่าบวชเรียน เราได้ยินกันเรื่อยมาว่าบวชเรียนๆ แต่เดี๋ยวนี้เหลือแค่บวชเฉยๆ...^{๑๐}

๓.๒.๑.๓ ปัญหาความขัดแย้งใหม่ๆ ทางพระธรรมวินัย

โลกาภิวัตน์ได้ทำให้แนวคิดและความเคลื่อนไหวใหม่ๆ จากต่างประเทศรวมทั้งจากวงการพระพุทธศาสนาในสวนอื่นของโลก มาสู่การรับรู้ของชาวพุทธไทยมากขึ้นอย่างไม่เคยมีมาก่อน สิ่งก็ตามมาก็คือเกิดความเคลื่อนไหวใหม่ๆ ในวงการพระพุทธศาสนาของไทย ซึ่งอาจนำไปสู่ข้อขัดแย้งด้านพระธรรมวินัย ตัวอย่างที่ชัดเจน เช่น การเคลื่อนไหวเรียกร้องให้มีภิกษุณีในเมืองไทย แน่นนอนว่าประเด็นดังกล่าวเป็นผลจากการที่ทั่วโลกตื่นตัวในเรื่องสิทธิสตรีมากขึ้น

ขณะเดียวกันความคิดใหม่ๆ จากต่างประเทศ(รวมทั้งนิกายอื่นๆ ที่ไม่ใช่เถรวาท) ก็อาจทำให้เกิดการตีความทางด้านพระธรรมวินัยที่ผิดแผกจากจารีตเดิม และดังนั้นจึงอาจนำไปสู่ข้อโต้แย้งถกเถียงอย่างกว้างขวางได้ ข้อเขียนของพระมโน เมตฺตทานุโทที่วิพากษ์วิจารณ์เนื้อหาและสถานะของพระไตรปิฎก อาทิ เรื่องการปรินิพพานของพระพุทธเจ้า และเรื่องการสังคายนาครั้งที่ ๑ นั้นเป็นตัวอย่างหนึ่งที่ได้รับอิทธิพลจากแวดวงวิชาการตะวันตก ซึ่งแปลกไปจากแนวคิดแบบเถรวาทไทย^{๑๑}

๓.๒.๑.๔ การไม่ค้นคว้าตรวจสอบข้อมูลหลักฐานให้ชัดเจน แล้วด่วนสรุป

ในเรื่องนี้จะเห็นได้ว่า โดยเฉพาะในวงการการศึกษาแล้ว การทำงานที่เกี่ยวข้องกับงานวิชาการที่มีผลต่อประชาชนส่วนใหญ่ นั้น ต้องศึกษาหาข้อมูลให้ชัดเจน แม่นยำ จึงจะไม่ทำให้เกิดความสับสน เกิดข้อสงสัยต่างๆ ตามมา ดังเช่น ในหนังสือเหตุเกิด พ.ศ. ๑ ที่ผู้แต่งหนังสือเล่มนี้ หาข้อมูลได้ยังไม่ครบถ้วน หรือด่วนสรุปเกินไป ซึ่งไม่ตรงกับหลักอ้างอิงใหญ่สูงสุดนั้นคือพระไตรปิฎก ก่อให้เกิดความสับสนสงสัยแก่ผู้อ่าน ตัวอย่างในหนังสือเช่นว่า แม้พระอานนท์จะไม่กล่าวว่าตัวท่านเองได้ตรัสรู้ธรรมขั้นไหน แต่ในความหมายที่อาจารย์ของท่านกล่าว... การบรรลุมรรคผลขั้นสูงสุดคืออรหัตผล ซึ่งท่านได้เข้าถึงสมัยที่ยังเป็นพระหนุ่ม

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๕๗.

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๕๗๘.

ซึ่งในข้อความนี้ไม่ตรงตามความจริงในพระไตรปิฎกที่ว่า พระอานนท์พึงธรรมจาก พระปฐมณันตานีบุตรแล้วก็ ธมฺโม . . . อภิสมิโต เป็นพระโสดาบัน ยังไม่เป็นพระอรหันต์ จนกระทั่งถึงวาระสังคายนาครั้งที่ ๓ จึงบรรลุนิพพาน

แม้แต่พระสารีบุตรปริณิพพาน พระอานนท์ก็เกิดอาการง่วงมีดมมหลับไปหมด (ส. ม. ๑๙/๗๓๕/๒๑๕ ; s.v.162) ถอยหลังไปอีก แม้แต่ก่อนพระสารีบุตรปริณิพพาน เมื่อพระปชาบดีโคตมีเถรีจะปริณิพพาน ก็ยังตรัสลอบใจพระอานนท์ที่กำลังร้องไห้เศร้าเสียใจที่พระองค์จะจากไป (ขุ.อป.๓๓/๑๕๗/๒๘๗ ; Ap.534)

เมื่อพระพุทธเจ้าจะปริณิพพาน พระอานนท์ก็ยังหลับไปร้องไห้ และกล่าวถึงตัวท่านเองว่ายังเป็นเสชชะ ยังมีกิจต้องทำในการฝึกตน (ที.ม.๑๐/๑๓๕/๑๖๖ ; D.ii.143)

แม้ในเถรคาถา พระอานนท์ก็กล่าวเช่นเดียวกันนั้นว่าตัวท่านยังเป็นเสชชะ(ขุ.เถร.๒๖/๓๙๗/๔๐๘ ; Thag. 1045)

รวมแล้วเรื่องนี้ หลักฐานในพระไตรปิฎกสอดคล้องกันหมดเพียงแต่ขัดแย้งกับผู้แต่งหนังสือเหตุเกิด พ.ศ. ๑ เท่านั้น . . . แต่ในทางวิชาการออกไปตามเหตุผลว่า ความผิดพลาดของผู้แต่งหนังสือเหตุเกิด พ.ศ. ๑ เกิดจาก

(๑) การไม่ค้นคว้าตรวจสอบข้อมูลหลักฐานให้ชัดเจน

(๒) การขาดความรู้ภาษาบาลี อย่างน้อยรู้ภาษาบาลียังไม่พอ จึงไม่สามารถสอบค้นในชั้นตอนที่หาความชัดเจนที่ว่านั่นได้

(๓) การผลิผลลามด่วนสรุป หรือทึกทักเอา เหมือนคนที่มองขึ้นไปในท้องฟ้า พอเห็นอะไรขาวๆ ก็ตีความเหมาทันทีว่าเป็นเมฆ แทนที่จะพิจารณาตรวจตราเสียก่อน^๒

ในเรื่องนี้จะเห็นได้ว่า การแต่งหนังสือ(เหตุเกิด พ.ศ.๑)ที่หละหลวมหรือเกิดข้อผิดพลาดทางวิชาการของผู้เขียนนั้น เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องของผู้อ่าน ไม่ก่อให้เกิดความสับสน พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต) ได้แต่งหนังสือ แสดงข้อมูลที่แท้จริงเที่ยงตรงตามพระไตรปิฎกคือแทนที่จะเขียนจดหมายไปบอกผู้แต่งหนังสือ(เหตุเกิด พ.ศ. ๑) โดยตรง ก็แต่งหนังสือ(ตื่น – กันเสียที จากความเท็จ ของหนังสือ เหตุเกิด พ.ศ. ๑) ออกมา เพื่อให้ผู้ที่ต้องการความจริงได้รับรู้ เรียกได้ว่ายิ่งป็นครั้งเดียวได้นกสองตัว [คือทั้งผู้เขียนและผู้อ่าน] ดังข้อความว่า

^๒ ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **ตื่น – กันเสียที จากความเท็จ ของหนังสือเหตุเกิด พ.ศ. ๑**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๗), หน้า ๘ - ๑๑.

... เรื่องนี้ได้เคยคิดว่า จะเขียนจดหมายไปบอกให้พระมโนเข้าใจข้อผิดพลาดทางวิชาการในงานเขียนของตน แต่ก็เช่นเดียวกับจดหมายอื่นๆ คือคงต้องรอรเวลาอีกนาน ครั้นถึงเวลานี้ การสร้างความเข้าใจแก่ประชาชนเป็นเรื่องสำคัญกว่า เพราะงานที่เลื่อนลอยของพระมโน ได้ทำให้คนไม่น้อยที่ตื่นยุคสมัยแต่ไม่รู้เท่าทัน เกิดความหลงผิดหรือไม่ก็สับสนไป การทำให้ชาวบ้านรู้เข้าใจกลายเป็นเรื่องจำเป็นและเร่งด่วนกว่า ส่วนพระมโนนั้นก็ต้องให้ท่านรู้ตัวไปพร้อมกับที่ชาวบ้านรู้จักท่าน ...^{๑๓}

๓.๒.๑.๕ การตีความหลักธรรมในพระพุทธศาสนา

ในเรื่องนี้ถือได้ว่า เป็นประเด็นที่สำคัญอย่างยิ่ง ขอยกตัวอย่างประเด็นการตีความเรื่องพระนิพพานเพราะเป็นเรื่องจุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนาทีเดียว สำหรับการตีความหมายของนิพพานนั้น ทั้งพระภิกษุที่มีการศึกษาดีและพระภิกษุที่ประพฤติดีปฏิบัติชอบมีความเห็นที่แตกต่างกัน

ดังที่ปรากฏในนิตยสารเนชั่นสุดสัปดาห์ ฉบับวันที่ ๓ เมษายน ๒๕๕๒ คอลัมน์ชื่อธรรมวิจัย ของพระคึกฤทธิ์ โสตถิผโล เขียนเรื่องอัตตา อนัตตา นิพพาน โดยในข้อความนั้น มีความเห็นต่างกันในเรื่องของนิพพานไว้ ๓ อย่าง คือ ธรรมกายว่านิพพานเป็นอัตตา พระพรหมคุณาภรณ์ว่านิพพานเป็นอนัตตา และหลวงตามหาบัวว่านิพพานคือนิพพาน ไม่ใช่ทั้งอัตตา อนัตตา^{๑๔}

ท่านเจ้าคุณพุทธทาสภิกขุก็กล่าวว่า นิพพานเป็นอนัตตา ดังในตุลาการิกธรรม ๒๕๐๐ หน้า ๔๖๓ ว่า

... และผู้ที่ได้เห็นความเป็นอนัตตาของนิพพานแล้วเท่านั้นที่จะนิพพานได้ ถ้ายังยึดถือนิพพานโดยความเป็นนิพพานอยู่ ยึดถือว่านิพพานเป็นของเราอยู่แล้ว ก็ยังเป็นนิพพานในอุปาทานอยู่เรื่อย ... ไม่เป็นนิพพานอันแท้จริงได้ นี่เองเป็นเหตุให้นักปฏิบัติในชั้นสูงที่ปฏิบัติมามากๆ นานปีแล้วยังนิพพานไม่ได้เพราะเขาคอยจ้องจะจับยึดเอานิพพาน โดยความเป็นตัวเป็นตนเป็นของของตนอยู่เสมอไปโดยที่ไม่เห็นอนัตตานั้นเอง ...

และอีกข้อความหนึ่งของท่านเจ้าคุณพุทธทาสภิกขุในหนังสือ ก ข ก กา ของการศึกษาพุทธศาสนา หน้า ๒๑ - ๒๒ กล่าวไว้ว่า

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๔.

^{๑๔} ดูรายละเอียดใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พระไทย ใช่เขาใช่เรา ?**

(นิพพาน – อนัตตา : ฉบับเพียงเพื่อไม่ประมาท, หน้า ๓).

... ฉะนั้นจึงไม่ถือว่า นิพพานนั้นเป็นอัตตา แม้ว่าจะมีคนบางคน ครูบาอาจารย์บางท่านสอนว่านิพพานเป็นอัตตาอะไรก็ตามใจเขา ไม่จำเป็นต้องไปเถียงกัน และนี่ต้องการจะชี้ให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าท่านแสดงไว้ชัดว่า ที่เป็นสังขตะก็เป็นเพียงสักว่าธาตุ ที่เป็นอสังขตะก็เป็นเพียงสักว่าธาตุ ฉะนั้นเมื่อเป็นสักว่าธาตุแล้ว ก็เป็นตัวตนไปไม่ได้ ดังนั้นจึงเป็นอนัตตา...^{๑๕}

ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวมานี้ ก็เป็นตัวอย่งการตีความของนิพพานของพระภิกษุที่ถือได้ว่าทั้งเป็นผู้ปฏิบัติปฏิบัติชอบและผู้ที่ป็นปราชญ์ในพระพุทธศาสนาทั้งนั้น แล้วบุคคลทั่วไปจะเข้าใจ และมีความชัดเจนในเรื่องนิพพานได้อย่างไร เมื่อมติไม่ลงรอยกันอย่างไร

ในเรื่องการตีความพระนิพพานนี้ก็ต้องแก้ปัญหา หาข้อยุติให้ได้ โดยยึดหลักใหญ่ในการวินิจฉัยปัญหานั้น คือ ต้องยุติการตีความตามพระไตรปิฎกอันเป็นคัมภีร์ที่สำคัญสูงสุดในพระพุทธศาสนาว่าได้กล่าวถึงนิพพานไว้อย่างไร จะได้อธิบายในบทต่อไป

เรื่องปริยัตินันตรธานนี้ ที่จะเสื่อมสูญไปก็ขึ้นอยู่กับการประพฤติปฏิบัติของตัวบุคคลเท่านั้น พระสังฆธรรมยังคงอยู่ไม่เสื่อมสูญไปไหน

ด้วยความที่ไม่ได้ศึกษาหรือศึกษาไขว้เขวออกไป เหมือนกับบุตรชราต้องการแก่นไม้แล้วเข้าไปในป่า แต่ก็ได้ไปไม้บ้าง สะเก็ดไม้บ้าง เปลือกไม้บ้าง กระพี้ไม้บ้าง โดยที่เข้าใจว่าเป็นแก่นไม้ ก็เหมือนกับพุทธศาสนิกชนที่ไม่ได้ศึกษาหรือศึกษาไขว้เขวไป (ปริยัตินันตรธาน) จึงทำให้เกิดปัญหาตามมาหลายอย่างในเรื่องของการปฏิบัตินั่นเอง

๓.๒.๒ ปฏิบัติอันตรธาน

ในเรื่องของการปฏิบัติธรรมนี้ที่ถูกต้องก็ต้องปฏิบัติตามไตรสิกขา (ศีล สมาธิ และปัญญา) แต่ที่เกิดปัญหาขึ้นมาเพราะไม่ปฏิบัติตามไตรสิกขานั้นเอง นอกจากนั้นยังไม่พอ สภาพปัญหาของการปฏิบัตินี้ยังมีมากขึ้น แปรลกแยกไปกว่าเดิม(ตามยุคสมัย) ดังที่เป็นข่าวต่างๆ เช่น ปัญหาการกินการดื่มสิ่งมีเมา การประพฤติผิดจริยธรรมในเรื่องเพศ การไม่มีความซื่อสัตย์สุจริต การคดโกงคอร์รัปชั่น และการขาดการเสียสละเพื่อส่วนรวมและประเทศชาติ เห็นแก่ตัว เอาแต่ได้ โลก หรือตกเป็นทาสวัตถุนิยม บริโภคนิยม ปัญหาเด็กที่ถูกทำแท้งกว่าสองพันชีวิต สถิติการทำแท้งสามแสนคนต่อปี สะท้อนปัญหาของสังคมไทยว่า ความเสื่อมโทรมทางศีลธรรมขึ้นถึงจุดที่อันตรายมาก จึงควรลดความเสื่อมโทรมของศีลธรรมเหล่านี้ให้กลับมาสู่ความเป็นสังคมที่ศีลธรรมนำหน้าและอันตรายอีกประการหนึ่งก็คือ ค่านิยมวัตถุนิยมซึ่งครอบงำสังคมไทยอย่างเข้มข้นและรุนแรงมาก วัตถุประสงค์ของคนที่ความมั่งมีศรีสุข ซึ่งไม่ถูกต้อง สมัยก่อนเขาใช้คำว่า อยู่เย็นเป็นสุข

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๓ - ๔.

แต่ทุกวันนี้วัดกันที่มั่งมีศรีสุขเป็นเกณฑ์วัดความสำเร็จของมนุษย์โดยใช้วัตถุและการบริโภคเป็นตัวตั้ง ถ้าวัดกันอย่างนี้ คนที่ประสบความสำเร็จก็มีน้อยมาก แล้วทรัพยากรก็จะไม่ถูกกระจายไปถึงคนส่วนใหญ่ จะก่อให้เกิดภาวะสุขกระจุกและทุกข์กระจาย ในระยะยาวอาจจะเกิดสงครามแย่งชิงทรัพยากรระหว่างชนชั้นได้ ฉะนั้น ต้องช่วยกันลดทอนค่านิยมวัตถุนิยมให้มาก หันมาบริโภคกันอย่างมีสติ

ในเรื่องของการปฏิบัติอันตรธานในสังคมไทยที่ปรากฏในปัจจุบัน พอประมวลได้ดังนี้

๓.๒.๒.๑ ความเสื่อมจากศีลธรรม

ความเสื่อมจากศีลธรรมของพุทธศาสนิกชนเกิดขึ้นทั่วไปในสังคมไทยปัจจุบัน ดังที่ พระไพศาล วิสาโล กล่าวไว้ว่า^{๑๖}

... ทุกวันนี้ประเทศไทยมีอาชญากรรมในอัตราที่สูงมาก มีคนถูกฆ่าตายวันละเกือบ ๒๐ คนหรือตายเกือบทุกชั่วโมง มีผู้หญิงถูกระงับชำเราไม่ต่ำกว่า ๑๔ คนต่อวัน ในขณะที่เด็กถูกละเมิดทางเพศทุก ๒ ชั่วโมง ความรุนแรงยังระบดไปยั้งครอบครัวและโรงเรียน ขณะที่ตามท้องถนนมีเด็กถูกรังแกปีละกว่า ๖,๐๐๐ คน ไม่นับการทำแท้งปีละ ๓ แสนราย ในด้านการลักขโมยก็เป็นที่รู้กันดีว่ากำลังแพร่ระบาดไปทั่ว เมื่อ ๓ ปีที่แล้วบริษัทประกันภัยระดับโลกแห่งหนึ่ง(AVIVA)ได้ทำการสำรวจความเห็นของนักท่องเที่ยวชาวอังกฤษจำนวน ๖๐,๐๐๐ คนเกี่ยวกับอันตรายในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก ปรากฏว่าเมืองไทยติดอันดับหนึ่งในเรื่องการลักขโมย และติดอันดับสองในด้านการชิงทรัพย์โดยใช้ความรุนแรง ในด้านการคดโกงหรือคอร์รัปชัน ประเทศไทยก็เป็นทีเลื่องลือไปทั่วโลกเพราะแพร่หลายไปทุกวงการและทุกระดับ เมื่อต้นปีบริษัทที่ปรึกษาความเสี่ยงทางการเมืองและเศรษฐกิจ (เพิร์ค)เปิดเผยผลสำรวจความเห็นของนักธุรกิจต่างชาติ พบว่าประเทศไทยมีคอร์รัปชันมากที่สุดเป็นอันดับ ๒ ในเอเชียรองจากฟิลิปปินส์ ทั้งหมดนี้ชี้ว่าศีลธรรมของคนไทยตกต่ำลงอย่างน่าใจหาย

สาเหตุมิใช่เป็นเพราะเราสอนศีลธรรมกันน้อยลง หรือเป็นเพราะคนไทยเหินห่างจากวัด ไม่ฟังเทศน์วันพระ หรือรู้จักวันวาเลนไทน์มากกว่าวันมาฆบูชา . . . ล้วนมีพื้นฐานมาจากการมองปัญหาจริยธรรมในระดับบุคคลทั้งสิ้น คือมองว่าจริยธรรมเสื่อมเพราะผู้คนไม่รักดีหรือเพราะไม่รู้ผิดรู้ชอบ แต่สิ่งขาดหายไปก็คือการมองปัญหาจริยธรรมในระดับสังคม คือตระหนักว่าปัจจัยทางสังคมเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้จริยธรรมของผู้คนเสื่อมโทรมลง . . .

^{๑๖} [http://www.lannatoday.net/index. \(18/03/54\).](http://www.lannatoday.net/index. (18/03/54).)

ปัจจัยทางสังคมที่เป็นสาเหตุแห่งความเสื่อมจากศีลธรรมในปัจจุบัน มีหลายปัจจัยด้วยกัน คือ

(๑) การครอบงำของวัตถุนิยมและอำนาจนิยม

การขยายตัวของระบบทุนนิยมอย่างแทบไม่มีขีดจำกัด ได้ทำให้เงินเข้ามามีบทบาทในชีวิตของผู้คนจนกลายเป็นเป้าหมายของชีวิต ความร่ำรวยกลายเป็นความปรารถนาสูงสุดของผู้คน ไซ้แต่เท่านั้นเงินยังกลายเป็นตัววัดคุณค่าของทุกสิ่ง กลายเป็นสื่อกลางความสัมพันธ์ในทุกมิติ นอกจากนั้นการยกย่องเงินเป็นใหญ่ยังทำให้เกิดธุรกิจด้านอบายมุขมากมาย รวมทั้งสื่อมวลชนที่ส่งเสริมค่านิยมผิดๆ ที่สวนทางกับศีลธรรม ยิ่งใช้อำนาจมากเท่าไร จริยธรรมก็ถูกละเลยมากเท่านั้น จนเกิดค่านิยมแสวงหาอำนาจโดยไม่สนใจว่าถูกต้องชอบธรรมหรือไม่

(๒) ความล้มเหลวของสถาบันทางศีลธรรม

สถาบันทางศีลธรรมอันได้แก่ครอบครัว ชุมชน วัด และโรงเรียน เคยมีบทบาทอย่างมากในการกล่อมเกลาสำนึกทางศีลธรรมแก่ผู้คน สถาบันดังกล่าวจะอยู่ได้ต้องอาศัยสายสัมพันธ์ระหว่างบุคคลโดยมีความรัก ความเสียสละ ความเคารพเป็นตัวเชื่อม แต่เมื่อเงินเข้ามามีบทบาทต่อผู้คนอย่างมาก สัมพันธภาพที่เคยแน่นแฟ้นก็แปรเปลี่ยนไป การทำมาหากินตามวิถีเศรษฐกิจอย่างใหม่โดยเฉพาะในเมือง ทำให้พ่อแม่ห่างเหินจากลูก ในทำนองเดียวกันความเหินห่างระหว่างฆราวาสกับพระ เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้วัดมีบทบาทน้อยลง แต่ก็ยังไม่ทำให้วัดอ่อนแอมากเท่ากับอิทธิพลของเงิน ซึ่งทำให้พระสงฆ์อ่อนโยนในวัตรปฏิบัติและไม่สามารถเป็นแบบอย่างในทางศีลธรรมได้ ในขณะที่วัดกลายเป็นแหล่งสหายพาณิชย์และตลาดค้าบุญไป

(๓) การเมืองที่ไม่โปร่งใส

ระบบการเมืองที่มีช่องโหว่สามารถก่อให้เกิดปัญหาจริยธรรมหลายประการ เช่น การเมืองที่ไม่โปร่งใสเปิดโอกาสให้มีการคอร์รัปชัน หรือเปิดช่องให้ผู้มีอิทธิพลใช้เงินสร้างฐานอำนาจจนเข้ามาเป็นรัฐบาลได้ ย่อมทำให้มีการใช้อำนาจมืดเพื่อแสวงหาประโยชน์ ขณะเดียวกันระบบการเมืองที่รวบอำนาจเข้าส่วนกลางหรือระบบเผด็จการก็ทำให้การตรวจสอบถ่วงดุลทั้งจากพรรคการเมืองฝ่ายค้านหรือจากสังคมเป็นไปได้ยาก การใช้อำนาจในทางฉ้อฉลเพื่อประโยชน์ส่วนตัวทั้งโดยผู้มีอำนาจและพวกพ้องบริวารจึงเกิดขึ้นได้ง่าย กลายเป็นค่านิยมที่ผู้คนเลียนแบบกันทั่วทั้งประเทศ

(๔) ระเบียบสังคมที่ให้รางวัล ส่งเสริม หรือบีบบังคับให้คนเห็นแก่ตัว

การให้รางวัลแก่คนที่ทำความผิด เช่น คนที่ไร้น้ำใจ ไม่หยุดให้แก่คนข้ามทางม้าลาย สามารถไปถึงที่หมายก่อนใครๆ คนที่แซงคิวสามารถได้ตั๋วรถหรือตั๋วหนังก่อนใครๆ คนที่ทุจริตซื้อตำแหน่ง สามารถเลื่อนขั้นก่อนใครๆ ใครที่ชื่อของหนีภาษีได้ก็เป็นที่ยกย่องว่าเก่ง คนที่ขายยาบ้าค้าผู้หญิง นอกจากจะไม่ถูกตำรวจจับเพราะมีเส้นสายหรือให้สินบนเจ้าหน้าที่แล้ว ยังร่ำรวยขึ้นอย่างรวดเร็ว ระบบเหล่านี้มีแต่ทำให้คนเห็นแก่ตัวและเอาเปรียบกันมากขึ้น . . .^{๑๓}

ในเรื่องความเสื่อมจากศีลธรรมนี้ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวไว้ว่า

. . . เรื่องเสื่อมไม่เสื่อมนั้น น่าจะมองว่าคนห่างเหินจากวัด ไม่เข้าวัด ทำให้ไม่เข้าถึงศาสนา สิ่งที่น่าเป็นห่วงคือ นานาอารยธรรมต่างประเทศที่เข้ามาผ่านสื่อทั้งหลายแล้วมาลบล้างวิถีชีวิตเยาวชนให้แสดงออกในทางความรุนแรงมากยิ่งขึ้นสนใจศานาน้อยลงแต่ให้ความสนใจทางเพศเพิ่มมากขึ้น เยาวชนเหล่านี้ถือว่าเป็นอนาคตของชาติ ถ้าเขาห่างศาสนาตั้งแต่วัยเด็กต่อไปในอนาคตพุทธศาสนาก็จะออกจากใจของคนไทย . . .^{๑๔}

๓.๒.๒.๒ การเสียมดุลความสัมพันธ์ของ ๓ เสา (รัฐ คณะสงฆ์และประชาชน)

ความเสื่อมโทรมของพุทธศาสนาในปัจจุบัน กล่าวอย่างถึงที่สุดแล้วเกิดขึ้นเพราะความสัมพันธ์ ๓ เสาที่เสียมดุลซึ่งเริ่มมากกว่า ๑๐๐ ปีแล้ว นั่นคือคณะสงฆ์ถูกดึงให้ไปสัมพันธ์กับรัฐอย่างใกล้ชิด จนเหินห่างจากประชาชน ขณะเดียวกันกิจการพระศาสนาก็ถูกดึงไปให้อยู่ในการกำกับดูแลของรัฐ จนประชาชนมีบทบาทหรือมีสิทธิมีเสียงน้อยลง วัดซึ่งเคยเป็นของชุมชนตามประเพณีเดิม ถูกกฎหมายริบไปเป็นสมบัติสำหรับพระศาสนา ภายใต้การดูแลของรัฐ ส่วนวัดที่สร้างขึ้นหลังจากกฎหมายดังกล่าวออกมา จะเป็นวัดได้หรือไม่ มิได้ขึ้นอยู่กับการยอมรับของชาวบ้านอีกต่อไป หากอยู่ที่ว่ารัฐจะอนุญาตหรือเห็นชอบหรือไม่ ตำแหน่งอุปัชฌาย์และสมณศักดิ์ซึ่งเคยขึ้นอยู่กับชาวบ้านได้ถูกดึงให้ไปอยู่ในอำนาจของรัฐ แม้จะมีการโอนอำนาจบางด้านไปให้แก่มหาเถรสมาคมในเวลาต่อมา แต่ผลสืบเนื่องที่ยังไม่เปลี่ยนแปลงเลยก็คือ ประชาชนเริ่มเหินห่างจากพระสงฆ์ และถือเป็นฐานะน้อยลงในเรื่องพระศาสนา^{๑๕}

^{๑๓} ดูรายละเอียดใน <http://www.itie.org/eqi/modules>. (19/03/54).

^{๑๔} <http://www.212cafe.com/freewebboard/view.php?user=yuwasongnews&id=17>.

^{๑๕} พระไพศาล วิสาโล, “คำตอบไม่ได้อยู่ที่กระทรวงพระพุทธศาสนา”, มติชนรายวัน,

๓.๒.๒.๓ ผู้คนศึกษาพุทธศาสนาน้อยลง แต่กลับไปยึดในพิธีกรรมมากขึ้น

พุทธศาสนิกชนในทุกวันนี้ หันไปให้ความสำคัญของพิธีกรรมมากกว่าหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ในพิธีกรรมเองก็ไม่ใช่เป็นเรื่องเสียหายแต่อย่างใด ซ้ำยังเป็นการชักนำให้พุทธศาสนิกชนก้าวขึ้นไปศึกษาหลักธรรมที่สูงขึ้นตามลำดับอีกด้วย แทนที่รูปการจะเป็นเช่นนั้น พุทธศาสนิกชนบางท่านก็ไปหยุดชะงักหรือพอใจอยู่เพียงพิธีกรรมเท่านั้น ไม่มีความเพียรพยายามที่จะศึกษาหลักธรรมที่สูงยิ่งขึ้นไป

พิธีกรรมต่างๆ ที่มีในสังคมไทยปัจจุบัน เช่น การสวดมนต์ ยักษ์ การสะเดาะเคราะห์ การนอนในโรงพยาบาล และอื่นๆ อีกมาก ถึงอย่างนั้นก็ตาม แม้การทำบุญของพุทธศาสนิกชนเองก็หยุดอยู่เพียงแค่การขอถึงพระรัตนตรัย สมาทานศีล ถวายทาน เท่านั้นเป็นส่วนมาก ไม่สนใจไม่ใส่ใจที่จะศึกษาเรียนรู้ว่า การที่ตนกล่าววาทะก็ตาม แสดงออกก็ตามนั้น มีความหมายว่าอย่างไร หมายถึงอะไร มีความเป็นมา มีจุดมุ่งหมายเพื่ออะไร เพียงเท่านี้ก็เห็นแล้วว่า พุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่ในสังคมไทยนั้น หยุดชะงักหรือพอใจเพียงชั้นพิธีกรรมเท่านั้น ไม่ต้องกล่าวไปถึงการศึกษากฎปฏิบัติที่สูงขึ้นไปกว่านี้ สมดังที่พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) กล่าวว่า

... ทุกวันนี้ต้องยอมรับว่าคนเข้าไปศึกษาพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับคัมภีร์ทาง

พระพุทธานามมีพระไตรปิฎก เป็นต้นนั้นน้อยลงกว่าเดิม แต่กลับไปยึดในพิธีกรรมมากขึ้น ซึ่งเป็นเพียงแค่เปลือกนอกเท่านั้น ในที่สุดก็จะไม่เห็นคุณค่าของหลักธรรมในพระพุทธานาม ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าเศร้าอย่างมาก...^{๒๐}

๓.๒.๒.๔ การนับถือแบบนานาเกจิอาจารย์

พุทธบริษัทบางท่านนั้น เลือกว่าจะให้ความสำคัญเคารพนับถือพระภิกษุสามเณรที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบในบางรูปบางสำนักเท่านั้น เช่น ศรัทธาเฉพาะพระภิกษุสามเณรสายวัดป่าบ้าง หรือศรัทธาเฉพาะพระภิกษุสามเณรสายการศึกษาบ้าง หรือจะศรัทธาพระภิกษุสามเณรในรูปแบบใดก็ตาม ซึ่งไม่ได้ให้ความสำคัญต่อส่วนรวม(สงฆ์)ถ้าจะเทียบกับท่านแล้วก็เหมือนเป็นการทำทานแบบปาฏิบุคลิกทาน จนหลงลืมหรือไม่ได้ให้ความสำคัญต่อสังฆทาน อันมีผลมีประโยชน์มากกว่า

พอพระภิกษุสามเณรที่ตนศรัทธานั้น มรณภาพไป ไปสู่ถิ่นอื่น ทำผิดพระธรรมวินัย จนต้องลาสิกขาบท หรือลาสิกขาบทไปก็ตาม ก็หมดศรัทธาพลอยไม่เข้าวัดหรือตีความเอาเองว่าพระศาสนาเสื่อมเสียแล้ว ตนเองก็ไม่เข้าวัด ทั้งยังไม่ชักชวนให้ผู้อื่นเข้าวัดอีกด้วย

^{๒๐} <http://www.212cafe.com/freewebboard/view.php?user=yuwasongnews&id=17>.

การเคารพนับถือในลักษณะอย่างนี้ เป็นศรัทธาที่ไม่ประกอบด้วยปัญญา[ทั้งที่ ศรัทธาและปัญญาตรงเสมอกัน] อาจนำไปสู่ความผิดพลาดเสียหายต่างๆ ตามมา ดังคำกล่าวที่ว่า ไหว้พระพุทธรูป อย่าสะดุดทองคำ ไหว้พระธรรมอย่าสะดุดโบริก ไหว้พระสงฆ์อย่าถูกลูกหลาน ชาวบ้าน ทำให้เกิดผลเสียทั้งต่อตนเองและส่วนรวมได้

๓.๒.๒.๕ ความเฟื่องฟูของพุทธพาณิชย์และไสยศาสตร์

ความเฟื่องฟูของพุทธพาณิชย์และไสยศาสตร์ภายในวัด ส่วนหนึ่งเป็นความพยายามของพระสงฆ์ในท้องถิ่นที่ต้องการดึงคนเข้าวัดให้มากขึ้นเพราะท่านไม่รู้ว่าจะทำวัดให้มีความหมายต่อผู้คนด้วยวิธีอื่นได้อย่างไร โดยเฉพาะในยามที่ลัทธิพิธีและสำนักทรงต่างๆ เกิดขึ้นมากมาย สามารถแย่งชิงผู้คนไปจากวัดและพระพุทธรูปศาสนากระแสหลัก ดังที่พระไพศาล วิสาโล กล่าวไว้ . . . แม้ว่าไสยศาสตร์มิใช่สิ่งเลวร้ายในตัวเอง แต่ไสยศาสตร์ที่มาพร้อมกับพุทธพาณิชย์ ในปัจจุบัน ไม่เพียงแต่จะส่งเสริมความโลภและความประมาทแล้ว ยังบดบังครอบงำสาระของพระพุทธรูปศาสนาจนเกิดความเข้าใจที่วิปลาสคลาดเคลื่อนแม้กระทั่งหลักธรรมพื้นฐาน เช่น กรรม บุญ ทาน เป็นต้น ขณะเดียวกันเงินที่ได้มามากมายก็มีผลอย่างมากในการชักนำพระสงฆ์ให้ประพฤติผิดพระธรรมวินัยมากขึ้น . . .^{๒๑}

๓.๒.๒.๖ การแพร่หลายของลัทธิพิธีในวัด

ผลประการหนึ่งของไสยศาสตร์และพุทธพาณิชย์ที่เฟื่องฟูในวัดก็คือ การส่งเสริมให้วัดเป็นอันมากพากันคิดค้นพิธีกรรมและวัตรปฏิบัติแปลกๆ ใหม่ๆ เพื่อดึงคนและดูเงินเข้าวัด ขณะเดียวกันความหลากหลายของผู้คนที่เพิ่มมากขึ้นตามความซับซ้อนของสังคม ก็ทำให้เกิดความต้องการและความเชื่อทางศาสนาที่แตกต่างกันไป อันเป็นปัจจัยอีกประการหนึ่งที่ทำให้วัดจำนวนไม่น้อยพัฒนาลักษณะเฉพาะตัวขึ้นมาเพื่อตอบสนองของความหลากหลายดังกล่าว โดยมักดึงเอาสัญลักษณ์และรูปแบบทางศาสนาต่างๆ ทั้งจากในและนอกพระพุทธศาสนาเข้ามาผสมกัน จนเกือบมีสภาพไม่ต่างจากลัทธิพิธีหนึ่งที่แปลกออกไปจากพระพุทธศาสนากระแสหลัก^{๒๒}

๓.๒.๒.๗ การเกิดนิยายใหม่ๆ

ในอดีตก็เกิดเหตุการณ์เช่นนี้ขึ้นมาแล้ว นั่นคือการเกิดนิยายต่างๆ ขึ้น อันเกิดจากความไม่เสมอกันในศีลและทิวาฐิ จึงทำให้มีนิยายเถรวาทและนิยายมหายานขึ้น แม้ในประเทศ

^{๒๑} ดูรายละเอียดใน พระไพศาล วิสาโล, พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออก จากวิกฤต, (กรุงเทพฯ มหานคร : มูลนิธิสดศรี – สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๖), หน้า ๔๗๓ - ๔๗๕.

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๔๗๕.

ไทยเอง พระพุทธศาสนาที่เคยมีเพียงนิกายเดียวคือมหานิกาย พอมาถึงประมาณปี พ.ศ. ๒๓๗๒ - ๒๓๗๖ จึงเกิดนิกายใหม่ขึ้น คือคณะธรรมยุตินิกาย เกิดเป็น ๒ นิกายใหญ่ๆ

นอกจากนั้นยังไม่พอ ยังมีที่นิกายที่ซ่อนอยู่หรือเปิดเผยออกมาก็ตาม ทำให้พระพุทธศาสนาในสังคมไทยแตกแยกออกไปมากมายหลายๆ สำนัก ดังที่พระไพศาล วิสาโล กล่าวไว้

... ลัทธิพิธีที่เกิดขึ้นมากมายในวัด ในที่สุดย่อมมีจำนวนหนึ่งที่เติบโตใหญ่และมีเครือข่ายกว้างขวางจนสามารถตั้งตัวเป็นนิกายใหม่ได้ จะโดยเปิดเผยหรือไม่ก็ตาม และยอมรับอำนาจขององค์กรปกครองที่ส่วนกลางมาน้อยเพียงใด สันติอโศกและวัดพระธรรมกาย เป็นตัวอย่างของนิกายใหม่ที่แสดงตัวต่างกัน ในอนาคตนิกายใหม่ๆ โดยเฉพาะที่ไม่แสดงตัวชัดเจน และยังยอมรับอำนาจขององค์กรปกครองสงฆ์บางส่วนจะมีมากขึ้น แต่หากว่าคณะสงฆ์อ่อนแอและเรรวนยิ่งไปกว่านี้ ก็เป็นไปได้มากกว่าจะมีนิกายใหม่ที่แสดงตัวอย่างชัดเจนตามอย่างสันติอโศกๆ เป็นเพียงหัวขบวนของนิกายใหม่ๆ ที่จะเกิดขึ้นในยุคนี้เพื่อมุ่งปฏิรูปคณะสงฆ์หรือพระพุทธศาสนา ในขณะที่นิกายอื่นๆ นั้นเกิดขึ้นด้วยวัตถุประสงค์ที่จำกัดกว่าคือเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้เลื่อมใสที่ไม่สมหวังจากพระสงฆ์ทั่วไป หรือเพียงเพราะว่ามีความเชื่อและการปฏิบัติที่แตกต่างไปจากพระสงฆ์ส่วนใหญ่ นิกายอย่างหลังนี้มีแนวโน้มที่จะอยู่อย่างเงียบๆ ไม่แยกตัวอย่างเปิดเผย เพราะไม่ได้คิดเปลี่ยนแปลงคณะสงฆ์หรือขยายตัวแสวงหาสาธุศิษย์ เว้นเสียแต่จะถูกกดดันจากคณะสงฆ์จนต้องลุกขึ้นมาประท้วงคัดค้านหรือหากว่าคณะสงฆ์เกิดภาวะยุ่งเหยิงวุ่นวาย หรือภาวะอนาธิปไตย จนส่วนกลางไม่สามารถคุมได้ เมื่อนั้นก็จะมีนิกายต่างๆ แสดงตัวอย่างเปิดเผย . . .^{๒๓}

๓.๒.๒.๘ ช่องว่างระหว่างพระสงฆ์กับฆราวาสที่ถ่างกว้างขึ้น

กระแสโลกาภิวัตน์ได้นำความเปลี่ยนแปลงอย่างกว้างขวางและรวดเร็วมาสู่สังคมไทย ขณะที่ฆราวาสโดยเฉพาะในเมืองเข้าไปรับรู้และเกี่ยวข้องกับเปลี่ยนแปลงนี้อย่างเต็มที่ พระสงฆ์ส่วนใหญ่ยังเก็บตัวอยู่ในวัด ไม่ไปรับรู้กับความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว จึงเกิดช่องว่างกับฆราวาสมากขึ้น และนับวันช่องว่างดังกล่าวจะไม่จำกัดแต่เฉพาะเรื่องทางโลก หากยังรวมไปถึงเรื่องทางธรรม ทำให้ไม่สามารถเท่าทันสถานการณ์ต่างๆ แม้กระทั่งในวงการพระพุทธศาสนาเอง ตัวอย่างที่ชัดเจน เช่น การที่พระสงฆ์จำนวนไม่น้อยหลงเชื่อตามบุคคลบางกลุ่มที่โจมตีใส่ร้าย

^{๒๓} ดูรายละเอียดใน พระไพศาล วิสาโล, *พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออก* จากวิกิถุด, หน้า ๔๗๕ - ๔๗๗.

พระธรรมปิฎกว่าเป็นคอมมิวนิสต์บ้าง รับแผนคริสต์บ้าง หรือบ่อนทำลายพระพุทธศาสนาบ้าง เพียงเพราะว่าผู้ที่มีมากล่าวร้ายพระธรรมปิฎกนั้นเป็นพระสังฆาธิการและนายทหารชั้นผู้ใหญ่เท่านั้น

ช่องว่างระหว่างพระสงฆ์กับฆราวาส ทำให้เกิดความเหินห่างจากกัน ฆราวาสเองก็ไม่ได้ทำหน้าที่ของตน มีการอุปถัมภ์ปัจจัย ๔ เป็นต้น พระสงฆ์เองก็ไม่ได้สงเคราะห์ฆราวาสด้วยธรรม มีการบอกทางสวรรค์ให้เป็นต้น (ดูทิศ ๖ ในสิงคาลกสูตร) หากมีการขยายวงกว้างมากขึ้น อาจนำไปสู่ข้อขัดแย้งหรือเกิดความแตกแยกได้

... การเติบโตใหญ่ของพระพุทธศาสนาแบบฆราวาส หรือการขยายตัวของแวดวงฆราวาส ที่ศึกษาเรียนรู้พุทธศาสนาจากฆราวาสด้วยกัน สะท้อนถึงความรู้ความสามารถของฆราวาส ที่เพิ่มมากขึ้น โดยที่ไม่ต้องพึ่งพาพระสงฆ์ ทำให้ช่องว่างกว้างขึ้นจนกลายเป็นความเหินห่างหมางเมินต่อกัน ช่องว่างดังกล่าวในที่สุดอาจนำไปสู่ข้อขัดแย้งได้ ผลของความแตกต่างทางความคิดของระหว่างพระสงฆ์กับฆราวาส ดังกรณีภิกษุณีซึ่งพระสงฆ์ส่วนใหญ่จะคัดค้านในขณะที่ฆราวาสเป็นอันมากสนับสนุน ...^{๒๔}

๓.๒.๒.๙ การเกิดขบวนการชาวพุทธแบบปฏิภิกษุต่อต้าน

ปรากฏการณ์ใหม่ๆ ในวงการพระพุทธศาสนาที่สั่นคลอนความเชื่อและสร้างความวิตกสับสนแก่ชาวพุทธโดยเฉพาะพระสงฆ์นับวันจะมีมากขึ้น ไม่เฉพาะแต่กรณีภิกษุณีและข้อเขียนของพระมโน เมตตานุโทเท่านั้น ชาวอื้อฉาวเกี่ยวกับพระสงฆ์และการที่สถาบันสงฆ์ถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างหนักโดยสื่อมวลชน ดังนั้นจึงง่ายที่จะมีปฏิภิกษุแบบปกป้องตนเองจึงมักจะแสดงออกด้วยการโทษปัจจัยภายนอก[ทั้งที่รวมเอาปัจจัยภายในด้วย]ว่าเป็นตัวการก่อเรื่องวุ่นวาย หวังสั่นคลอนศรัทธาที่ประชาชนมีในพระสงฆ์ โดยมีจุดหมายสูงสุดคือบ่อนทำลายพระพุทธศาสนา ในระยะหลังกระแสต่อต้านคริสตศาสนาจึงเกิดขึ้นบ่อยครั้งในหมู่พระสงฆ์ และง่ายมากที่จะใช้กระแสนี้ในการกระตุ้นชาวพุทธให้เคลื่อนไหวในเรื่องต่างๆ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการเคลื่อนไหวในลักษณะต่อต้าน อาทิ การต่อต้านการโอนเงินด้านพุทธศาสนาไปขึ้นกับคณะกรรมการศาสนาและวัฒนธรรมแห่งชาติ เป็นต้น^{๒๕}

๓.๒.๓ ปฏิภเวธอันตรธาน

ในเรื่องปฏิภเวธอันตรธานนี้ เป็นผลที่มาจากการปฏิบัติโดยตรง เมื่อมีการปฏิบัติธรรมอยู่ ผลของการปฏิบัติก็ยังมีอยู่อย่างแน่นอน ไม่ขาดสูญไปไหน แต่เมื่อใดถ้าไม่มีการประพฤติปฏิบัติธรรมแล้ว หรือปฏิบัติแต่ไม่ถูกต้อง ผลของการปฏิบัติ(ปฏิภเวธ)ก็จะไม่เกิดขึ้นเช่นเดียวกัน ซึ่ง

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๔๗๘ - ๔๗๙.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๔๗๙.

ตรงตามที่สุภัททปริพาชกได้ทูลถามปัญหาเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าก่อนที่พระองค์จะดับขันธปรินิพพาน และพระองค์ก็ได้ตรัสตอบสุภัททปริพาชก ว่า

...“สุภัททะ ในธรรมวินัยที่ไม่มีอริยมรรคมีองค์ ๘ ย่อมไม่มีสมณะที่ ๑ ย่อมไม่มีสมณะที่ ๒ ย่อมไม่มีสมณะที่ ๓ ย่อมไม่มีสมณะที่ ๔^{๒๖} ในธรรมวินัยที่มี อริยมรรคมีองค์ ๘ ย่อมมีสมณะที่ ๑ ย่อมมีสมณะที่ ๒ ย่อมมีสมณะที่ ๓ ย่อมมีสมณะที่ ๔ สุภัททะ ในธรรมวินัยนี้มีอริยมรรคมีองค์ ๘ สมณะที่ ๑ มีอยู่ในธรรมวินัยนี้เท่านั้น สมณะที่ ๒ มีอยู่ในธรรมวินัยนี้เท่านั้น สมณะที่ ๓ มีอยู่ในธรรมวินัยนี้เท่านั้น สมณะที่ ๔ ก็มีอยู่ในธรรมวินัยนี้เท่านั้น ลัทธิอื่นว่างจากสมณะทั้งหลายผู้รู้ทั่วถึง สุภัททะ ถ้าภิกษุเหล่านี้เป็นอยู่โดยชอบ โลกจะไม่พึงว่างจากพระอรหันต์ทั้งหลาย...”^{๒๗}

จึงกล่าวได้ว่า ผลคือปฏิเวธนี้มาจากการปฏิบัติ ถ้าการปฏิบัติถูกต้อง ผลก็เกิดขึ้นอย่างแน่นอน แต่ถ้าการปฏิบัติไม่ถูกต้อง ปฏิเวธก็จะอันตรธานไปด้วยเช่นกัน เพราะปฏิบัติเป็นปัจจัยให้เกิดปฏิเวธขึ้น

๓.๒.๔ ลิงคอันตรธาน

ในเรื่องลิงคอันตรธานนี้ถึงแม้จะไม่ทำให้พระภิกษุสามเณรหมดสิ้นไปโดยทันที แต่ในปัจจุบัน [อาจจะรวมถึงในอนาคตด้วย] ในสังคมไทยจำนวนพระภิกษุสามเณรก็ลดน้อยลงจากอดีต เป็นไปในทิศทางที่เสื่อมถอยลง ไม่ว่าจะด้วยเหตุผลใดๆ ก็ตาม พอประมวลสถานการณ์ลิงคอันตรธานในสังคมไทย ได้ดังนี้

๓.๒.๔.๑ จำนวนพระภิกษุสามเณรลดลง

ปัญหานี้เกิดขึ้น เพราะการศึกษาภาคบังคับและการศึกษาขั้นพื้นฐานได้กระจายออกไปเป็น ๙ ปี การศึกษาภาคบังคับขยับจาก ป.๖ เป็น ม.๓ เด็กที่เรียนจบ ม. ๓ โดยเฉลี่ยจะมีอายุ ๑๕ ปี ได้เรียนฟรีตามรัฐธรรมนูญ และถ้าต้องการที่จะเรียนต่อจนจบ ม.๖ ก็มีสิทธิได้รับการศึกษาฟรีทั้งนี้เพราะมาตรา ๔๓ แห่งรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันบัญญัติไว้ว่า บุคคลย่อมมีสิทธิเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่า ๑๒ ปี ที่รัฐจะต้องจัดให้อย่างทั่วถึงและมี

^{๒๖} สมณะที่ ๑ สมณะที่ ๒ สมณะที่ ๓ และสมณะที่ ๔ ในที่นี้ได้แก่ พระโศดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ ตามลำดับ (ที.ม.อ. ๒๑๔/๑๙๖) และดูเทียบ อภิ.ก. ๓๗/๘๗๕/๔๙๗ - ๔๙๘.

^{๒๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๔/๑๖๒.

คุณภาพ โดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย^{๒๘} ผู้บรรพชาสามเณรซึ่งเป็นศาสนทายาทอันสำคัญในรอบ ๑๐ ปีที่ผ่านมา จึงลดลง^{๒๙}

จะเห็นได้ว่า ด้วยการศึกษที่เปิดกว้างขึ้น และกระแสโลกาภิวัตน์ ทำให้ผู้ที่เข้ามาบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนาลดน้อยลง ในอนาคตคาดว่าจำนวนพระภิกษุสามเณรก็คงจะลดลงกว่าปัจจุบันนี้อีกด้วย ไม่ว่าจะด้วยเหตุผลใดๆ ก็ตาม จึงส่งผลให้จำนวนพระภิกษุสามเณรลดลง ดังข้อมูลจากสถิติต่อไปนี้^{๓๐}

พ.ศ. ๒๕๓๑	มีพระภิกษุ	๒๘๙,๓๔๘	รูป	สามเณร	๑๓๗,๖๓๘	รูป
	รวมพระภิกษุ - สามเณรทั่วประเทศ	๔๒๖,๙๘๖	รูป			
พ.ศ. ๒๕๓๗	มีพระภิกษุ	๒๗๙,๗๙๐	รูป	สามเณร	๙๘,๔๘๘	รูป
	รวมพระภิกษุ - สามเณรทั่วประเทศ	๓๗๘,๒๗๘	รูป			
พ.ศ. ๒๕๔๗	มีพระภิกษุ	๒๖๕,๓๕๕	รูป	สามเณร	๗๖,๓๕๒	รูป
	รวมพระภิกษุ - สามเณรทั่วประเทศ	๓๔๑,๗๐๗	รูป			
พ.ศ. ๒๕๕๐	มีพระภิกษุ	๒๕๑,๙๙๗	รูป	สามเณร	๖๙,๖๐๗	รูป
	รวมพระภิกษุ - สามเณรทั่วประเทศ	๓๒๑,๖๐๔	รูป			
พ.ศ. ๒๕๕๑	มีพระภิกษุ	๒๔๕,๘๓๑	รูป	สามเณร	๖๙,๑๖๐	รูป
	รวมพระภิกษุ - สามเณรทั่วประเทศ	๓๑๔,๙๙๑	รูป			

ในเรื่องนี้ ดร.อำนาจ บัวศิริ ผู้อำนวยการสำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคม (มส.) เปิดเผยว่า การจัดเก็บข้อมูลสถิติจำนวนพระภิกษุและสามเณร ประจำปี ๒๕๕๑ ตั้งแต่เดือนกรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๕๑ ซึ่งจากการสำรวจพบว่าจำนวนพระภิกษุทั่วประเทศ มี ๒๕๑,๙๙๗ รูป แบ่งเป็นมหานิกาย ๒๒๔,๙๖๐ รูป และธรรมยุต ๒๗,๐๓๗ รูป ส่วนสามเณร ๖๙,๖๐๗ รูป มหานิกาย ๖๑,๓๘๗ รูป และธรรมยุต ๘,๒๒๐ รูป และเมื่อเปรียบเทียบพระภิกษุและสามเณรกับปี ๒๕๕๐ กับ ๒๕๕๑ พบว่ามีจำนวนพระภิกษุลดลง ๖,๑๖๖ รูป ส่วนสามเณรลดลง ๔๔๗ รูป

ส่วนสาเหตุของการลดลงของจำนวนพระภิกษุสามเณรนั้น คิดว่ามาจากหลายปัจจัย เช่น การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานและอุดมศึกษาของภาครัฐมีประสิทธิภาพและคุณภาพมาก

^{๒๘} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), การศึกษาเพื่อสร้างศาสนทายาท, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๔.

^{๒๙} <http://www.212cafe.com/freewebboard/view.php?user=&id=17>.

^{๓๐} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), การศึกษาเพื่อสร้างศาสนทายาท, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๖.

รวมทั้งปัจจุบันคนนิยมบวชระยะสั้นมากกว่าจะเข้าศึกษาทางธรรม และปัจจัยที่ส่งผลกระทบแต่ไม่มาก คงเป็นข่าวสารด้านลบเกี่ยวกับพระสงฆ์และวงการพระพุทธศาสนา

ด้านสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า มังคลาจารย์ เจ้าอาวาสวัดปากน้ำภาษีเจริญ กรรมการมหาเถรสมาคม (มส.) ในฐานะแม่กองบาลีสนามหลวง กล่าวว่า เรื่องของจำนวนของเด็กที่มาบวชพหุเป็นสามเณรน้อยลงนั้น สาเหตุใหญ่มาจากขณะนี้การศึกษาขั้นพื้นฐานครอบคลุมมากขึ้น ทำให้เด็กมาบวชเรียนในโรงเรียนพระปริยัติธรรมน้อยลง^{๓๑}

ในเรื่องนี้สาเหตุของการลดลงของจำนวนพระภิกษุสามเณรนั้น มาจากหลายสาเหตุด้วยกัน เช่น

(๑) **จำนวนสามเณรลดลง** อันเป็นผลจากนโยบายการศึกษาภาคบังคับของรัฐ ซึ่งขยายออกไปครอบคลุมทั่วประเทศ ทำให้พ่อแม่ในชนบทนิยมส่งลูกไปโรงเรียนมากกว่าที่จะส่งลูกไปบวชเป็นสามเณร (เพื่อแสวงโอกาสทางการศึกษาอย่างแต่ก่อน) สมัยก่อนพระหนุ่มจำนวนไม่น้อยในชนบทก็มาจากสามเณรที่บวชมาแล้วยังไม่สึก อาจจะเพราะต้องการเรียนต่อให้สูงขึ้น หรือเพราะมีศรัทธาปสาทะในพระศาสนาก็ได้

(๒) **การขาดแรงงานในหมู่บ้าน** สมัยก่อนครอบครัวหนึ่งๆ มีลูกหลายคน ใครที่มาบวช(ตามประเพณี) มักจะบวชได้นานอย่างน้อยทั้งพรรษา หรืออาจทั้งปี ไม่เป็นภาระแก่ที่บ้าน เพราะที่บ้านมีแรงงานหลายคน แต่เดี๋ยวนี้คนหนุ่มบวชนานไม่ได้ เพราะครอบครัวหนึ่งมีลูกแค่ ๑ - ๒ คน ใครมาบวชก็จะทำให้คนที่เหลือมีงานหนักเพิ่มขึ้น ดังนั้นมักจะบวชแค่ ๑ เดือนอย่างมาก (ส่วนใหญ่ก็ ๑๕ วัน) และนิยมบวชฤดูแล้ง ยิ่งการบวชจำพรรษาด้วยแล้ว ยิ่งทำได้ยาก เพราะเป็นฤดูเพาะปลูก ต้องอาศัยแรงงานมาก ครั้นจะไปจ้างคนอื่นมาเป็นแรงงาน ก็ทำได้ยาก เพราะเดี๋ยวนี้แรงงานในหมู่บ้านขาดแคลน เนื่องจากมีลูกกันน้อยลง นี่เป็นผลสืบเนื่องจากนโยบายวางแผนครอบครัวที่ได้ผลมาเกือบ ๓๐ ปี ไม่ใช่แต่จะทำให้พระลดน้อยลง (จนกลายเป็นวัดร้างมากมาย) แต่ยังทำให้โรงเรียนในชนบทหลายแห่งต้องปิด เพราะมีนักเรียนน้อยมาก จนไม่คุ้มที่จะเปิดต่อ

^{๓๑} ดูรายละเอียดใน “เผยปี ๕๑ พระ-เณรลด๖,๖๑๓ รูป เหตุการศึกษาไม่มีคุณภาพ”, คมชัดลึก, (๒๕ มีนาคม ๒๕๕๒) : ๑ - ๓.

(๓) **ความรู้ที่ได้จากการบวชไม่สอดคล้องกับชีวิตของคนปัจจุบัน** สมัยก่อนคนนิยมบวชเรียน เพราะเขาเห็นว่าคุ้มค่า เป็นประโยชน์แก่ชีวิตฆราวาส นอกจากทำให้อ่านออกเขียนได้ และรู้วิชาทางโลก หรือวิชาช่างแล้ว สึกไปก็มีคนพร้อมยกลูกสาวให้ (เพราะถือว่าเป็นคนสูง) ทั้งนี้ยังไม่ต้องพูดถึงประโยชน์ทางธรรมและบุญกุศลที่ตนเองและพ่อแม่จะได้รับ แต่ปัจจุบันความรู้ที่จำเป็นแก่ชีวิตฆราวาส ผู้คนเห็นว่าสามารถหาจากแหล่งอื่นได้ เช่น โรงเรียน ยิ่งทุกวันนี้สามารถกินอยู่กับหญิงสาวได้โดยไม่ต้องบวช ก็เลยไม่มีความจำเป็นต้องมาบวช การมาบวชจึงมีจุดมุ่งหมายเพียงเพื่อคล้อยตามประเพณีเท่านั้น เช่น เพื่อเป็นบุญกุศลให้พ่อแม่ หรือให้พ่อแม่เกาะชายฉิวขึ้นสวรรค์

(๔) **วัดขาดผู้ให้การศึกษาหรือแนะนำสั่งสอน** ไม่เพียงการแนะนำสั่งสอนในทางโลกเท่านั้น แม้แต่การให้การศึกษาในทางธรรม รวมถึงการอบรมกิริยามารยาท เวลานี้วัดส่วนใหญ่โดยเฉพาะในชนบท ไม่ได้ทำหน้าที่นี้เลย เพราะเจ้าอาวาสหรือพระในวัด ขาดความรู้ความสามารถ ส่วนหนึ่งเพราะเพิ่งมาบวชได้ไม่นาน (เป็นพระจำพวก “หลงตา”) ความรู้ทางปริยัติธรรมก็ขาด ประสบการณ์การปฏิบัติธรรมก็มีน้อยมาก ส่วนความรู้ทางโลกหรือการทำมาหากินก็ไม่ทันหรือสอดคล้องกับโลกสมัยใหม่ (แม้เป็นหมอสุมโนไพร หรือช่างसानกระบุงฝีมือดี แต่คนหนุ่มน้อยคนจะสนใจ) จึงไม่สามารถดึงดูดให้คนหนุ่มเข้าวัดมาบวชได้ ส่วนพ่อแม่ก็ไม่มีแรงจูงใจที่จะให้ลูกมาบวชนานๆ ลูกบวชตามประเพณีแค่ ๑๕ วันก็พอใจแล้ว ปัญหาดังกล่าวยังทำให้ไม่สามารถดึงผู้บวชให้อยู่ต่อได้นานๆ เพราะขาดศรัทธาปลาตะหรือนำใจจุดมุ่งหมายในการบวช

(๕) **พระเป็นที่นับถือของชาวบ้านน้อยลง** แม้พระในปัจจุบันจะมีจุดอ่อนด้านความรู้ทางโลก แต่หากมีศีลาจารวัตรน่าศรัทธา ก็ยังสามารถดึงดูดคนให้เข้าวัดได้ อย่างน้อยพ่อแม่ก็อยากให้ลูกมาบวชเพื่อให้หลวงพ่อสั่งสอนในทางวินัยหรือความประพฤติ แต่ความที่เจ้าอาวาสจำนวนไม่น้อยไม่ทำตัวให้หน้านับถือ มีชีวิตหรือความรู้สึกนึกคิดไม่ต่างจากฆราวาสชาวบ้านจึงไม่กระตือรือร้นที่จะส่งลูกมาบวชกับท่าน หลายคนกลับมีเรื่องวิวาทขัดแย้งกับพระหรือเจ้าอาวาสด้วยซ้ำ

(๖) **พระส่วนใหญ่ขาดการศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรม** ปัญหานี้โยงไปถึงนโยบายการศึกษาคณะสงฆ์ ที่ปล่อยให้แต่ละวัดจัดการกันเอง โดยคณะสงฆ์ดูแลแต่เรื่องการสอบหรือการวัดผลเท่านั้น อีกทั้งการศึกษาดังกล่าวก็จำกัดแต่ในด้านปริยัติ ขาดด้านปฏิบัติ โดยที่ปริยัติก็เน้นแต่การท่องจำเพียงอย่างเดียว ไม่พัฒนาความสามารถในการคิดนึกและการประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับโลกสมัยใหม่

(๗) ระบบการปกครองคณะสงฆ์ไม่เอื้อต่อการศึกษาคณะสงฆ์ กล่าวคือไม่เห็นความสำคัญของการศึกษาของคณะสงฆ์ แต่ให้ความสำคัญกับเรื่องอื่นมากกว่า เช่น การก่อสร้าง ยิ่งระบบเปิดช่องให้มีการวิ่งเต้นทางสมณศักดิ์ ก็ยิ่งไม่มีแรงจูงใจให้เจ้าอาวาสหรือพระสังฆาธิการทุ่มเทให้กับการศึกษา ดังที่พระไพศาล วิสาโล กล่าวไว้

... อย่างไรก็ตาม การขาดแคลนพระ มิได้เป็นปัญหามากเท่ากับคุณภาพของพระที่ตกต่ำลง แม้นว่าพระจะมีจำนวนลดน้อยลงกว่านี้ครั้งหนึ่ง แต่มีคุณภาพมากกว่าที่เป็นอยู่เท่าตัว สถาบันสงฆ์และสังคมไทยก็จะดีกว่านี้มาก ตรงกันข้ามตราบใดที่พระยังขาดคุณภาพดังที่เป็นอยู่... การมีพระจำนวนมากๆ มิแต่จะทำให้คนเสื่อมศรัทธาในคณะสงฆ์ ขณะเดียวกันก็เป็นภาระอย่างมากในการควบคุมดูแลไม่ให้วิปริตจากพระวินัยและทำพระวินัยให้วิปริต ซึ่งในปัจจุบันก็พิสูจน์แล้วว่าคณะสงฆ์ทำได้ยาก...^{๓๒}

๓.๒.๔.๒ ปัญหาบุคลากรของสงฆ์มีไม่เพียงพอ

ปัญหานี้ถือได้ว่าเป็นปัญหาใหญ่ของคณะสงฆ์ กล่าวคือ ในประเทศไทยมีวัดอยู่ประมาณ ๓๐,๐๐๐ วัด มีวัดที่ร้างไป ประมาณ ๕,๐๐๐ วัด ก็เนื่องมาจากการขาดพระภิกษุเข้าไปดูแลวัดต่างๆ นั้นเอง ดังคำปาฐกถาของพระธรรมกิตติวงศ์ว่า

... ปัญหาบุคลากรของสงฆ์มีไม่เพียงพอ นี่เป็นปัญหาใหญ่ เราต้องยอมรับความจริงว่า ในจำนวนพระสงฆ์ คือพระภิกษุสามเณรของเราในพรรษาก็ประมาณ ๓๐๐,๐๐๐ รูปนี้ พระภิกษุสามเณรที่มีศักยภาพเป็นบุคลากรซึ่งมีความรู้ความสามารถในการที่จะป้องกันดูแลรักษาและพัฒนาพระศาสนาได้นั้นมีจำนวนไม่มากนัก [ที่มีอยู่บางส่วนก็ไม่มีคุณภาพ] เมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนประชากรและความต้องการของประชาชนทั่วประเทศ...^{๓๓}

๓.๒.๔.๓ การปลอมบวช

นอกจากกรณีผู้ที่อุปสมบทเป็นพระภิกษุ หรือบรรพชาเป็นสามเณรบางส่วนปฏิบัติไม่เหมาะสมกับสมณเพศ เช่น พระภิกษุสามเณรไม่เคร่งครัดวินัย พระแต่ดูแลรับผิดชอบที่พุทธศาสนิกชนวิพากษ์วิจารณ์กันมากแล้ว กับปัญหาต่างๆ ที่สร้างความมัวหมองให้กับแวดวงพระพุทธศาสนาในประเทศไทยนั้น กรณีพระสงฆ์ปลอม ก็เป็นอีกปัญหาสำคัญ เพราะภาวะเศรษฐกิจฝืดเคือง คนทำมาหากินลำบาก จึงหาทางเอาตัวรอด บางคนเมื่อเห็นช่องทางในพระพุทธศาสนาจึงแฝงตัวเข้ามาและกรอกลั่นกรอรับคนเข้ามาบวชก็หละหลวม โดยมีข้อสังเกตเบื้องต้นเกี่ยวกับพระสงฆ์ที่ไม่น่า

^{๓๒} พระไพศาล วิสาโล, “มองอย่างพุทธ”, มติชนรายวัน, (๒๗ กรกฎาคม ๒๕๕๑) : ๖.

^{๓๓} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), **ภารกิจเพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : ห.จ.ก. เอส.พี.เค เปเปอร์ แอน ฟอรัม, ๒๕๔๕), หน้า ๒๑.

เลื่อมใส หรือพระปลอมบวช คือยามใหญ่ ซึ่งภายในอาจมีผ้าขนหนู เสื้อผ้า สบู่ ยาสีฟัน อย่างครบ ครันรวมอยู่ในยาม จีวรไม่สะอาด เพราะต้องนอนตามสถานีรถไฟ ตามสถานที่ต่างๆ มีบาตรและ กลด อยู่ในย่านชุมชนเมือง นอนมั่วไปทุกแห่ง แหล่งที่พักไม่แน่นอน สัญจรอยู่ตลอดเวลา อธิษฐานพรราชาไม่ถูก ไม่มีใบสุทธิ

ลักษณะพระปลอมบวช คือสอนแปลกๆ ไม่ตรงหลักพระธรรมวินัย ไม่ตรง พระไตรปิฎก เอาความคิดตัวเองมาปลอมปนในหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา มีพฤติกรรมไม่ เหมาะสม ไม่สำรวม พูดจาไม่สุภาพ วางตัวไม่เรียบร้อย แสวงหาผลประโยชน์จากพระพุทธศาสนา โดยไม่รู้สึกละอายใจ บางคนนำเสนอตัวเองในฐานะพระผู้มีบารมี มักอ้างอิงกลุ่มผู้มีอิทธิพล หรือ มาเพี้ยที่สนิทสนมด้วย โดยมีเป้าหมายที่เงินนั่นเอง

๓.๒.๕ ธาตุอันตรายาน

ในปัจจุบันนี้ พุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่ในสังคมไทยยังให้ความเคารพสักการะพระ เจดีย์ ซึ่งเป็นศาสนสถานที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุกันอยู่ จึงเชื่อได้ว่าตราบใดที่ยังมีผู้ให้ความ เคารพสักการะพระบรมสารีริกธาตุอยู่ จะยังไม่เกิดธาตุอันตรายานขึ้น แต่ว่าเมื่อใดที่ไม่มีผู้ให้ความ เคารพสักการะต่อองค์พระบรมสารีริกธาตุแล้ว ธาตุจึงจะอันตรายานไปจากสังคมไทย ดังในคัมภีร์ อรรถกถา ว่า

... ชื่อว่าอันตรายานไปแห่งธาตุ พึงทราบอย่างนี้ ... คือ ครั้งนั้นธาตุทั้งหลายที่ไม่ได้รับ สักการะและสัมนานะในที่นั้นๆ ก็ไปสู่ที่ๆ มีสักการะและสัมนานะด้วยกำลังอธิษฐานของ พระพุทธเจ้าทั้งหลาย...^{๓๔}

ฉะนั้นแล้ว ในเรื่องธาตุอันตรายานนี้ เชื่อได้ว่ายังไม่เกิดขึ้นในสังคมไทยปัจจุบัน แต่ใน อนาคตจะเป็นอย่างไรนั้น ก็ต้องคอยสังเกตกันต่อไป

สรุปใจความสำคัญ จากการศึกษาในบทนี้ ทำให้รู้และเข้าใจปัญหาอันตรายานใน สังคมไทยในด้านต่างๆ สรุปได้ ๒ ประการ คือ

๑. ได้ทราบคติความเชื่อปัญหาอันตรายานที่ปรากฏในสังคมไทย ปรากฏในการเทศน์ มหาชาติ การสร้างพระเจดีย์ การสร้างพระเครื่อง และการสร้างพระพุทธรูปปฏิมากร

๒. ได้ทราบสถานการณ์ของปัญหาอันตรายานในสังคมไทยปัจจุบัน คือ

๒.๑ ปริยัติอันตรายาน เช่น การศึกษาของพระภิกษุสามเณรลดลง ความไม่รู้ใน พระพุทธศาสนา ปัญหาความขัดแย้งใหม่ๆ ทางพระธรรมวินัย การไม่ค้นคว้าตรวจสอบข้อมูล หลักฐานให้ชัดเจนแล้วด่วนสรุป และการตีความหลักธรรมในพระพุทธศาสนา

^{๓๔} อ.จ.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๑/๑๗๑.

๒.๒ ปฏิบัติอันตรธาน เช่น ความเสื่อมจากศีลธรรม การเสียสมดุลความสัมพันธ์ของ ๓ เสา (รัฐ คณะสงฆ์และประชาชน) ผู้คนศึกษาพุทธศาสนาน้อยลง แต่กลับไปยึดในพิธีกรรมมากขึ้น การนับถือแบบนานาเกจิอาจารย์ ความเฟื่องฟูของพุทธพาณิชย์และไสยศาสตร์ การแพร่หลายของลัทธิพิธีในวัด การเกิดนิกายใหม่ๆ ช่องว่างระหว่างพระสงฆ์กับฆราวาสที่ถ่างกว้างขึ้น และการเกิดขบวนการชาวพุทธแบบปฏิวัติต่อต้าน

๒.๓ ลिंगอันตรธาน จำนวนพระภิกษุสามเณรลดลง ปัญหาบุคลากรของสงฆ์ไม่เพียงพอ และการปลอมบวช

๒.๔ ปฏิเวธอันตรธาน เรื่องปฏิเวธอันตรธานนี้ เป็นผลที่มาจากการปฏิบัติโดยตรง เมื่อมีการปฏิบัติธรรมอยู่ ผลของการปฏิบัติก็ยังมีอยู่อย่างแน่นอน ไม่ขาดสูญไปไหน แต่เมื่อใดถ้าไม่มีการประพฤติปฏิบัติธรรมแล้ว ผลของการปฏิบัติ(ปฏิเวธ)ก็จะไม่เกิดขึ้นเช่นเดียวกัน

๒.๕ ธาตุอันตรธาน ตราบใดที่ยังมีผู้ให้เคารพสักการะพระบรมสารีริกธาตุอยู่ จะยังไม่เกิดธาตุอันตรธานขึ้น แต่ว่าเมื่อใดที่ไม่มีผู้ให้ความเคารพสักการะต่อองค์พระบรมสารีริกธาตุแล้ว พระธาตุจึงจะอันตรธานไป

บทที่ ๔

แนวทางการป้องกันและแก้ไขปัญหัจฉนตรธานในสังคมไทย

ในบทนี้ ผู้วิจัยนำเสนอเนื้อหาสาระแนวทางการป้องกันและแก้ไขปัญหัจฉนตรธานในสังคมไทย โดยได้วางกรอบการศึกษาออกเป็น ๒ หัวข้อ ดังนี้ คือ (๑) แนวทางการป้องกันและแก้ไขปัญหัจฉนตรธานในสังคมไทย และ(๒) ประโยชน์ของการรู้แนวทางการป้องกันและแก้ไขปัญหัจฉนตรธานในสังคมไทย

๔.๑ แนวทางการป้องกันและแก้ไขปัญหัจฉนตรธานในสังคมไทย

เพื่อให้พระสัทธรรมขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังคงอยู่ ให้ลูกหลานได้ศึกษาและนำไปประพฤติปฏิบัติสืบไป จึงควรที่จะหาแนวทางการป้องกันและแก้ไขไม่ให้เกิดฉนตรธานขึ้น โดยยึดคำตอบจากพระอัสสชิที่ตอบคำถามของอุบติสสะ(พระสารีบุตร) ที่ว่า ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตตรัสเหตุแห่งธรรมนั้น และความดับแห่งธรรมนั้น เมื่อเกิดสัทธรรมขึ้นก็ต้องแก้ด้วยพระสัทธรรม ดังที่มีนัยคำตอบแล้วในบทที่ ๒ นั้น แต่ด้วยกาลเวลาที่เปลี่ยนไป ปัญหาต่างๆ จึงเกิดเพิ่มมากขึ้น

ฉะนั้นแล้ว แนวทางในการป้องกันและแก้ไขจึงต้องปรับปรุงหรือประยุกต์ให้ทันกับยุคสมัยด้วย ผู้วิจัยจึงได้นำเสนอแนวทางในการป้องกันและแก้ไขปัญหัจฉนตรธานไม่ให้เกิดขึ้นในสังคมไทย ดังนี้

๔.๑.๑ แนวทางการป้องกันและแก้ไขปริยติฉนตรธาน

เพื่อให้ปริยติธรรม คือการศึกษาในหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาให้คงอยู่ ไม่ให้เกิดปริยติฉนตรธานขึ้น ก็ต้องอาศัยวิธีการต่างๆ ดังนี้

๔.๑.๑.๑ การส่งเสริมการเรียนการสอนพุทธบริษัท

คนไทยที่ไม่รู้จักพระพุทธศาสนา ไม่รู้จักคำสอนของพระพุทธเจ้า มีความเชื่อถือ และมีการปฏิบัติที่วิปริตผิดพลาดต่างๆ วิธีการในการแก้ปัญหาก็มีนัยตรงกันข้าม ดังที่พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวไว้ว่า

... เมื่อเหตุปัจจัยเป็นอย่างนี้ก็พูดได้เลยว่า วิธีแก้ปัญหาสังคมไทยนั้นง่าย ๆ ตรงไปตรงมา ในเมื่อคนไทย ซึ่งส่วนใหญ่ ๙๕ % หรือในหลายถิ่นส่วนมากเต็ม ๑๐๐% เป็นพุทธศาสนิกชน แต่ไม่รู้จักพุทธศาสนา จึงได้เชื่อผิดปฏิบัติผิดแล้วก็ทำให้เกิดปัญหาสังคมมากมาย เพราะฉะนั้นการแก้ไขซึ่งง่ายที่สุดคือให้เขารู้จักพุทธศาสนาเสีย... เช่น ถ้าเป็นคฤหัสถ์ก็ให้รู้หลักของชาวพุทธ หน้าที่ของชาวพุทธ ตลอดถึงศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎก เป็นต้น ถ้าเป็นนักบวชก็ให้ศึกษาพระธรรมวินัย ประพฤติปฏิบัติไปตามลำดับ เจริญไตรสิกขา ต้องให้พระที่บวชเข้ามานี้ได้เรียน คำว่าเรียน ก็คือ ได้เรียนพระธรรมวินัย ทั้งเล่าเรียนปริยัติและได้เรียนโดยการประพฤติปฏิบัติ เช่น การทำกิจวัตรต่างๆ และการฝึกจิตเจริญปัญญา ที่เรียกว่าเรียนนั้น ไม่ใช่เฉพาะต้องเรียนในห้องเรียน ไม่ใช่เรียนเฉพาะคำสอนคำว่าศึกษาหรือเรียนนี้ ก็คือเรียนด้วยชีวิตจริง จากการเป็นอยู่อย่างพระภิกษุ และฝึกฝนปฏิบัติต่างๆ คือฝึกอบรมกาย วาจา ใจ และปัญญา เรียกตามหลักว่า ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เราจะต้องพยายามฟื้นฟูให้การศึกษาล่าเรียนมีขึ้นมาให้ได้ ผู้ที่บวชเข้ามาแล้วนี้ อย่าให้บวชเปล่าต้องให้สมกับชื่อที่ว่าบวชเรียนให้ได้ เพราะถ้าขาดการศึกษาแล้วก็จะปฏิบัติไม่ถูก เมื่อปฏิบัติไม่ถูก พระศาสนาก็เลอะเลือน เพราะพระทำผิดทำพลาดเขวออกไป ...^๑

๔.๑.๑.๒ การสร้างศาสนทายาทให้สืบศาสนา

ในปัจจุบันนี้อาจกล่าวได้ว่าพระศาสนาขาดศาสนทายาทมาสืบต่อพระศาสนา จึงต้องอาศัยจัดโครงการต่างๆ ขึ้น เช่น โครงการบวชอุบาสิกาแก้วหน่ออ่อน ๕๐๐,๐๐๐ คน โครงการอุปสมบทหมู่ ๗,๐๐๐ รูป ๗,๐๐๐ ตำบลทั่วไทย โครงการอุปสมบทหมู่ ๑๐๐,๐๐๐ รูปทุกหมู่บ้านทั่วไทย^๒ โครงการส่งเสริมหลวงตา และโครงการการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน เป็นต้น อย่างเช่นโครงการส่งเสริมหลวงตา พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวไว้ว่า

... เมื่อพระหนุ่มสามเณรน้อยมีจำนวนลดลง และมีพระภิกษุที่บวชเมื่อมีอายุมาก แม้บางคนต้องการหาความสงบ มีความตั้งใจดีก็มาบวช แต่บางคนตั้งใจไม่ดี เพราะไม่มีทางไปก็เลยเข้ามาใช้พระศาสนาเป็นที่พักผ่อนหาเลี้ยงชีพไปเลยก็มี แต่ไม่ว่าจะบวชเข้ามาโดยตั้งใจดีหรือเจตนาไม่ดีก็ตาม คนที่บวชเมื่อมีอายุมากแล้วมักไม่ได้จำเรียนอะไร จึงไม่ค่อยมี

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *ภัยแห่งพระพุทธศาสนาในประเทศไทย*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สีสต์อะวัน จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๔๖ - ๔๗.

^๒ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า ๕๘.

^๓ กองสื่อธรรมะ วัดพระธรรมกาย, *ทำไม..ต้องบวช ๑๐๐,๐๐๐ รูป*, (ปทุมธานี : โรงพิมพ์ SMK พรินติ้ง จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๓.

ความรู้ธรรมวินัย ถึงจะเป็นคนมีเจตนาดีก็ได้แต่เฝ้ารักษาไว้ดี อย่างไรก็ตามก็ดี มองอีกทีในมุมกลับ เมื่อเราขาดแคลนศาสนทายาทอย่างที่เป็นอยู่นี้ และคนบวชเมื่อแก่เป็นพระหลวงตาก็มีมาก ปฏิเสธไม่ได้ ก็น่าจะหันไปจัดการให้ดีที่สุด โดยเอาจริงเอาจังกับการทำให้การศึกษาแก่พระหลวงตา อย่างน้อยก็ต้องมีบางท่านที่ศึกษาได้ผล และหลวงตาก็จะกลายเป็นกำลังของพระศาสนาเป็นศาสนทายาทรุ่นใหม่ของยุคนี้ ที่ช่วยรักษาพระพุทธศาสนาไว้ได้ขอให้อลองช่วยกัน คิดตั้งโครงการส่งเสริมหลวงตา และหลวงตาเองก็ขอให้อตั้งใจอยู่เพื่อพระพุทธศาสนาและบำรุงศรัทธาของประชาชนด้วย . . .^๔

ส่วนกรณีบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อนนั้น หากเด็กคนใดสนใจอยากบวชอยู่ต่อ (ในกรณีจบการศึกษาประถมศึกษา ๖ แล้ว) แล้วให้บวชอยู่ต่อไป ดังที่พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวไว้ว่า

. . . เดียวนี้ต้องเอาอย่างนั้น เพราะไม่มีเด็กที่จะไปบวชเณรแบบสมัยก่อน จึงต้องใช้วิธีนี้ช่วย (บรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน) แต่ต้องเอาจริงเอาจัง คือ ต้องเอาใจใส่ให้การศึกษา จึงจะได้ศาสนทายาท แต่โดยทั่วไปไม่ค่อยได้อย่างนี้ เพราะบวชภาคฤดูร้อนสั้นๆ จบช่วงเวลานั้นแล้วก็สึกกันหมดนอกจากที่จัดอย่างนี้แล้ว แทบไม่มีเณรบวช เมื่อไม่มีเณรบวชก็ไม่มีการศึกษาเล่าเรียน คนที่เริ่มต้นด้วยบวชเป็นพระแล้วเรียนนั้นมีจำนวนน้อย เพราะฉะนั้น การศึกษาปริยัติธรรมจึงเสื่อมโทรมลงไป ศาสนทายาทก็ขาดแคลนจึงเป็นเรื่องที่จะต้องเอาจริงเอาจัง ว่าเราจะเอาปัญหานี้มาประสานกับการปฏิรูปการศึกษาได้อย่างไร จะให้การปฏิรูปการศึกษามาเอื้อแก่พระศาสนา และพระศาสนาก็เกื้อหนุนประเทศชาติ เช่นให้มีการบวชเณรเพื่อเล่าเรียน เอาจองมาหาทางประสานหลักสูตร ประสานระบบ ประสานแนวทางกันว่า จะเป็นไปได้ใหม่เพื่อจะได้แก้ปัญหารัชชาภิธรรมของเด็กนักเรียนไทย ได้การศึกษาราคาถูก ที่มีค่าสูงทางจิตใจ พร้อมกับสร้างศาสนทายาทไว้ด้วยถ้าทำอย่างนี้ได้ การปฏิรูปการศึกษาก็จะเกิดประโยชน์แก่ประเทศชาติเพิ่มขึ้นไปอีก รวมทั้งข้อที่ว่าพระเณรที่บวชเหล่านี้ก็จะมาช่วยสังคมในระยะยาว เช่น มาสอนศาสนา สอนจริยธรรมให้แก่สังคม อย่างน้อยก็มาเป็นพลเมืองที่ดีมีศีลธรรม . . .^๕

^๔ ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), ภัยแห่งพระพุทธศาสนาในประเทศไทย, หน้า ๗๕ - ๗๖.

^๕ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๗๓ - ๗๔.

๔.๑.๑.๓ การสร้างศาสนทายาทแบบพหุปัญญา

การให้คนเรียนสายภาษาอย่างเดียวเป็นการเชื่อในระบบไอคิว(IQ) การวัดไอคิวของคนโดยเน้นเฉพาะด้านภาษาและคณิตศาสตร์ การศึกษาที่ให้ความสำคัญแก่ไอคิวเป็นระบบแพ้คัดออก การศึกษาของคณะสงฆ์เป็นอย่างไรมาเกือบร้อยปี วัดผลตามแบบไอคิวที่เน้นปัญญาด้านภาษา และเราไม่ยกย่องผู้ที่เก่งด้านอื่น แต่พระพุทธเจ้าไม่ได้กำหนดเอตทัคคะเพียงแค่ ๒ ด้านเท่านั้น ในพระพุทธศาสนามีเอตทัคคะคือความเป็นเลิศหลายด้าน และพระองค์ทรงตั้งพระเป็นเอตทัคคะตามความถนัดของแต่ละท่าน นี่คือการแตกต่างระหว่างบุคคลที่หลากหลาย เช่น พระสารีบุตรเก่งด้านอภิธรรมและการแสดงธรรม แต่พระทัฬหฬลบุตรเก่งด้านนวกกรรมคือการก่อสร้าง แต่ละคนจะมีความเป็นเลิศต่างกัน แต่ละคนก็ใช้ความเป็นเลิศนั้นมาทำงานเพื่อรักษาพระศาสนา

นักการศึกษาตะวันตกในปัจจุบันกำลังคิดกันว่า ระบบไอคิวที่เน้นด้านภาษาและคณิตศาสตร์อย่างเดียวยังใช้ไม่ได้ เช่น นายการ์ดเนอร์(Howard Gardner) เชื่อว่าคนเรามีปัญญาหลากหลาย มีความถนัดกันคนละด้านสองด้าน เรียกว่า พหุปัญญา (Multiple Intelligence) การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ต้องพัฒนาพหุปัญญา ผู้ที่ถนัดภาษาก็ไปเรียนภาษา ผู้ที่ถนัดคณิตศาสตร์ก็ไปเรียนคณิตศาสตร์ ผู้ที่ถนัดก่อสร้างก็ไปเรียนก่อสร้าง ผู้ที่ถนัดเทศน์ก็ไปเรียนเทศน์^๖ จึงจะเป็นการสร้างศาสนทายาทที่ถูกต้อง เพราะคณะสงฆ์ต้องการใช้คนหลายประเภทมาช่วยงานในพระพุทธศาสนา พระภิกษุสามเณรต้องมีการศึกษา ซึ่งสอดคล้องกับคำทำนายของสมเด็จพระพุฒาจารย์ (สมเด็จพระเกี่ยว) ประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช เรื่องพระพุทธศาสนาในเมืองไทยมีภัยรอบด้าน ว่า

... ทุกวันนี้ พระเณรยังได้เรียนนักธรรม เรียนภาษาบาลี และในหลวงยังพระราชทานสมณศักดิ์ ยังได้เป็นพระครู เป็นเจ้าคุณ ต่อไปข้างหน้าจะไม่มีอย่างนี้แล้ว แต่นั่นไม่ใช่หลักที่สำคัญ หลักที่สำคัญก็คือ การศึกษาท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงที่เร็ว สิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือพระเณรต้องมีการศึกษา จึงจะนำพาพระพุทธศาสนาให้รอดได้...^๗

๔.๑.๑.๔ การสอนพระพุทธศาสนาในโรงเรียน

โดยที่คณะสงฆ์ทั้งมหานิกายและธรรมยุตินิกายได้มีโครงการครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ได้เข้าไปสอนพระพุทธศาสนาในโรงเรียนต่างๆ ซึ่งเป็นการช่วยให้นักเรียนได้รับความรู้

^๖ ดูรายละเอียดใน พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), การศึกษาเพื่อสร้างศาสนทายาท, หน้า ๒๑ - ๒๓.

^๗ <http://www.thairath.co.th> (28/9/52).

เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ทั้งมีการจัดหลักสูตรสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา^{๘๖} (กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม) โดยที่มีเนื้อหาทางพระพุทธศาสนาใช้ในการเรียนการสอนด้วย

๔.๑.๑.๕ การเพิ่มบทบาทของพระสงฆ์เพื่อแก้ไขปัญหาสังคม

มีนักบวชบางศาสนากล่าวหาว่า พระพุทธศาสนาไม่สนใจปัญหาสังคมนั้น เราจะต้องจำไว้ว่าชาวพุทธได้สร้างโรงพยาบาลและทำสาธารณประโยชน์อื่นๆ มาก่อนศาสนาอื่น พระเคยเป็นนักพัฒนาก็เปลี่ยนบทบาทในทางการพัฒนาจิตใจ แต่ไม่ได้หมายความว่าทางพัฒนาคุณภาพชีวิตจะลดลง พระยังคงทำอยู่ เช่น พระพยอม พระอลงกต รวมทั้งพระรูปอื่นๆ ที่ปิดทองหลังพระอีกนับพันๆ รูปที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านต่างๆ ที่ท่านทำมาอย่างต่อเนื่อง^{๘๗}

เราได้เห็นพระสงฆ์เข้าไปมีบทบาทในการสงเคราะห์ช่วยเหลือชุมชนมากขึ้น แทนที่จะจำกัดตัวเองอยู่กับการเทศน์ การสอน และการสวดเท่านั้น พระสงฆ์เหล่านี้จำนวนไม่น้อยทำงานสงเคราะห์ชุมชนด้วยความศรัทธาเริ่มของตนเอง เช่น การจัดตั้งศูนย์เด็กในวัด การอบรมเยาวชน ต่อมาก็ขยายไปสู่การช่วยเหลือทางด้านเศรษฐกิจหรือความเป็นอยู่ เช่น ทำโครงการฝึกอาชีพ ธนาคารข้าว ธนาคารควาย สหกรณ์ร้านค้า บ้างก็สงเคราะห์ชาวบ้านทางด้านสุขภาพอนามัย มีการส่งเสริมการแพทย์พื้นบ้านเป็นต้น ทำให้มีคำว่า พระนักพัฒนา พระนักอนุรักษ์ เป็นที่รู้จักแพร่หลายในสังคม

อย่างไรก็ตาม บทบาทของพระสงฆ์เหล่านี้ส่วนใหญ่แล้วยังเป็นบทบาทในระดับปัจเจกบุคคล แม้จะมีการรวมกลุ่มกันหรือทำงานเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย เช่น กลุ่มเสขิยธรรม กลุ่มสหธรรมเพื่อการพัฒนา กลุ่มพระสงฆ์อีสานใต้ กลุ่มโพธิญาณลัย แต่ก็หาใช่เป็นตัวแทนหรือภาพรวมของคณะสงฆ์ไม่ กล่าวโดยทั่วไปแล้วคณะสงฆ์ยังทำตัวไม่ต่างจากระบบราชการที่เห็นห่างจากสภาพความเป็นจริงของสังคม ไม่ร่วมรับรู้หรือใส่ใจกับทุกข์สุขของชุมชน ชนิดเรียกได้ว่าลอยเหนือปัญหามานานาชนิดในสังคม สอนทางกับทิศทางที่ควรจะเป็นของคณะสงฆ์ นั่นคือการเป็นพลังในทางจริยธรรมและสติปัญญาเพื่อผลักดันสังคมสู่สันติสุข^{๘๘}

^{๘๖} ดูรายละเอียดใน กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, *การจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา*, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๕๑), หน้า ๑ - ๓๕๕.

^{๘๗} <http://www.212cafe.com/freewebboard/view.php?user=yuwasongnews&id=17>.

^{๘๘} พระไพศาล วิสาโล, *พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต*, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสดศรี - สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๕๖), หน้า ๔๖๒.

๔.๑.๑.๖ การให้พระภิกษุสามเณรที่ประพฤตินิดพระธรรมวินัยลาสิกขาบท

ในกรณีที่พระประพฤตินิด ประพฤติไม่เหมาะสมในสถานภาพของตน (พระภิกษุ) แนวทางในการแก้ไขก็ให้บุคคลนั้นๆ ออกไปจากเพศนักบวชเสีย ดังที่พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวไว้ว่า

... อย่างพระประพฤตินิด ก็ว่าพระประพฤตินิดได้เรื่อง แทนที่จะมองว่าเกิดภัยอันตรายขึ้นแล้วแก่พุทธศาสนา แล้วฉันจะต้องทำอะไร หรือฉันมีความรับผิดชอบอย่างไร บางทีดีไม่ดีก็จะยกศาสนาไปให้เป็นของพระเสียเลย เหมือนกับว่าพระนี่เป็นเจ้าของพุทธศาสนาพุทธศาสนาเป็นของพุทธบริษัท ๔ พระพุทธเจ้าตรัสไว้แล้วพุทธบริษัททั้ง ๔ ไม่ใช่มีแค่พระฝ่ายเดียว แต่มีทั้งพระสงฆ์ และญาติโยม อุบาสก อุบาสิกา หรือบรรพชิตและคฤหัสถ์ทั้งหมด นี่เป็นเจ้าของพุทธศาสนา เรามีสิทธิ์เท่ากัน ญาติโยมถ้าอยากจะทำบวช ก็มีสิทธิ์ที่จะบวชเท่ากับพระที่บวชมาแล้วเหมือนกันในเมื่อพุทธบริษัททุกคนมีสิทธิ์เท่ากัน ที่นี้ บางคนในหมู่พวกเราเองก็ใช้สิทธิ์นี้เข้ามาบวชแต่บางคนเข้ามาแล้วไม่ซื่อ ก็เข้ามาทำผิดทำพลาดเสียหาย เข้ามาเอา มาแสวงหาผลประโยชน์ให้แก่ตนเอง คนอย่างนี้เราจะยอมให้เขาเป็นเจ้าของพุทธศาสนา หรือที่จริงนั้นเขาเป็นคนหนึ่งที่เข้ามาจะเอาประโยชน์จากพระศาสนา เขามีหน้าที่และมีสถานะเหมือนกับเรา เมื่อเขาทำไม่ถูกเราก็ต้องเอาเขาออกไป แล้วเรื่องอะไรไปยกศาสนาให้เขา หรือทำเหมือนกับว่าเขาเป็นตัวแทนของพุทธศาสนา เวลาเขาทำ อะไรไม่ดีก็กลายเป็นว่าพุทธศาสนาไม่ดี อย่างนี้เป็นการคิดผิด . . .^{๑๑}

๔.๑.๑.๗ การมีพระไตรปิฎกเป็นเครื่องวินิจฉัยแก้ปัญหา

เมื่อมีปัญหาในเรื่องธรรมวินัย ก็ต้องอาศัยพระไตรปิฎกมาเป็นเครื่องวินิจฉัยปัญหา ดังเช่นการตีความในเรื่องของนิพพานของผู้รู้ในพระศาสนา ทั้งพระภิกษุทั้งผู้ปฏิบัติดีและผู้ที่ปราชญ์ในพระพุทธศาสนา ดังนั้นถ้ามีใครถามว่านิพพานคืออะไร นิพพานเป็นอย่างไร ก็ต้องตอบตามหลักในพระไตรปิฎก ดังคำกล่าวของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ที่ว่า

... ถ้าใครถามว่านิพพานเป็นอย่างไร เขาอาจจะตอบว่า ฉันไม่รู้ เพราะฉันยังไม่บรรลุนิพพาน (หรือบางคนอาจจะพูดว่า อาจารย์ท่านโน้นว่าอย่างนี้ ท่านนี้ว่าอย่างนั้น) แต่ถ้าเขาถามว่า นิพพานตามหลักพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร ถึงเราจะยังไม่บรรลุนิพพาน ก็ตอบได้ทันทีว่า นิพพานเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ตามหลักพระธรรมวินัยในพระไตรปิฎก แม้แต่ที่เขาถามสั้นๆ ว่า นิพพานคืออะไร นิพพานเป็นอย่างไร ถ้าเรารู้จัก

^{๑๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), ภัยแห่งพระพุทธศาสนาในประเทศไทย, หน้า ๔๙ - ๕๐.

ตอบก็บอกเขาได้ว่า ฉันเองยังไม่บรรลุนิพพาน ฉันยังไม่รู้ว่านิพพานเป็นอย่างไร (ท่านอาจารย์นั้นอาจารย์นี้ว่าอย่างไร ก็ว่าไป) แต่ตามหลักพระพุทธศาสนา พระไตรปิฎก บอกว่า พระพุทธเจ้าสอนว่านิพพานเป็นอย่างนี้ๆ ถ้ารู้จักหลักฐานที่มา และรู้จักตอบ อย่างนี้ เราก็ช่วยรักษาพระพุทธศาสนาได้ . . .^{๑๒}

ดังนั้น ความชัดเจนในเรื่องนี้ ก็ต้องว่า(นิพพาน) ไปตามหลักธรรมนิยาม หรือที่ นิยมเรียกกันว่าหลักไตรลักษณ์บ้าง หรือสามัญลักษณ์บ้าง คือตามพุทธพจน์ที่ว่า

“สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา”	สังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง
“สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขา”	สังขารทั้งหลายทั้งปวงเป็นทุกข์
“สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา” ^{๑๓}	ธรรมทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนัตตา ^{๑๔}

แสดงความหมายกันตามหลักว่า สังขาร คือสังขตธรรม ได้แก่ขันธ์ ๕ ทั้งหมดล้วน เป็นอนิจจัง(ไม่เที่ยง) เป็นทุกข์ และธรรมทั้งปวง ไม่ว่าสังขตธรรมคือสังขารก็ตาม อสังขตธรรมคือ วิสังขาร ได้แก่พระนิพพานก็ตาม เป็นอนัตตา (ไม่เป็นอัตตา) หมดทั้งสิ้น

เป็นอันว่าได้ข้อสรุปในเรื่องของพระนิพพาน เมื่อมีพระไตรปิฎกเป็นเครื่องวินิจฉัย แล้ว ก็ต้องว่าเป็นอนัตตา

สมดังที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้เขียนไว้ในหนังสือพระไทย ไซ้เขาไซ้ เภา(นิพพาน – อนัตตา : ฉบับเพียงเพื่อไม่ประมาท) ว่า

. . . วงการศึกษาและปฏิบัติที่เรียกว่าเถรวาท เข้าใจกันอย่างนี้ จึงยุติว่าพุทธพจน์แสดง หลักธรรมนิยามอันบ่งถึงไตรลักษณ์นี้ บอกไว้ชัดเจนเพียงพอแล้วว่า นิพพานเป็นอนัตตา วงการศึกษาและปฏิบัติสายใหญ่ๆ ในเมืองไทยนี้ แม้ว่าบางสายจะไม่เห็นด้วยกับท่าน พุทธ ทาสเกี่ยวกับหลักธรรมบางอย่าง แต่ในเรื่องธรรมนิยาม เรื่องไตรลักษณ์หรือสามัญลักษณ์นี้ สอดคล้องกัน ลงกันตามพุทธพจน์ที่เป็นหลักใหญ่นี้ แล้วก็ป็นอันตรงกันตามข้อวินิจฉัยที่ แสดงไว้แล้วในพระไตรปิฎกนั่นเอง

(พระไตรปิฎก เล่ม ๘ ว่า “อนิจฺจา สพฺพสงฺขารา ทุกฺขานตฺตา จ สงฺขตา, นิพฺพานญฺ เจว ปณฺณตฺติ อนตฺตา อิติ นิจฺจยา” – สังขารทั้งปวงประดาสังขตะ เป็นอนิจจัง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา, นิพพานและบัญญัติเป็นอนัตตา วินิจฉัยเป็นดังนี้[๘/๘๒๖/๒๒๔] ; ใน พระไตรปิฎก เล่ม ๒๕ พระพุทธเจ้าตรัสเรียกพระอรหันต์ว่าเป็น “อิตฺตัญฺชหะ” (ผู้ละไร้อัตตา

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๖๖.

^{๑๓} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๒๗๗ - ๒๗๙/๒๗๙.

^{๑๔} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๗๗ - ๒๗๙/๑๑๘.

คือไม่มีความยึดติดถือเอา) [ขุ.สุ.๒๕/๔๑๑/๔๘๓] ; คัมภีร์ชั้นอรรถกถา ยกเพียงตัวอย่าง เช่นว่า “นิพพานธมฺโม อตฺตสุเสว อภาวโต อตฺตสญฺญเญ” – นิพพานธรรมว่างจากอึดตา เพราะความไม่มีแห่งอึดตานั่นเอง [ปฏิส.อ.๒/๓๕๖] . . .^{๑๕}

ดังนั้น เมื่อมีข้อปัญหาใดๆ เกิดขึ้นในพระศาสนา ก็ต้องใช้พระไตรปิฎกอันเป็นคัมภีร์ที่สำคัญสูงสุด มาเป็นเกณฑ์มาตรฐานในการวินิจฉัยปัญหา ดังที่พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวไว้ว่า

. . . ชาวพุทธจะต้องรู้จักใช้พระธรรมวินัยในพระไตรปิฎกเป็นหลักเป็นเกณฑ์เป็นมาตรฐาน ในการตัดสินคำสอน คำอธิบายความเชื่อถือ และการประพฤติปฏิบัติในพระพุทธศาสนา ถ้า เกิดมีการถกเถียงขึ้นว่า อันไหนเป็นพระพุทธศาสนา อันนี้เป็นพระพุทธศาสนาหรือไม่ เรื่อง นั้นเรื่องนี้พระพุทธรเจ้าทรงสอนเอาไว้ว่าอย่างไร ก็ต้องมาจับกันที่พระไตรปิฎกเป็นเครื่อง วินิจฉัย . . .^{๑๖}

๔.๑.๑.๘ การฟื้นฟูสาระสำคัญของพระพุทธศาสนา

ลำพังการฟื้นฟูสาระสำคัญของพระพุทธศาสนาก็มีคุณค่าในตัวเองอยู่แล้ว เพราะ เท่ากับเป็นการรื้อฟื้นพลังของพระพุทธศาสนาขึ้นมาใหม่ ซึ่งจะส่งผลเกื้อกูลต่อสังคมในที่สุด ที่ แล้วมาพระพุทธศาสนาอ่อนแอลงเพราะการละเลยสาระสำคัญ ๒ ประการ ได้แก่ หลักธรรม เกี่ยวกับโลกุตตรธรรม และหลักธรรมทางสังคม คือขาดทั้งความลึกและความกว้าง

. . . ยิ่งกระแสโลกาภิวัตน์ที่กำลังไหลบ่าไปทั่วทั้งโลกเวลานี้แยกไม่ออกจากกระแสบริโภคนิยม และปัจเจกนิยม การรื้อฟื้นมิติทางโลกุตตรธรรมและมิติทางสังคมให้คืนกลับมามิใช่เป็น เพียงแค่การรักษาพระพุทธศาสนาไม่ให้ผิดเพี้ยนผันแปรไปเท่านั้น หากยังเป็นขั้นตอน สำคัญในการทำให้พระพุทธศาสนากลับมามีบทบาทสำคัญในโลกปัจจุบัน . . .^{๑๗}

(๑) นำโลกุตตรธรรมกลับมา

การนำโลกุตตรธรรมกลับมา เพื่อเป็นการมองให้เห็นว่าไม่ใช่เรื่องเกินวิสัยของ คนทั่วไป หรือเป็นการรู้จักประยุกต์ใช้ให้เหมาะกับกาลสมัย ตัวอย่างอันหนึ่งที่ได้ขีดก็คือ ท่านพุทธทาสภิกขุเป็นคนแรกที่นำคำสอนระดับโลกุตตรธรรมกลับมาสู่สำนักของผู้คนในเมือง

^{๑๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พระไทย ใช้เขาใช้เรา ? (นิพพาน – อนัตตา : ฉบับ เพียงเพื่อไม่ประมาท)**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธรรม, ๒๕๕๒), หน้า ๕ - ๖.

^{๑๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **ภัยแห่งพระพุทธศาสนาในประเทศไทย**, หน้า ๖๕.

^{๑๗} ดูรายละเอียดใน พระไพศาล วิสาโล, **พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออก จากวิกฤต**, หน้า ๔๔๔.

หลังจากถูกวิทยาศาสตร์ตีจนถอยร่นไปซุกตัวอยู่ตามป่าและกลายเป็นเรื่องจำเพาะของพระป่า เช่นพระอาจารย์มั่นกับคณะมานานหลายทศวรรษ นิพพานเป็นธรรมที่ท่านพุทธทาสภิกขุเน้น ย้ำมาก ไม่ใช่เพียงเพราะว่านิพพานเป็นอุดมคติของชาวพุทธเท่านั้น หากยังเป็นสิ่งที่ทุกคนสามารถประสบได้แม้ในชีวิตประจำวัน โดยไม่ต้องหลีกเลี่ยงเข้าป่า ท่านได้ชี้ว่ามีโชติแต่ในยามหลับตานั่งสมาธิเท่านั้น แม้ในเวลาทำงานหรือรับรู้สิ่งต่างๆ เราก็สามารถชิมรสของนิพพานได้ เพราะนิพพานมีหลายระดับ มิใช่เกิดเฉพาะพระอรหันต์ที่หมดกิเลสสิ้นเชิงแล้วเท่านั้น ปุถุชนนั้น หากรู้เท่าทันสิ่งที่มากระทบจิตไม่เข้าไปจับฉวยเอา หรือไม่สำคัญมั่นหมายว่าเป็นตัวกูของกูเข้า นิพพานก็เกิดขึ้นแล้วแม้จะชั่วขณะ ดังท่านเคยกล่าวว่า เรานี้มีโอกาสที่จะมีนิพพานชั่วขณะ นิพพานชั่วขณะๆ นี้ได้ทุกคน ที่นี่และเดี๋ยวนี้ แต่เราไม่ประสีประสาถึงเสียเลย เราจึงไม่เคยรู้สึก

คำสอนเรื่องโลกุตตรธรรมได้รับความสำคัญยิ่งขึ้นด้วยผลงานของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) เช่นเดียวกับท่านพุทธทาสภิกขุ ท่านได้ชี้ให้เห็นว่า นิพพานมิใช่อุดมคติอันไกลโพ้นเกินหวัง หากอยู่ในวิสัยที่มนุษย์ทุกคนสามารถเข้าถึงได้ในชาตินี้

ทั้งท่านพุทธทาสภิกขุและพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มาเชื่อมโยงกัน โดยชี้ให้เห็นว่า โลกุตตรธรรมนั้นแยกไม่ออกจากศีลธรรม โดยมีฐานะเป็นทั้งพื้นฐานและจุดมุ่งหมายของศีลธรรม ด้วยเหตุนี้แม้กระทั่งคำสอนสำหรับการดำเนินชีวิตประจำวันของคนทั่วไป

(๒) พื้นฟูมิตีทางสังคม

ท่านพุทธทาสเคยกล่าวไว้ว่า วัฒนธรรมแห่งพุทธศาสนามีโชติแต่ที่เป็นไปเพื่อปัจเจกภาพ (Individual) อย่างเดียว มีทั้งที่เป็นไปสำหรับสมาคม (Social) ด้วย แต่พระพุทธศาสนา ทั้งในฐานะวัฒนธรรมและคำสอนในระยะหลังถูกลดทอนให้กลายเป็นเรื่องของส่วนบุคคล และบ่อยครั้งเหลือเพียงเรื่องจิตใจเท่านั้น มิตีทางสังคมถูกทอนหายไปแทบสิ้นเชิง

อย่างไรก็ตามหลายปีที่ผ่านมาได้มีความพยายามนำมิตีทางสังคมกลับคืนมาสู่พระพุทธศาสนา พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) เป็นผู้ที่มีความโดดเด่นที่สุดในเรื่องนี้ เริ่มตั้งแต่การชี้ว่าพระพุทธศาสนามีแต่ธรรมเท่านั้น ยังมีส่วนที่เรียกว่าวินัย การนำวินัยกลับมาคู่กับธรรมให้สมกับที่พระพุทธศาสนามีอีกชื่อหนึ่งว่าธรรมวินัยนั้นมีความสำคัญ เพราะเป็นการย้ำว่าพระพุทธศาสนามีโชติคำสอนที่เน้นการปฏิบัติเฉพาะตัวเท่านั้น หากยังให้ความสำคัญกับการจัดสรรสภาพทางสังคมเพื่อให้เอื้อต่อการปฏิบัติธรรม ทั้งนี้เพราะวินัยโดยสาระสำคัญก็คือ การ

จัดโครงสร้างวางระบบแบบแผนของชุมชนหรือสังคมเพื่อให้หมู่มนุษย์มาอยู่ร่วมกันโดยมีความเป็นอยู่และมีความสัมพันธ์ที่ดีงามที่จะให้ได้รับประโยชน์จากธรรมชาติ^{๑๘}

๔.๑.๑.๙ การทำให้พระพุทธศาสนามีคุณค่าสอดคล้องกับสังคมสมัยใหม่

นอกจากความสัมพันธ์กับครอบครัวและเพื่อนบ้านแล้ว เรายังมีความสัมพันธ์กับผู้อื่นอีกมากมายซึ่งไม่เคยเห็นหน้า ทั้งนี้โดยผ่านกลไกสถาบันหรือระบบต่างๆ ในสังคม การกระทำใดๆ ของเราสามารถส่งผลกระทบต่อคนเหล่านั้น ดังนั้นลำพังจริยธรรมส่วนบุคคลหรือระหว่างบุคคลย่อมไม่เพียงพอสำหรับความสงบสุขในสังคม จำต้องมีจริยธรรมในสังคม เช่น แม่น้ำลำคลอง ถนนหนทาง และที่เป็นนามธรรม เช่น ศาสนาและวัฒนธรรม เป็นต้น

ท่านพุทธทาสภิกขุเป็นผู้หนึ่งซึ่งเสนอแนวคิดใหม่ที่จะช่วยเพิ่มมิติทางสังคมของพระพุทธศาสนาให้มากขึ้น นั่นคือแนวคิดเรื่องธัมมิกสังคมนิยมฯ สามารถมองได้ ๒ ด้าน ด้านหนึ่งคือมองในฐานะที่เป็นหลักธรรมอันได้แก่ความจริงที่เป็นกฎธรรมชาติ(สังขธรรม) กล่าวคือธรรมชาติอันมีความเป็นสังคมนิยมอยู่แล้วในตัวเพราะสรรพชีวิตและสรรพสิ่งล้วนพึ่งพาอาศัยกันมิใช่ในแง่ที่เป็นการร่วมมือแบบ Symbiosis เท่านั้น หากรวมไปถึงการที่สิ่งทั้งหลายมีขึ้นได้เพราะต่างเป็นเหตุปัจจัยกัน คือ อิทัปปัจจยตานั้นเอง

ธัมมิกสังคมนิยมนอกจากจะบ่งชี้ถึงสังขธรรมแล้ว เรายังควรมองธัมมิกสังคมนิยมในอีกด้านหนึ่งคือในฐานะที่เป็นระบบจริยธรรม ธัมมิกสังคมนิยมในแง่นี้มีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนาในปัจจุบันตรงที่เน้นถึงคุณธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมมาก ดังที่ท่านพุทธทาสภิกขุได้อธิบายหลักการของธัมมิกสังคมนิยมตอนหนึ่งว่า ทุกคนเจียดประโยชน์ของตนตามแต่จะเจียดได้เพื่อประโยชน์แก่สังคม และไม่กอบโกยส่วนเกิน ใครมีอำนาจมีกำลังส่วนเกินผลิตได้แต่ส่วนที่เหลือจากที่ตนต้องกินต้องใช้ควรให้เป็นไปเพื่อประโยชน์แก่สังคม^{๑๙}

๔.๑.๑.๑๐ การมีโลกทัศน์แบบพุทธ

การปรับตัวของพระพุทธศาสนาในด้านหลักธรรมทำให้มีคุณค่าต่อสังคมอย่างน้อยก็ในแง่ที่ทำให้ชาวพุทธมีสำนึกและความรับผิดชอบต่อสังคมมากขึ้น ทั้งโดยการใส่ใจระมัดระวังไม่ให้การกระทำของตนไปก่อผลเสียต่อสังคมทั้งทางตรงและทางอ้อม ขณะเดียวกันก็พยายามปรับปรุงแก้ไขสังคมเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตทั้งของตนเองและผู้อื่น พร้อมกันนั้นก็ตระหนักถึงอิสรภาพทางจิตใจที่ตนสามารถเข้าถึงได้เพื่อมีชีวิตที่ผาสุกอย่างแท้จริง

^{๑๘} พระไพศาล วิสาโล, *พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต*, หน้า ๔๔๗.

^{๑๙} *เรื่องเดียวกัน*, หน้า ๔๔๙ - ๔๕๑.

ในสภาพเช่นนี้การปรับตัวของพระพุทธศาสนาจะต้องมีใช้การหดตัวแคบลงไปอีก และมีใช้เพื่อความอยู่รอดของพระพุทธศาสนาเองเท่านั้น หากควรเป็นการปรับตัวด้วยการขยายบทบาทให้กว้างออกไปเพื่อเกื้อกูลสังคม นั่นคือการเสนอโลกทัศน์ใหม่ที่ต่างไปจากกระแสหลัก เป็นโลกทัศน์ที่เห็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างชีวิต สังคมและธรรมชาติ ขณะเดียวกันก็มองเห็นธรรมชาติมนุษย์ครบทุกมิติคือกาย จิต ปัญญา และความสัมพันธ์กับผู้อื่น โดยตระหนักว่ามนุษย์นั้นมิได้ต้องการความสุขที่เนื่องด้วยวัตถุเท่านั้น หากยังปรารถนาความสุขที่ไปพ้นวัตถุที่เรียกว่าโลกุตตรธรรมด้วย กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ โลกทัศน์ที่มองความจริงอย่างเป็นองค์รวม มีใช้แยกออกเป็นส่วนๆ และลดทอนลงไปเรื่อยๆ จนเห็นแต่วัตถุหรือสิ่งที่วัดเป็นตัวเงินได้เท่านั้นที่สำคัญ^{๒๐}

๔.๑.๑.๑๑ การปรับตัวด้านองค์กร

ลำพังการปรับตัวในด้านหลักธรรมนั้นยังไม่เพียงพอ พระพุทธศาสนาจำเป็นต้องมีการปรับตัวในด้านองค์กรด้วย โดยเฉพาะคณะสงฆ์ การที่คณะสงฆ์ใหญ่โตและขยายตัวในทางปริมาณต่อเนื่องเป็นลำดับขณะที่สังคมกลับเติมไปด้วยปัญหาความเสื่อมโทรมทางจริยธรรมและความทุกข์ทางจิตใจนั้น โดยตัวมันเองก็เป็นเครื่องบ่งชี้ถึงอาการผิดปกติของคณะสงฆ์ได้ชัดอยู่แล้ว ช้ามาเมื่อปัญหาพระประพฤติดิถีพระธรรมวินัยอย่างดาษดื่นชุกชุม ก็เท่ากับตอกย้ำถึงความจำเป็นต้องปฏิรูปคณะสงฆ์อย่างจริงจัง

การปกครองที่รวมศูนย์ไว้ส่วนกลางเช่นเคย ไม่มีการกระจายอำนาจไปที่ส่วนภูมิภาค และท้องถิ่น การบริหารงานตั้งแต่ระดับหน ภาค ลงมาถึงตำบล ยังขึ้นอยู่กับเจ้าคณะเพียงบุคคลเดียว หากได้มีการทำงานเป็นคณะไม่ พระสงฆ์ในท้องถิ่นยังไม่มีส่วนร่วมในการบริหาร คณะสงฆ์ไม่ว่าระดับใด

นอกจากนั้น ยังไม่มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเพื่อให้คณะสงฆ์ผูกติดกับรัฐน้อยลง และใกล้ชิดกับชุมชนมากขึ้น และที่สำคัญก็คือ ยังไม่มีการปรับปรุงเพื่อให้การปกครองเกื้อกูลส่งเสริมการศึกษาสงฆ์ การปกครองยังเป็นไปเพื่อการปกครองคือเน้นเรื่องการบังคับ ควบคุม และการลงโทษ แทนที่จะส่งเสริมการศึกษา ไม่ว่าจะการศึกษาพระธรรมวินัย การฝึกฝนพัฒนาจิตใจให้สอดคล้องเกื้อกูลชีวิตพหุภพธรรม รวมทั้งการศึกษาทางโลกเพื่อเป็นฐานรองรับการเผยแผ่ธรรม

กล่าวโดยสรุป ปัญหาเชิงโครงสร้างของคณะสงฆ์ยังไม่ได้มีการแก้ไขแต่อย่างใด ดังนั้นจึงน่าสงสัยว่าคณะสงฆ์จะสามารถปรับตัวเพื่อให้ตนเองอยู่รอดอย่างมีความหมาย

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๔๕๘.

ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ที่มากระทบสังคมไทยได้อย่างไร ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงการที่คณะสงฆ์จะช่วยให้สังคมสามารถปรับตัวรับมือกับความเปลี่ยนแปลงของยุคโลกาภิวัตน์ได้ด้วยดี^{๒๑}

ในเรื่องของการศึกษาของสงฆ์นี้ พระศรีญาณโสภณ (สุวิทย์ ปิยวิฑู) ได้กล่าวไว้ในหนังสือการศึกษาเผยแผ่นำการปกครองก่อสร้าง ว่าการศึกษาและการเผยแผ่เป็นหัวใจของงานการปกครอง องค์การปกครองไม่อาจช่วยอะไรได้ตราบดีการศึกษาเผยแผ่ยังไม่ก้าวหน้า ยังไม่ชัดเจน ยังไม่มีมาตรฐาน . . . ในความเป็นจริงพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการศึกษา การที่พระพุทธศาสนาก้าวมาถึงวันนี้ได้ก็ด้วยการศึกษาและการเผยแผ่ มิใช่การปกครอง แม้แต่หลักศีล สมาธิ ปัญญา อันเป็นหลักสำคัญในทางพระพุทธศาสนา ก็เรียกกันว่าไตรสิกขา

ปัญหาใหญ่ของคณะสงฆ์เวลานี้ คือการใช้การปกครองนำการศึกษาและการเผยแผ่ การแก้ปัญหาที่การปกครองจึงมิใช่การแก้ปัญหาถูกจุดเพราะนั่นคือปลายเหตุ แต่การแก้ปัญหาต้องเริ่มต้นที่วางมาตรฐานการศึกษาของพระสงฆ์ เวลานี้การบริหารกิจการคณะสงฆ์อยู่ในลักษณะรวมงานศึกษา เผยแผ่ และก่อสร้าง ไว้ในอำนาจการปกครองเพื่อส่งเสริมและสนับสนุนผู้ทำหน้าที่เป็นนักปกครองให้สูงเด่นขึ้นองค์กรเดียว เราจึงได้เห็นความก้าวหน้าคือยศตำแหน่ง เฉพาะท่านผู้ก้าวเข้ามาสู่เส้นทางปกครองด้วยเท่านั้น สุดท้ายนักวิชาการ นักเผยแผ่ฝีมือดี ก็ถูกเบนเข็มทิศไปเป็นนักปกครอง ทั้งๆ ที่ไม่ถนัด^{๒๒}

อุปสรรคของการปฏิรูปนั้น มีหลายประการด้วยกัน ที่ทำให้การปฏิรูปโครงสร้างคณะสงฆ์อย่างจริงจังเกิดขึ้นได้ยาก พอกกล่าวได้ ๔ ประเด็นดังนี้ คือ

(๑) ทักษะคติที่มองปัญหาในเชิงบุคคลมากกว่าในเชิงระบบ คือเห็นว่าปัญหาความประพฤติเสื่อมเสียของพระสงฆ์เป็นเรื่องส่วนบุคคล แต่ไม่ได้มองโครงสร้างการปกครองและระบบการศึกษาที่เป็นปัจจัยให้เกิดปัญหาดังกล่าวขึ้น

(๒) ท่าทีอนุรักษนิยมของผู้นำสงฆ์โดยเฉพาะมหาเถรสมาคม โดยเฉพาะระบบการศึกษาของสงฆ์ และพยายามทุกวิถีทางเพื่อให้ระบบดังกล่าวทำงานได้ต่อไป โดยมองว่าระบบนั้นดีอยู่แล้ว หากมีปัญหาก็ตัวบุคคลต่างหาก

^{๒๑} ดูรายละเอียดใน พระไพศาล วิสาโล, *พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออก จากวิกฤต*, หน้า ๔๖๒ - ๔๖๔.

^{๒๒} ดูรายละเอียดใน ปิยโสภณ, *การศึกษาเผยแผ่นำการปกครองก่อสร้าง*, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคล เจียฮั้ว, ๒๕๔๖), หน้า ๑ - ๑๔.

(๓) ผู้นำของคณะสงฆ์ล้วนเป็นผลิตผลของระบบราชการในคณะสงฆ์ ทำให้พระสงฆ์คุ้นกับการสนองนโยบายจากเบื้องบนมากกว่าจะมีความคิดริเริ่มเป็นของตนเอง

(๔) ระบบเส้นสายและรวมศูนย์สู่ส่วนกลาง เป็นระบบที่ไม่มีความโปร่งใสและนำไปสู่การวิ่งเต้นสร้างเส้นสายหรือเกิดระบบอุปถัมภ์ขึ้น และนับวันจะกลายเป็นเครือข่ายไม่ต่างจากแวดวงราชการ^{๒๓}

๔.๑.๑.๑๒ การเปลี่ยนทัศนคติต่องานศึกษาและเผยแผ่^{๒๔}

ชาวพุทธพากันสร้างวัดมามาก ทุ่มเทเงินทองไปมหาศาล แต่สุดท้ายหาสมภารไม่ได้ หาลูกวัดไม่มี เงินเป็นร้อยๆ ล้านที่ท่วมทลงไป แทนที่จะทำให้เกิดความเข้าใจเมื่องานเสร็จแต่ต้องมาแบกรับภาระในภายหลัง ที่เป็นเช่นนี้เพราะไม่ได้คิดถึงการสร้างคน อาจเห็นว่าเป็นเรื่องยาก และเห็นผลช้าจึงไม่ทำ ไม่เหมือนการก่อสร้างที่เห็นรูปร่างทันตา และได้เฉลิมฉลองทันที สิ่งใดที่เห็นผลช้าๆ ยังละเลยเสีย เราจะหาผลที่ต้องการได้อย่างไร การสร้างคนคุณภาพเหมือนปลูกต้นไม้จากเมล็ดพันธ์ เราต้องลงทุนวางแผนและอดทนรอคอย ต้องหมั่นเอาใจใส่รดน้ำ พรวนดินนตตลอดเวลา ประการสำคัญต้องเอาใจเป็นเครื่องบำรุงเป็นน้ำเป็นปุ๋ยมิใช่เงินทอง เราสร้างศาลาหลังใหญ่ด้วยเงินก้อนโตได้ แต่ไม่เคยคิดจะหาเงินก้อนโตมาสร้างคน ไม่เคยคิดจะหาเจ้าภาพสร้างลูกพระลูกเณรที่เดินได้ เพื่อมาสืบอายุพระพุทธศาสนา

เดิมเรามักคิดกันว่า องค์กรหลักคือการปกครอง แล้วจึงตามด้วยการศึกษาเผยแผ่ และก่อสร้าง เราน่าจะคิดใหม่เพราะการศึกษา การเผยแผ่คืองานหลัก มีช่างานรอง ในทุกจังหวัดควรที่จะได้มีรายการวิทยุเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างน้อยวันละ ๑ ชั่วโมงให้ถือว่าเป็นงานสำคัญ [อย่างในจังหวัดนครราชสีมา ก็มีวิทยุชุมชนที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาอยู่หลายสถานี เช่น วัดมะค่า วัดป่าภูผาสูง วัดป่าห้วยทราย(นิยมมาตา) เป็นต้น] จะเห็นได้ว่างานสำคัญ(งานเผยแผ่) ที่นำพาพระพุทธศาสนามาได้ถึงทุกวันนี้กว่าสองพันปี กลับกลายเป็นงานรอง ปล่อยให้พระรูปใดก็ได้มารับผิดชอบ ใครมีเงินก็ไปเช่าสถานีวิทยุได้เลย โดยไม่คิดคำนึงว่ามีความรู้ความสามารถเพียงใด ไม่ใส่ใจว่าจะนำพุทธบริษัทไปถูกทางหรือไม่ ไม่มีคณะกรรมการเผยแผ่คอยกลั่นกรอง ตรวจตราหรืออนุมัติให้ชัดเจน จนกลายเป็นปัญหาไม่รู้จักตามมา

^{๒๓} ดูรายละเอียดใน พระไพศาล วิสาโล, *พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออก จากวิกฤต*, หน้า ๔๖๔ - ๔๖๕.

^{๒๔} ดูรายละเอียดใน ปิยโสภณ, *การศึกษาเผยแผ่นำการปกครองก่อสร้าง*, หน้า ๑๕ - ๒๖.

อย่างไรก็ตาม เพื่อให้เกิดความก้าวหน้าในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในศตวรรษใหม่ ขอนำแนวคิดบางประการที่น่าจะเป็นประโยชน์ต่องานพระพุทธศาสนา นั่นคือการจัดให้มีวิทยาลัยการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและสถาบันพัฒนาพระสังฆาธิการ [ในหลักสูตรของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยก็มีหลักสูตรของพระสังฆาธิการเช่นกัน]

(๑) วิทยาลัยการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

การที่คณะสงฆ์จัดตั้งสถาบันการฝึกอบรมนักเผยแผ่พระพุทธศาสนาขึ้นมาอย่างน้อยภาคละ ๑ แห่ง จะด้วยงบประมาณของงบประมาณของรัฐ หรือด้วยงบประมาณที่มาจากที่อื่นก็ตาม เพียงแต่ขอให้พวกเขาตั้งใจพิจารณาให้สถาบันนี้เกิดขึ้นให้ได้ เพราะเวลาสำคัญมาถึงแล้ว ทั้งนี้เพื่อแก้ปัญหาความไม่มีมาตรฐานงานเผยแผ่ ความไม่พอเพียงของนักเผยแผ่แม่ในประเทศของเราเอง เช่น ที่เห็นได้ชัดในปัจจุบัน ก็คืองานเผยแผ่ขององค์การเผยแผ่วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร เป็นต้น

อีกประการหนึ่ง เราจำเป็นต้องพูดถึงนักเผยแผ่ฝ่ายฆราวาสด้วย เพราะปัจจุบันนี้ ความขาดแคลนครูสอนวิชาพระพุทธศาสนา [ถึงแม้จะมีพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนแล้วก็ตาม] เมื่อพระสงฆ์มีจำนวนไม่เพียงพอต่อจำนวนประชากร ก็จำเป็นต้องอาศัยการฝึกอบรมฆราวาส นอกจากนั้นก็ยังถือว่าเป็นการเพิ่มคุณภาพชาวพุทธที่ได้ผลอย่างดีเลิศอีกทางหนึ่ง

สำหรับงานเผยแผ่ในต่างประเทศ น่าจะได้มีสถาบันสอนภาษาและวัฒนธรรมเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเหมือนกับศาสนาต่างๆ ในโลกเรามีกัน หากคณะสงฆ์ได้มองเห็นความสำคัญของสถาบันสอนภาษาเพื่อการเผยแผ่ พวกเราก็จะได้มีนักเผยแผ่ที่สามารถสื่อสารกับเจ้าของถิ่น เจ้าของภาษานั้นๆ ได้อย่างเป็นกันเอง ถ้าไม่อย่างนั้น ก็จะเป็นการเดินทางไปเผยแผ่ศาสนาพุทธกับชาวพุทธไทยซึ่งเขาเป็นพุทธเป็นไทยอยู่แล้ว

ข้อดีประการหนึ่ง ของการมีวิทยาลัยเผยแผ่พระพุทธศาสนา คือ จะทำให้สามารถแก้ปัญหาความแตกแยกทางความคิด ความแตกแยกในการตีความพระไตรปิฎกตามอัธยาศัยของตน ความลุ่มหลงในลัทธิเกจิอาจารย์ที่กำลังจะบดบังองค์พระพุทธรูปเจ้า สิ่งเหล่านี้หากเรามีสถาบันที่เป็นมาตรฐานในการฝึกอบรมนักเผยแผ่ มีหลักวิชามีนักวิชาการที่มั่นคง เราจะสามารถชี้ถูกชี้ผิดได้ แปลว่าเป็นการแก้ปัญหาช่วยงานด้านการปกครอง ด้านวินัยธรรม และด้านธรรมธรรมาธิปไตย

(๒) สถาบันพัฒนาพระสังฆาธิการ

การที่เรามีสถาบันพัฒนาพระสังฆาธิการก็เพื่อให้พระสงฆ์ผู้บริหารภายในประเทศมีความชำนาญในการบริหารงานคณะสงฆ์ มีความสามัคคีกลมเกลียวกัน มิใช่ปล่อยให้ยกขบวนกล่าวหากัน ถล่มกันโดยไม่มีใครกล้าแตะต้องอย่างที่เป็นอย่างนี้เป็นอยู่เวลานี้ แม้องค์กรปกครองสงฆ์ก็ช่วยแก้ปัญหาอะไรไม่ได้

สถาบันนี้จะทำให้การเป็นพระสังฆาธิการทุกๆ ระดับมีเป้าหมายที่ชัดเจนตั้งแต่เริ่มต้น พระหนุ่มสามเณรน้อยก็จะมีเป้าหมายการเดินทางที่ชัดเจน เพราะมีเป้าหมายคือมีสถาบันให้การศึกษาอบรมจริงๆ เพื่อเพิ่มสอนให้ท่านเหล่านั้น มีความรู้ความเข้าใจทั้งตัวบทกฎหมาย วิธีการจัดการบริหารคณะสงฆ์ในรูปคณะกรรมการ หรือแม้แต่หากเกิดกรณีทุจริตต่างๆ ขึ้นภายในวัดก็น่าจะได้มีคณะกรรมการกลางมาช่วยแก้ปัญหา มิใช่แต่งตั้งคนในวัดซึ่งบางทีก็เป็นผู้น้อยกว่าผู้มีปัญหา เข้ามาแก้ปัญหาย่อมเป็นไปได้ยากที่จะให้เกิดกระบวนการยุติธรรมขึ้นมาได้

[มหาวิทยาลัยทั้ง ๒ คือมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยราชวิทยาลัย น่าจะเป็นแกนนำหลักในการพัฒนาพระสังฆาธิการให้เด่นชัด ทั้งที่ปัจจุบันสถาบันทั้ง ๒ ก็ได้ทำหน้าที่นี้อยู่แล้ว]

ในสถาบันทั้งสองนั้น จะกล่าวให้ชัดก็คือ สถาบันพัฒนาพระสังฆาธิการเพื่อตอบสนองงานการบริหารคณะสงฆ์ภายในประเทศ ส่วนวิทยาลัยเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นงานสร้างนักทำงานฝ่ายต่างประเทศโดยตรง

ถ้าเราไม่เอาการศึกษา เผยแผ่นำการปกครอง เราจะหามวลชนได้อย่างไรเพราะมวลชนเกิดจากจุดนี้ พระพุทธศาสนาของเราอยู่ได้เพราะการศึกษา เพราะการเผยแผ่ เพราะมวลชนมิใช่เกิดจากการปกครอง ยศ หรือตำแหน่งใหญ่โตใดๆ ดูอย่างหลวงปู่หลวงพ่อกันทั้งหลาย ตามชนบทคือผู้กุมหัวใจชาวพุทธ แม้ท่านจะไม่มียศตำแหน่งใดท่านก็นั่งในหัวใจคนได้ แปลว่างานการศึกษางานเผยแผ่ ควรก้าวนำงานปกครอง จึงจะเกิดผลดีต่อพระพุทธศาสนา

สรุปว่า การปกครองมีได้เพียงขอบเขตแผ่นดินนั้นๆ คณะสงฆ์ไทยไม่อาจไปปกครองคณะสงฆ์ลังกา พม่า อินเดีย จีน หรือที่ใดๆ ได้ แต่การศึกษาการเผยแผ่สามารถทอดยาวไปได้ไกลลึก ละเอียดถึงทุกอณูของชีวิตจิตใจ ทุกสังคมทุกสถาบันการศึกษาทุกมุมโลกทุกเชื้อชาติทุกเผ่าพันธุ์ทุกภาษา ขอเพียงแต่เราสร้างสถาบันการเผยแผ่ สถาบันการศึกษา สร้างนักการศึกษา นักเผยแผ่ให้เข้มแข็ง ให้มีกำลังใจมีความเจริญก้าวหน้าไม่ว่าเขาจะเอาชีวิตไปทุ่มเทในมุมใดของโลก เขาควรได้รับรางวัลชีวิตอันงามมาจากคณะสงฆ์ในแผ่นดินแม่ของเขาเท่าเทียมหรืออาจมากกว่าท่านผู้อยู่ภายในประเทศด้วยซ้ำ

๔.๑.๒ แนวทางการป้องกันและแก้ไขปฏิบัติอันทรธาน

เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดอันทรธานขึ้นหรือแก้ไขปฏิบัติอันทรธานที่เกิดขึ้นแล้วในสังคมไทย ก็ต้องอาศัยแนวทางต่างๆ ดังนี้

๔.๑.๒.๑ การส่งเสริมการปฏิบัติธรรม

สำหรับพุทธศาสนิกชนแล้ว เรื่องการปฏิบัติธรรมถือว่าเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่ง ที่จะช่วยแก้ปัญหาต่างๆ ในจิตใจ หรือปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน โดยจะต้องปฏิบัติตามหลัก

มรรคมือถือ ๘ ประการ ย่อให้สั้นคือ ศีล สมาธิ และปัญญาตามสถานภาพของตน ทั้งยังช่วยไม่ให้เกิดปฏิบัติอันตรธานขึ้นในพระพุทธศาสนา

๔.๑.๒.๒ การมีระเบียบวินัยในตนเอง

การเปลี่ยนแปลงยุคใหม่ทำให้สังคมเกิดความแตกแยกและเกิดความเสื่อมทางด้านศีลธรรมส่วนตัวอย่างรวดเร็ว พวกคฤหัสถ์เองก็ยังไม่สามารถรักษาศีล ๕ ได้อีกต่อไปจึงจำเป็นที่จะเรียกร้องให้ศีลธรรมและระเบียบวินัยในตนเองกลับคืนมา ข้อเท็จจริงที่ว่าความเสื่อมทรามทางด้านศีลธรรมเกิดขึ้นเพราะความเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างรวดเร็วเป็นเรื่องที่ว่าการเรียกร้องให้มีระเบียบวินัยในตนเองเป็นสิ่งจำเป็นยิ่ง^{๒๕}

... ความเสื่อมโทรมเลอะเลือนของพระพุทธศาสนาฝ่ายวัฒนธรรม จะแก้ไขได้ก็ด้วยการตรวจสอบกับหลักการที่แท้ในพระพุทธศาสนาฝ่ายพระธรรมวินัย ... แล้วพระพุทธศาสนาฝ่ายพระธรรมวินัยจะกลายเป็นพระพุทธศาสนาของไทย ก็ต่อเมื่อได้ซึมซาบกลมกลืนเข้าไปอยู่ในวิถีชีวิตของคนไทย จนกลายเป็นพระพุทธศาสนาฝ่ายวัฒนธรรม ...^{๒๖}

๔.๑.๒.๓ การเสริมสร้างศีลธรรมในสังคมไทย

ปัญหาศีลธรรมในสังคมไทยเป็นปัญหาเร่งด่วน ดังที่มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิตได้ดำเนินการจัดทำสวนดุสิตโพล สอบถามความคิดเห็นของประชาชนทุกสาขาอาชีพใน ๑๕ จังหวัดตัวแทนทุกภูมิภาคทั่วประเทศ จำนวนทั้งสิ้น ๓,๑๗๙ คน โดยสำรวจระหว่าง วันที่ ๒๒ - ๒๔ สิงหาคม ๒๕๔๘ สรุปผลได้ดังนี้

ตารางที่ ๑ ปัญหาสังคมไทย ที่ต้องเร่งแก้ไขโดยเร่งด่วน

อันดับที่ ๑ ปัญหาเด็กและเยาวชนที่มีว่สุ่มอบายมุข	๓๔.๘๖%
อันดับที่ ๒ ปัญหาการประพฤติผิดทางเพศ /ช่มชู้ /สื่อลามกอนาจาร	๒๖.๙๓%
อันดับที่ ๓ ปัญหาความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน /โจรผู้ร้าย	๑๓.๑๘%
อันดับที่ ๔ ปัญหาการล่อลวงเด็กและเยาวชน	๑๑.๒๐%
อันดับที่ ๕ ปัญหาความเครียด /ฆ่าตัวตาย	๙.๘๑%
อื่นๆ เช่น ปัญหาการมอมเมาด้วยร้านเกมส์ ตู้เกมส์ การทะเลาะวิวาทของนักเรียน/นักศึกษา ปัญหายาเสพติด ฯลฯ	๔.๐๒%

ที่มา : [http://gotoknow.org/blog. \(18/3/54\).](http://gotoknow.org/blog. (18/3/54).)

^{๒๕} <http://www.212cafe.com>.

^{๒๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๑๐๖ - ๑๐๗.

ดังนั้น จึงควรหาทางแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมไทย โดยใช้แนวทางต่าง ๆ ดังนี้

(๑) เสริมสร้างสายสัมพันธ์ในครอบครัว

ควรมีมาตรการสนับสนุนให้พ่อแม่มีเวลาอยู่กับลูกมากขึ้น รวมทั้งส่งเสริมให้พ่อแม่มีความสามารถในการฝึกฝนกลุ่มเกลาลูก ให้รู้จักคิด ใฝ่รู้ และมีจิตสำนึกที่ดีงาม นอกจากนั้นควรสนับสนุนให้มีการจัดตั้งเครือข่ายครอบครัวเพื่อช่วยเหลือกัน ทั้งด้านการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ และแม้แต่การช่วยดูแลลูกให้แก่กันและกันในบางโอกาส เครือข่ายดังกล่าวอาจเกิดขึ้นตามละแวกบ้านหรือพื้นที่ใกล้เคียงกัน หรือเกิดขึ้นในหมู่พ่อแม่ที่มีความคิดเห็นคล้ายกัน พื้นที่สาธารณะหรือกิจกรรมสำหรับการเรียนรู้ของครอบครัว เช่น พิพิธภัณฑ์เด็ก ชองรายการโทรทัศน์สำหรับครอบครัว ควรมีให้มากขึ้น

(๒) พัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง

แม้ว่าชุมชนจะอ่อนแอลงไปมากแล้ว ไม่เว้นแม้แต่ชนบท แต่ก็ยังมีศักยภาพที่จะฟื้นฟูส่งเสริมศีลธรรมของผู้คนภายในชุมชนได้ มีหลายชุมชนที่เมื่อมีการหันหน้ามาร่วมมือกันปรากฏว่าสามารถลดปัญหาภายในชุมชนลงไปได้มาก เช่น อบายมุข ไม่ว่าจะการพนันหรือการกินเหล้าลดลง ภัยอันตรายมั่วสุม และทะเลาะกันน้อยลง ครอบครัวประพฤติดีต่อกันมากขึ้น ใช้ความรุนแรงน้อยลง นอกจากนั้นสภาพความเป็นอยู่ในชุมชนก็ดีขึ้น เนื่องจากมีการร่วมมือดูแลรักษาสภาพแวดล้อมและทรัพยากรสาธารณะ มีการพัฒนาชุมชนร่วมกัน แน่แน่นอนว่าชุมชนเหล่านี้มาร่วมมือกันได้ มิใช่เพราะมีพระหรือข้าราชการมาเทศน์มาสอนให้สามัคคีกัน แต่เกิดจากการมีส่วนร่วมในกระบวนการกลุ่ม ซึ่งมีหลายลักษณะ เช่น การทำโครงการสัจจะสะสมทรัพย์ การทำแผนแม่บทชุมชน การอนุรักษ์ป่าชุมชน การได้ทำงานร่วมกันและเห็นผลสำเร็จที่มีอาจทำได้ด้วยตัวคนเดียว ทำให้ชาวบ้านเห็นคุณค่าของการร่วมมือกัน และเกิดความไว้วางใจกันมากขึ้น กระบวนการกลุ่มบางครั้งก็มาในลักษณะของการจัดเวทีชุมชน โดยมีแกนนำชาวบ้านเป็นผู้ดำเนินการ ทำให้มีการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนความเห็นร่วมกัน

(๓) ฟื้นฟูบทบาทของวัดและคณะสงฆ์

ปัจจุบันระบบต่างๆ ของคณะสงฆ์ ไม่เอื้อให้เกิดพระภิกษุสงฆ์ที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ระบบการปกครองของคณะสงฆ์ นอกจากจะล้มเหลวในการส่งเสริมพระดีแล้ว ยังทำให้พระสงฆ์พากันสนใจลาภยศสรรเสริญกันมากขึ้น การรวมศูนย์อำนาจคณะสงฆ์ มาอยู่ในมือของมหาเถรสมาคม นอกจากจะทำให้การปกครองเป็นไปอย่างไม่มีประสิทธิภาพแล้ว ยังส่งเสริมให้เกิดการวิ่งเต้น ระบบเส้นสาย และการแบ่งพรรคแบ่งพวก อย่างที่ไม่เคยมีมาก่อน ขณะเดียวกันระบบการศึกษาของคณะสงฆ์ ก็ไม่สามารถทำให้พระภิกษุสงฆ์มีความรู้ทั้งทางธรรมและทางโลกดีพอ ที่จะสื่อธรรมให้ผู้คนเกิดความซาบซึ้งแจ่มชัดจนเห็นภัยของบริโภคนิยมหรืออำนาจนิยม และหันมา

ดำเนินชีวิตตามวิถีพุทธ ยิ่งการศึกษาเพื่อฝึกฝนตนให้มีความสุขภายในพึงพอใจกับชีวิตที่เรียบง่าย และสามารถแก้ปัญหาให้แก่ตนเองได้ ผลก็คือคณะสงฆ์ปัจจุบันไร้ซึ่งพลังทางปัญญา ศีลธรรม และศาสนธรรม การจะส่งเสริมให้คณะสงฆ์เปี่ยมด้วยพลังทางปัญญา ศีลธรรม และศาสนธรรมนั้น จะต้องมีการปฏิรูปการปกครองและการศึกษาของคณะสงฆ์อย่างจริงจัง มิใช่ถนัดท่องจำ สามารถสือและประยุกต์ธรรมได้อย่างมีพลัง ทั้งโดยการประพฤติเป็นแบบอย่าง การสอน และการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ ไม่ว่าจะโดยผ่านการฟัง การคิด หรือการปฏิบัติ

นอกจากนี้ควรมีการฟื้นฟูความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนให้แน่นแฟ้นขึ้น เพื่อพลังทางศีลธรรมของวัดจะสามารถถ่ายทอดไปยังชุมชนและส่งผลอิทธิพลต่อผู้คนได้มากขึ้น ความสัมพันธ์ดังกล่าวสามารถฟื้นฟูขึ้นได้ด้วยการส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจการของวัดมากขึ้น

(๔) ปฏิรูปการศึกษา

โรงเรียนในปัจจุบันไม่เพียงประสบความสำเร็จล้มเหลวในการปลูกฝังสำนึกทางศีลธรรมเท่านั้น แม้แต่การเสริมสร้างความรู้แก่นักเรียนก็ยังล้มเหลวเห็นได้จากผลการสอบเข้ามหาวิทยาลัย ในช่วงหลายปีที่ผ่านมา ปรากฏว่าร้อยละ ๘๐ ของนักเรียนสอบได้ไม่ถึง ๕๐ คะแนนหรือครึ่งหนึ่งของแทบทุกวิชา สำหรับนักเรียนชั้นที่ต่ำลงมาก็มีปัญหาไม่ต่างจากกัน แม้แต่การอ่านออกเขียนได้ ก็เป็นปัญหา

ปัญหาของโรงเรียนจึงไม่ได้อยู่เพียงแค่สอนวิชาศีลธรรมหรือพุทธศานาน้อยเกินไป แต่อยู่ที่กระบวนการสอนและการส่งเสริมการเรียนรู้ล้มเหลวอย่างสิ้นเชิง บรรยากาศภายในโรงเรียนนั้นกล่าวได้ว่าไม่ส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้เลย ดังเห็นได้ว่านักเรียนร้อยละ ๕๗ เคยยอมรับว่าตนหนีเรียน นอกจากนี้ยังพบว่าคนไทยใช้เวลาอ่านหนังสือน้อยมาก คือเฉลี่ยวันละ ๓ นาที ปัญหาสำคัญจึงอยู่ที่การส่งเสริมให้เกิดบรรยากาศและกระบวนการเรียนรู้ที่ถูกต้อง ซึ่งหากทำได้ดี ก็จะส่งเสริมสติปัญญาและศีลธรรมไปได้ควบคู่กัน เพราะสำนึกและพฤติกรรมทางศีลธรรมนั้น ไม่ได้เกิดขึ้นจากการเรียนวิชาศีลธรรมเท่านั้น ที่สำคัญว่านั่นก็คือเกิดจากการมีวิถีคิดที่ถูกต้อง มีเหตุผล และมีแบบอย่างที่ดี ปัจจัยเหล่านี้ปฏิเสธไม่ได้ว่ามีความสำคัญต่อการเรียนรู้ในทางวิชาการด้วยเช่นกัน แต่วิถีคิดที่ถูกต้องและมีเหตุผลนั้นจะเกิดขึ้นได้ครูต้องส่งเสริมให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และความใฝ่รู้ โดยครูเป็นแบบอย่างไปด้วยในเวลาเดียวกันด้วยเหตุนี้การปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ในโรงเรียนจึงมีความสำคัญมาก ทั้งนี้จะต้องทำควบคู่กับการปฏิรูปการผลิตครูเพื่อให้สามารถจัดการกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับนักเรียน นั่นหมายความว่าครูต้องรู้จักคิด ใจกว้าง ใช้อำนาจกับเด็กน้อยลง และพร้อมจะเรียนรู้ไปกับนักเรียน ที่สำคัญคือมีเวลาให้แก่เด็กมากขึ้น การ

ปฏิรูปดังกล่าวจะทำให้การสร้างเสริมศีลธรรมและสติปัญญาของเด็กเป็นไปอย่างสอดคล้องกัน โดยไม่เกิดปัญหาว่าการเพิ่มวิชาศีลธรรมจะส่งผลกระทบต่อการเรียนรู้วิชาอื่น ๆ ของเด็กแต่อย่างใด นอกจากนี้ควรส่งเสริมให้โรงเรียนที่มีกระบวนการเรียนรู้ในลักษณะข้างต้นมาเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย

(๕) เสริมสร้างองค์กรประชาสังคม

องค์กรประชาสังคม คือองค์กรที่ประชาชนอาสาสมัครเข้ามาร่วมกันทำสาธารณประโยชน์ หรือการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน กิจกรรมที่ทำอาจเป็นการส่งเสริมสุขภาพ อนุรักษ์วัฒนธรรม ดูแลสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมกีฬา พัฒนาการศึกษา หรือ ช่วยเหลือผู้ทุพพลภาพ เช่น เด็กกำพร้า คนยากจน ผู้ติดเชื้อเอดส์ หญิงที่ถูกทำร้าย เป็นต้น องค์กรดังกล่าวสามารถเป็นชุมชนทางศีลธรรมได้ เพราะนอกจากจะร่วมกันทำสิ่งดีมีประโยชน์แล้ว ยังส่งเสริมซึ่งกันและกันให้มีความเสียสละ เห็นแก่ส่วนรวม อันเป็นการทวนกระแสสังคมที่ส่งเสริมความเห็นแก่ตัว นอกจากนี้ความเป็นมิตรที่เกิดขึ้นระหว่างกัน ยังสามารถช่วยกำกับสนับสนุนให้แต่ละคนมีพฤติกรรมที่ดีงาม งดเว้นสิ่งที่เป็นโทษ มีการแนะนำตักเตือนกันในสิ่งที่เป็นประโยชน์ รวมทั้งช่วยเหลือกันในยามที่ชีวิตประสบปัญหา องค์กรประชาสังคม มีหลายลักษณะ อาจเป็นกลุ่มเล็กๆ ที่มีสมาชิกไม่ถึงสิบคน ไปจนถึงองค์กรประเภทเครือข่ายขนาดใหญ่ที่มีสมาชิกรับพันนับหมื่น อาจเป็นองค์กรที่ผู้คนมาร่วมกิจกรรมกันเป็นครั้งคราว หรือทำงานอย่างเป็นกิจจะลักษณะจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต ยิ่งไปกว่านั้นองค์กรประเภทนี้ยังสามารถพัฒนาจนเป็นเครือข่ายเชื่อมโยงครอบครัว ชุมชน วัด โรงเรียน รวมทั้งสื่อมวลชน ให้กลายเป็นขบวนการหรือชุมชนทางศีลธรรมขนาดใหญ่ที่สามารถมีอิทธิพลต่อสังคมบริโภคนิยมและอำนาจนิยมได้

(๖) ปฏิรูปสื่อเพื่อมวลชน

ปัจจุบันมีธุรกิจจำนวนมากได้ทุ่มเทงบประมาณจำนวนมากเพื่อใช้สื่อเป็นเครื่องมือกระตุ้นการบริโภค อาทิ ธุรกิจเหล้า บุหรี่ การควบคุมมิให้ธุรกิจเหล่านี้ใช้สื่ออย่างเสรี เช่น งดโฆษณา หรือจำกัดเวลาโฆษณาทางโทรทัศน์ ปรากฏว่าสามารถลดพฤติกรรมที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพและศีลธรรมได้ไม่น้อย จึงควรที่จะมีการขยายมาตรการดังกล่าวให้ครอบคลุมถึงธุรกิจอื่นๆ ที่ก่อผลเสียต่อศีลธรรมของสังคมส่วนรวม โดยมีองค์กรทั้งภาครัฐและภาคเอกชนทำหน้าที่เฝ้าระวังเนื้อหาในสื่อที่เป็นอันตรายต่อศีลธรรม ไม่ว่าจะทางโทรทัศน์ วิทยุ เว็บไซต์ หรือโทรศัพท์มือถือ ในอีกด้านหนึ่งควรมีการพัฒนาสื่อที่ส่งเสริมศีลธรรม ที่สามารถเข้าถึงคนรุ่นใหม่ได้ เช่น การจัดตั้งสถานีโทรทัศน์หรือช่องรายการสำหรับครอบครัว ที่ทุกครอบครัวสามารถเข้าถึงได้ง่าย ทั้งนี้โดยอาจอาศัยงบประมาณจากสัดส่วนรายได้หรือค่าสัมปทานที่ได้จากสถานีโทรทัศน์กระแสหลักทั้งหลาย มาตรการดังกล่าวจะได้ผลต้องมีการพัฒนาศักยภาพของผู้ผลิตสื่อ โดยมีการตั้งศูนย์อบรม

ผู้เกี่ยวข้องกับการผลิตสื่อในทุกกระบวนการ และเปิดโอกาสให้คนจากชุมชนได้เข้ามามีส่วนเรียนรู้ เพื่อนำไปผลิตสื่อให้กับท้องถิ่นของตน นั้นหมายความว่า จะต้องมีการส่งเสริมวิทยุหรือโทรทัศน์ ชุมชนอย่างจริงจัง ตามที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ โดยอาจอาศัยงบประมาณจากองค์กรท้องถิ่น ที่มองข้ามไม่ได้อีกประการหนึ่ง คือการทำให้สถานีวิทยุโทรทัศน์กระแสหลักในปัจจุบันมีเนื้อหาที่ ส่งเสริมศีลธรรมและสติปัญญามากขึ้น มิใช่มุ่งแต่ความบันเทิงและส่งเสริมบริโภคนิยมเป็นหลัก ดังนั้นจึงควรผลักดันให้ คณะกรรมการกิจการสื่อสารมวลชนแห่งชาติ (กสช.) มีมาตรการส่งเสริม เนื้อหาดังกล่าวอย่างจริงจัง เช่น มีการกำหนดสัดส่วนเนื้อหาดังกล่าวอย่างชัดเจน ทั้งนี้โดยถือว่า คลื่นวิทยุโทรทัศน์เป็นสมบัติของชาติ จึงจะต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม

(๗) ลดอิทธิพลของบริโภคนิยมและอำนาจนิยม

พุทธศาสนิกชนจำเป็นต้องตัดทานการขยายตัวของทุนนิยมและอำนาจเงิน ด้วยการ คัดค้านนโยบายเปิดเสรีทางเศรษฐกิจอย่างไร้ขีดจำกัด โดยเฉพาะการเปิดเสรีทางการค้า การ ลงทุน และการเงินที่คำนึงแต่ผลประโยชน์ที่เป็นเม็ดเงิน แต่ส่งผลเสียต่อชีวิตความเป็นอยู่และ ศีลธรรมของผู้คนทั่วทั้งสังคม ควรมีการควบคุมป้องกันมิให้อำนาจเงินเข้าไปมีอิทธิพลในการเมือง มากเกินไป เพราะนอกจากจะทำให้ให้นักการเมืองกระทำการทุจริตหรือถูกซื้อด้วยเงินได้ง่ายแล้ว ยัง จะทำให้ฝ่ายการเมืองเป็นเครื่องมือของระบบทุนนิยม เช่น ผลักดันกฎหมายและนโยบายที่กระตุ้น บริโภคนิยมและบันเทิงนิยมและศีลธรรมของผู้คนมากขึ้น ด้วยเหตุนี้จึงจำเป็นต้องมีการปฏิรูป การเมืองอย่างต่อเนื่อง

อย่างไรก็ตามต้องไม่ลืมว่าปัญหาพื้นฐานคืออิทธิพลของทุนนิยมที่แพร่ซึมเข้าไปใน ระบบและสถาบันต่างๆ ของสังคม จนทำให้ความโลภหรือความเห็นแก่ตัวกลายเป็นส่วนหนึ่งของ ระบบและสถาบันทางการศึกษา สื่อมวลชน เศรษฐกิจ ทำให้เกิดโลกทัศน์ ค่านิยม วิถีชีวิต และ ความสัมพันธ์ที่ถือเอาเงินหรือวัตถุเป็นเป้าหมายชีวิต ใฝ่แสวงหาบริโภค และมุ่งแสวงหาประโยชน์ ส่วนตัวให้มากที่สุด การจะลดทอนอิทธิพลของทุนนิยมและบริโภคนิยม จึงนอกจากจะต้องคัดค้าน ทัดทานนโยบายทางการศึกษา สื่อมวลชน เศรษฐกิจ การพัฒนาที่ส่งเสริมวัตถุนิยมและบริโภคนิยมแล้ว ยังจำเป็นต้องสร้างทางเลือกในเชิงระบบหรือสถาบันขึ้นมาด้วย ที่ส่งเสริมโลกทัศน์ ค่านิยม วิถีชีวิต และความสัมพันธ์ในทางเอื้อเพื่อเกื้อกูล เห็นคุณค่าของชีวิต และตระหนักถึง ความสุขที่ไม่อิงวัตถุ ใฝ่ทำใฝ่สร้างสรรค์ ทั้งเพื่อประโยชน์ตนและประโยชน์ท่าน โดยนอกจากจะทำ ขึ้นมาเป็นตัวอย่างแล้ว ยังมีการผลักดันให้เกิดนโยบายหรือกลไก ที่ส่งเสริมระบบหรือสถาบัน ทางเลือกดังกล่าวให้เข้มแข็งและแพร่หลายได้

ส่วนในระบบการศึกษาควรส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้และฝึกฝนตนในทุกมิติ ไม่หลงติดอยู่กับระบบบริโภคนิยมหรือถูกครอบงำด้วยลัทธินิยมใดๆ อย่างไรก็ตาม วิชาญาณ ผู้คนสามารถพัฒนาและใช้ศักยภาพทั้ง ๔ มิติ (คือ กาย ความสัมพันธ์ จิต และปัญญา) ให้เกิดประโยชน์สูงสุดทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น

ด้วยเหตุนี้ในการเสริมสร้างทางศีลธรรมของผู้คนจึงต้องให้ความสำคัญกับอิทธิพลของสังคมแวดล้อมด้วย หากเห็นว่าสังคมเป็นปฏิปักษ์กับความดี ก็จำเป็นต้องช่วยกันเปลี่ยนแปลงปรับปรุงสังคมให้กลับมาเป็นมิตรกับความดี เราไม่ควรฝากความหวังไว้กับผู้นำที่เป็นคนดี การโยนความรับผิดชอบให้แก่คนอื่นย่อมมิใช่วิถีของคนดี คนดีจะต้องกล้าแบกรับภาระด้วยตนเอง โดยไม่กลัวว่าจะเปลืองตัว ใช่หรือไม่ว่าเป็นเพราะคนดีในเมืองไทยคิดถึงแต่ตัวเองมากเกินไป สังคมไทยจึงตกต่ำทางศีลธรรมจนถึงขนาดนี้^{๒๗}

๔.๑.๒.๔ การตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด

สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนั้น เป็นสำนักปฏิบัติธรรมที่ได้รับการจัดตั้งขึ้นตามระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด พ.ศ. ๒๕๔๓ เป็นสำนักปฏิบัติธรรมที่คณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคมให้การส่งเสริมสนับสนุนให้วัดทั่วประเทศจัดตั้งขึ้นเพื่อรองรับประชาชน พุทธบริษัทที่สนใจไปปฏิบัติธรรม ด้วยการฝึกสมาธิเจริญวิปัสสนา โดยมุ่งให้คณะสงฆ์แต่ละจังหวัดควรมีสถานกปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดที่มีมาตรฐานเป็นที่ยอมรับในด้านการฝึกอบรมสมณะกัมมัฏฐานหรือวิปัสสนากัมมัฏฐาน อย่างน้อยหนึ่งแห่ง^{๒๘}

ปัจจุบันมีสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดที่ได้จัดตั้งขึ้นตามระเบียบมหาเถรสมาคมทั่วประเทศ จำนวน ๑,๐๕๙ แห่ง [ปัจจุบัน พ.ศ. ๒๕๕๔ น่าจะมากขึ้นกว่าเดิม] การที่ได้มีการประกาศยกย่องสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดดีเด่นเฉลิมพระเกียรติ ก็เพื่อเป็นการส่งเสริมสำนักปฏิบัติธรรมที่ได้มาตรฐานและเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนทั่วไปได้รับทราบข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสำนักปฏิบัติธรรม

ในเรื่องนี้ นางจุฬารัตน์ บุญยากร ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ กล่าวว่าปัญหาสังคมไทยปัจจุบันมีเพิ่มมากขึ้น ทั้งปัญหาด้านสังคม เศรษฐกิจและการเมือง การมีสติรู้เท่าทันหลักการแก้ปัญหาตามแบบอย่างพุทธวิธีจะช่วยนำความสงบสุขคืนสู่สังคมไทยได้ โดยเฉพาะการปฏิบัติธรรมด้วยการเจริญสมาธิฝึกจิตพัฒนาปัญญาให้รู้เท่าทันความเป็นจริง หรือที่เรียกว่าการเจริญสมณะและวิปัสสนากัมมัฏฐานจะช่วยพัฒนาจิตใจได้อย่างดียิ่ง ส่งผลให้เกิด

^{๒๗} <http://www.visalo.org/article/budTumKwamdee999.htm> (19/3/54).

^{๒๘} <http://www.onab.go.th> (17/6/53).

ความสงบสุขร่มเย็นทั้งในชีวิตส่วนตนและสังคมส่วนรวม สมควรที่พุทธบริษัทจะได้หันมาปฏิบัติธรรมตามหลักพระพุทธศาสนากันอย่างจริงจัง ให้เป็นชาวพุทธที่แท้ด้วยการศึกษาปฏิบัติแล้วช่วยกันเผยแผ่หลักธรรมให้แพร่หลายไปทั่ว คาดหวังได้ว่าพุทธศาสนิกชนจะสามารถนำวิถีพุทธสู่วิถีไทย และนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันให้เกิดเป็นวิถีชีวิตได้ โดยเฉพาะปัจจุบัน ได้มีการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดตามระเบียบมหาเถรสมาคม ทั่วประเทศกว่า ๑,๐๐๐ แห่ง เพื่อรองรับผู้สนใจไปปฏิบัติธรรมในทุกจังหวัด^{๒๙}

๔.๑.๒.๕ การประสานร่วมมือของ ๓ สถาบัน (บวร)

สถาบันทั้ง ๓ คือ บ้าน วัด และโรงเรียน ต้องมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน จัดกิจกรรมต่างๆ ทั้งงานส่วนอาณาจักรและพุทธจักรให้มีความสมัครสมานสามัคคี ประองคองกัน ดังที่พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวไว้ว่า

... ในอดีตนั้นชัดเจนว่าวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นแหล่งการศึกษา เป็นที่รวมอะไรทุกอย่าง กิจกรรมของชุมชนก็อยู่ที่นั่นหมด เขาจึงต้องรักษาวัดไว้ รวมทั้งพระก็เป็นผู้นำ พระเป็นผู้ให้ความรู้ เป็นที่พึ่งทางจิตใจและที่อาศัยทางปัญญาของเขา

ความเสื่อมและความเจริญที่แท้ของวัด ไม่ใช่อยู่ที่วัตถุ สิ่งก่อสร้าง แต่อยู่ที่บทบาท การทำกิจการหน้าที่ที่มีคุณค่าเป็นประโยชน์ทางธรรมทางปัญญาแก่ชุมชน

ถึงวัดจะมีอาคารมากมายใหญ่โตสวยงาม แต่ถ้าไม่เป็นแหล่งเจริญธรรมเจริญปัญญา ไม่พาชุมชนให้ฮึกฮามในกุศลคุณความดี ความหรรษาใหญ่โตของอาคารสถานที่ก็หมดความหมายถ้าไม่เป็นที่รียากรังเกียจของชาวบ้าน ก็ได้แค่เป็นสถานที่ท่องเที่ยว เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ ในฐานะเป็นซากทางวัฒนธรรม

วัดนั้นถึงจะมีสิ่งก่อสร้างตกแต่งใหญ่โตหรูหรา ถ้าไม่เป็นแหล่งธรรมแหล่งปัญญา ก็เหมือนคนที่แต่งกายด้วยเครื่องประดับแพรวพราว แต่ตัวตนเองไม่มีสติปัญญา ไม่มีความรู้ความสามารถอะไร ได้แต่แต่งตัวอวดอวดขยับไปมา มีค่าแต่แก่ใจหรือคนที่มุงร้ายด้วยความโลภ

เพราะฉะนั้น เราจะต้องฟื้นฟูประเทศไทย ด้วยการไปฟื้นฟูชุมชนชนบทหมู่บ้าน ให้เขาอยู่โดยมีหลัก ให้ดีพร้อมด้วยกันทั้งวัดทั้งบ้าน ให้มีการประสานร่วมมือกัน พระต้องมีอะไรให้แก่ประชาชน คือให้ทางนามธรรม ด้วยการให้ธรรมให้ปัญญาให้กุศลให้การศึกษา รวมความว่าให้เป็นที่ไปตามหลักที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ . . .^{๓๐}

^{๒๙} อ้างแล้ว.

^{๓๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), กัณฑ์แห่งพระพุทธศาสนาในประเทศไทย, หน้า ๙๕ - ๙๖.

๔.๑.๒.๖ การมีศุนย์รวมจิตใจอยู่ที่พระพุทธเจ้า

จากกรณีที่พุทธศาสนิกชนบางส่วน เลือกให้ความสำคัญเฉพาะพระภิกษุสามเณรที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบในบางรูป บางสำนักเท่านั้น ก็ควรหันมาให้ความสำคัญต่อสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นศุนย์รวมจิตใจ ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง ดังที่พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวไว้ว่า . . . โดยเฉพาะพุทธศาสนาเวลานี้ สิ่งหนึ่งที่จะต้องทำให้ได้ก็คือ ให้ทุกคนไปรวมกันที่พระพุทธเจ้า ชาวพุทธในระยะที่ผ่านมาเกิดปัญหาอย่างหนึ่ง คือเริ่มกระจายไปเป็นสำนัก เป็นอาจารย์ เป็นอะไรต่างๆ ชาวพุทธจะต้องมองอาจารย์ด้วยความเคารพให้ถูก อาจารย์นั้นจะต้องเป็นสื่อโยงพุทธบริษัทไปหาจุดรวมเดียวกันคือพระพุทธเจ้า ข้อนี้จะต้องทำให้ได้ มิฉะนั้นเราจะรวมกันไม่ได้ . . . สภาพพระพุทธศาสนาในเมืองไทยปัจจุบันกำลังเกิดปัญหากระจัดกระจายอย่างนี้ เพราะฉะนั้น ถ้าจะไม่ให้หลุดลงไปต้องหาทางให้เรามารวมที่พระพุทธเจ้า ถ้าชูพระพุทธเจ้าเป็นจุดรวมได้ก็เดินหน้าไป พอรวมที่พระพุทธเจ้าก็ยึดเอาพระธรรมวินัยของพระองค์เป็นหลัก เมื่อเราอยู่กับพระธรรมวินัย พระธรรม และพระสงฆ์ก็มาด้วยทั้งหมด ครบพระรัตนตรัย ก็เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน . . .^{๑๑}

๔.๑.๒.๗ การส่งเสริมให้พระสงฆ์มีบทบาทเชื่อมโยงกับชุมชน

การส่งเสริมให้พระสงฆ์มีบทบาทเชื่อมโยงกับชุมชน ซึ่งไม่เพียงแต่จะทำให้ชุมชนกลับมามีความสัมพันธ์อันดีกับวัดและช่วยอุปถัมภ์พระสงฆ์แล้ว หากยังเปิดโอกาสให้ท่านได้ใช้ศักยภาพในทางสร้างสรรค์ ทำให้ท่านเกิดความภาคภูมิใจในความเป็นพระและมีความมั่นคงในพระพุทธศาสนายิ่งขึ้นไม่รู้สึกโดดเดี่ยวท้อแท้ หรือไร้ค่าจนต้องลาสิกขาออกไป

อย่างไรก็ตาม ในระยะสั้นจำเป็นอย่างไรที่จะต้องมีการแก้ปัญหาพระขาดแคลนในชนบทซึ่งกำลังเป็นปัญหาทั่วประเทศ ในเบื้องต้นควรให้คณะสงฆ์ในพื้นที่ไม่ว่าระดับอำเภอหรือจังหวัดปรึกษาร่วมกับชุมชน ทั้งชาวบ้านและอบตว่าจะแก้ปัญหาดังกล่าวอย่างไร อาจจะทำด้วยวิธีเวียนพระในอำเภอหรือในจังหวัด ไปประจำในชุมชนที่ขาดแคลน โดยมีการกลั่นกรองพอสมควร และมีกระบวนการอบรมเพิ่มเติม เพื่อให้แน่ใจว่าท่านจะไปทำงานในชุมชนได้อย่างน้อยก็ในด้านธรรมะ โดยทางชุมชนและอบต จะต้องมีส่วนร่วมในการสนับสนุนด้วย เช่น งบประมาณการอบรมพระ ทั้งนี้เพื่อเป็นการสร้างสำนึกให้ชุมชนมีส่วนร่วมรับผิดชอบในการอุปถัมภ์และดูแลพระสงฆ์ให้บำเพ็ญสมณกิจได้ด้วยดี ไม่ผิดเพี้ยนหรือไม่เกิดปัญหาขึ้นมา ทั้งหมดนี้ควรได้รับการสนับสนุนจากส่วนกลางด้วย^{๑๒}

^{๑๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *ภัยแห่งพระพุทธศาสนาในประเทศไทย*, หน้า ๑๐๖.

^{๑๒} พระไพศาล วิสาโล, *“มองอย่างพุทธ”*, มติชนรายวัน, (๒๗ กรกฎาคม ๒๕๕๑) : ๖.

๔.๑.๓ แนวทางการป้องกันและแก้ไขปฏิเวธอันตราย

เรื่องแนวทางการป้องกันและแก้ไขปฏิเวธอันตรายนี้ ดังที่กล่าวมาแล้วว่าเป็นผลมาจากการปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนา ปฏิเวธสังฆธรรมจะอันตรายหายไปหรือยังมีอยู่ ณ ต้นเหตุที่แท้จริงจึงอยู่ที่ปฏิบัติสังฆธรรม นั่นก็หมายถึง พุทธศาสนิกชนประพฤติปฏิบัติตามหลักมรรคมีองค์ ๘ ประการที่ย่อลงคือ ศีล สมาธิ และปัญญาหรือไม่ ถ้าประพฤติปฏิบัติอยู่อย่างถูกต้อง ปฏิเวธสังฆธรรมก็เกิดขึ้น แต่ถ้าไม่ประพฤติปฏิบัติ หรือผิดพลาด ไขว้เขวไป ปฏิเวธสังฆธรรมก็เกิดขึ้นไม่ได้ เพราะว่าสิ่งทั้ง ๒ นี้เป็นเหตุเป็นผลของกันและกัน ดังนี้แล้ว ถ้าจะป้องกันปฏิเวธอันตราย จึงต้องไปเริ่มต้นที่ปฏิบัติสังฆธรรมนั่นเอง

๔.๑.๔ แนวทางการป้องกันและแก้ไขลึงคอันตราย

เรื่องแนวทางการป้องกันและแก้ไขลึงคอันตรายในสังคมไทยปัจจุบันนี้ พอประมวลได้ ดังต่อไปนี้

๔.๑.๔.๑ การอุปถัมภ์พระภิกษุสามเณร

เป็นหน้าที่ของพุทธศาสนิกชนที่ต้องปฏิบัติในการอุปถัมภ์พระภิกษุสามเณร ดังปรากฏในสังคาลสูตร ว่าด้วยหน้าที่ของคฤหัสถ์พึงบำรุงสมณพราหมณ์ (ทิศเบื้องบน) หนึ่งในห้าข้อนั้นคือ การถวายปัจจัยเครื่องเลี้ยงชีพ^{๓๓} ซึ่งองค์พระมหากษัตริย์ไทยก็เคยบำเพ็ญมาเป็นแบบอย่างแล้ว ดังที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้พระราชนิพนธ์นิราศทำดินแดงว่า

ตั้งใจจะอุปถัมภ์	ยอยกพระพุทธศาสนา
ป้องกันขอบเขตศาสนา	รักษาประชาชนและมนตรี ^{๓๔}

ดังนั้น ในฐานะที่เป็นพลสกนิกรชาวไทย ก็ควรเจริญรอยตามพระยุคลบาทของพระองค์ และในสถานภาพหนึ่ง [เรา]ก็เป็นพุทธศาสนิกชนด้วย จึงควรที่จะให้การอุปถัมภ์พระภิกษุสามเณรด้วยเช่นเดียวกัน

๔.๑.๔.๒ โครงการทุนเล่าเรียนหลวงสำหรับพระสงฆ์ไทย

นับเป็นพระมหากุณาธิคุณอย่างใหญ่หลวงที่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีความห่วงใยในการศึกษาของพระสงฆ์ไทยอย่างหาผู้ใดเสมอเหมือนไม่ได้ พระองค์ทรงพระอนุสรณ์คำนึงถึงพระภิกษุสามเณรว่า โดยที่พระภิกษุและสามเณรเป็นผู้มีหน้าที่ปฏิบัติตาม

^{๓๓} ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๗๕/๒๙๓.

^{๓๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ, หน้า ๕๔.

พระธรรมวินัยโดยเคร่งครัด และธำรงรักษา ตลอดจนเผยแผ่พระธรรมคำสอนแก่ประชาชนทั่วไป อันเป็นการสร้างความสงบร่มเย็นให้เกิดขึ้นแก่สังคม ประเทศชาติ และแก่โลก ถ้าหากพระภิกษุและสามเณรมีโอกาสได้รับการศึกษาพุทธธรรมในชั้นสูงสามารถค้นคว้าและทำความเข้าใจพระไตรปิฎกอย่างแตกฉาน จะสามารถเข้าถึงแก่นแท้ของพระพุทธพจน์ได้ด้วยตนเอง และนำไปปฏิบัติอย่างถูกต้องจนบรรลุธรรม แล้วนำไปสั่งสอนพุทธบริษัทต่อไปได้อย่างไม่ผิดเพี้ยน การบำรุงพระภิกษุและสามเณรด้วยวิธีการอย่างนี้จึงเป็นทางสำคัญที่จะช่วยจรรโลง และเผยแผ่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาสืบต่อไปได้ในปัจจุบันรวมถึงในอนาคตด้วย

ดังนั้น เนื่องในวโรกาสมหามงคลที่ทรงเจริญพระชนมพรรษา ๗๖ พรรษา ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๖ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโครงการทุนเล่าเรียนหลวงสำหรับพระสงฆ์ไทยขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสนับสนุนให้พระภิกษุและสามเณรได้ศึกษาพระธรรมวินัยอย่างลึกซึ้ง แยกฉาน เพื่อสร้างความร่มเย็นในสังคมด้วยหลักพุทธธรรมที่ถูกต้องเป็นแก่น และเพื่อจรรโลงพระพุทธศาสนาให้เป็นหลักทางจิตใจและความคิดของประชาชน ในการนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์เป็นทุนเริ่มแรก และผู้มีจิตศรัทธาทูลเกล้าฯ ถวายเงินโดยเสด็จพระราชกุศลสมทบ เป็นลำดับมา ทำให้สามารถจัดสรรทุนได้ตั้งแต่ปีการศึกษา ๒๕๔๗ ซึ่งมีคณะกรรมการบริหารโครงการฯ ทั้งสิ้น ๑๐ รูป/คน . . . โดยคณะกรรมการบริหารโครงการฯ มีหน้าที่พิจารณาจัดสรรทุนเล่าเรียนหลวงสำหรับพระสงฆ์ไทยให้เหมาะสมกับความต้องการและกำลังทุนทรัพย์ที่จะได้รับการสนับสนุน พร้อมทั้งดูแลการบริหาร^{๓๕}

๔.๑.๔.๓ การจัดตั้งคณะกรรมการบริหารกิจการพระศาสนาตั้งแต่ระดับชาติ ลงมาถึงระดับจังหวัด อำเภอ และตำบล

ทั้งนี้โดยมีกฎหมายรองรับ คณะกรรมการดังกล่าวมีหน้าที่ดูแลและสนับสนุนกิจการพระศาสนา อาทิ การเผยแผ่พระศาสนา การศึกษาคณะสงฆ์ และการส่งเสริมจริยธรรม เป็นต้น โดยมีรายได้สนับสนุนจากรัฐและจากภาษีท้องถิ่น คณะกรรมการดังกล่าวจะทำให้การจัดสรรงบประมาณสนับสนุนการพระศาสนาได้อยู่ในมือของรัฐอีกต่อไป หากเป็นภาระความรับผิดชอบของผู้แทนประชาชน คณะกรรมการดังกล่าวอาจได้จากการเลือกตั้งทางตรง (คล้ายๆ การเลือก ส.ส.) หรือการเลือกสรรโดยสมาชิกพุทธบริษัท ซึ่งควรเป็นอีกองค์กรหนึ่งที่ตั้งขึ้นในทุกระดับตั้งแต่ระดับประเทศลงมาถึงระดับตำบลเช่นกัน เพื่อตรวจสอบกำกับการทำงานของคณะกรรมการดังกล่าว รวมทั้งให้ความเห็นชอบนโยบายและงบประมาณที่คณะกรรมการดังกล่าวได้จัดทำขึ้น ทั้ง

^{๓๕} <http://bbznet.pukpik.com>.

๒ องค์การควรมีผู้แทนสงฆ์และแม่ชีร่วมเป็นกรรมการและสมาชิกด้วย คณะกรรมการและสมัชชาที่ว่าเป็นเวทีที่ดีสำหรับประชาชนในการถกเถียงแลกเปลี่ยนความเห็นเกี่ยวกับสถานการณ์พุทธศาสนาในท้องถิ่นของตน รวมทั้งหาทางออกร่วมกันในการปรับปรุงการพระศาสนา ด้วยวิธีนี้ประชาชนจะมีความตระหนักมากขึ้นว่าตนมีหน้าที่ทำนุบำรุงพระศาสนา^{๓๖}

๔.๑.๔.๔ การกลั่นกรองผู้ที่จะเข้ามาบวช

เพื่อเป็นการป้องกันภัยอันตรายต่างๆ ที่จะตามมาในภายหลัง หลังจากที่บรรพชาอุปสมบทแล้ว เช่น การปลอมบวช การมีพฤติกรรมเป็นตุ๊ดเป็นแต้ว ในเรื่องนี้พระราชวิมลโมลี รองเจ้าคณะจังหวัดนครราชสีมา และรองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา (มจร.นม.)^{๓๗} กล่าวว่า กรณีพระตุ๊ดเณรแต้ว ว่าในพื้นที่นครราชสีมา ยังไม่มีปัญหาเรื่องพระเณรเบี่ยงเบนพฤติกรรมทางเพศปรากฏอย่างชัดเจนมากนัก มีเพียงบางรูปที่แสดงออกทางกิริยาและวาจาเท่านั้น ส่วนใหญ่จะอยู่ในกลุ่มพระเณรวัยรุ่นที่กำลังเรียนอยู่ในมจร ส่วนการควบคุมดูแลนั้น ทางวินัยสงฆ์มีข้อห้ามว่าไม่ให้คนที่มีลักษณะเป็นผู้หญิง เป็นตุ๊ดเป็นเกย์ หรือเป็นสัตว์เดรัจฉานบวชอยู่แล้ว เพื่อให้พระอุปัชฌาย์ได้มีการคัดกรอง และป้องกันการเกิดปัญหาในระดับหนึ่ง^{๓๘}

สำหรับทางแก้ที่ตีสั้น พระรัตนเมธีบอกว่า ก็จะต้องกำชับไปยังเจ้าอาวาสทุกรูปให้คอยสอดส่องดูแลพระลูกวัดอย่างเคร่งครัด และตำรวจหรือเจ้าหน้าที่หน่วยงานใดก็ตามที่ไม่ใช่พระสงฆ์ แต่มีอำนาจ เมื่อพบเห็นพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของพระสงฆ์สามารถเรียกตรวจสอบสวนได้ ขณะเดียวกันก็ควรจะมีบัตรประจำตัวประชาชนของพระทุกรูป นอกเหนือจากใบสุทธิ เพราะปัจจุบันใบสุทธิปลอมได้ง่าย ทำคล้ายของจริง^{๓๙}

พร้อมกันนี้ พระมหาวุฒิชัยได้เสนอว่า การแก้ปัญหานี้ทางตำรวจพระก็ต้องศึกษาพระธรรมวินัยให้แตกฉาน เพื่อจะแยกพระจริง พระปลอมได้ และที่สำคัญคณะสงฆ์และสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ต้องบังคับใช้กฎหมายที่มีอย่างเข้มแข็ง คณะสงฆ์เองก็ต้องปฏิรูป

^{๓๖} พระไพศาล วิสาโล, “คำตอบไม่ได้อยู่ที่กระทรวงพระพุทธศาสนา”, มติชนรายวัน, (๒๔ กันยายน ๒๕๕๕) : ๖ - ๗.

^{๓๗} ปัจจุบัน (๒๕๕๔) รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา คือ พระสุธีรญาณ (ณรงค์ จิตฺตโสภโณ).

^{๓๘} <http://www.matichon.co.th/khaosod/> (21/1/2552).

^{๓๙} ศูนย์พิทักษ์พระพุทธศาสนา http://www.dailynews.co.th/web/html/popup_news (16 มกราคม 2552).

การศึกษาให้ดีขึ้น ครอบคลุมพระที่บวชทุกรูป รวมถึงสื่อและภาครัฐก็ต้องช่วยกันส่งเสริมและสนับสนุนพระดีให้เป็นที่ปรากฏและยกย่อง พระดีจะได้มีกำลังใจ^{๔๐}

๔.๖.๔.๕ การบำรุงพระศาสนา

การที่พุทธศาสนิกชนได้เลื่อมใสพระภิกษุสามเณรนั้น ก็เป็นคุณงามความดี นำมาซึ่งบุญกุศลเช่นเดียวกัน แต่สำหรับการจะบำรุงศาสนาให้ได้บุญมากนั้น ต้องปฏิบัติให้ถูกต้อง ดังที่ท่านพุทธทาสภิกขุได้เทศนาเรื่องการบำรุงศาสนา พอสรุปใจความได้ว่า คำว่าบำรุงพระศาสนานี้ก็พลอยจะเป็นที่เข้าใจกันได้อยู่แล้วว่าหมายถึงอะไร การบำรุงศาสนาโดยใจความก็คือ ทำให้พระศาสนามั่นคง เจริญเป็นที่พึ่งแก่สัตว์ทั้งหลายได้จริงและเป็นสิ่งที่เราต้องการจำเป็นอย่างยิ่งด้วยกันทุกคน การบำรุงพระศาสนา พอที่จะกล่าวได้ว่ามีอยู่เป็น ๒ ฝ่ายคือ ประพฤติปฏิบัติกระทำในพระศาสนาที่เป็นส่วนของตนให้ดี ให้พ้นจากความทุกข์นี้อย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่งก็คือช่วยเหลือผู้อื่น

ดังนั้นถ้าจะบำรุงศาสนากันให้ถูกต้องจริงแล้ว จะต้องบำรุงให้เกิดดับทุกข์ขึ้นมาจริงๆ โดยไม่ได้ต้องการให้คนหนีโลกไปไหน ไม่ได้ต้องการให้คนทิ้งโลกไปไหน แต่อยู่ในโลกด้วยความชนะไม่มีความพ่ายแพ้แก่โลกหรือความทุกข์

การสร้างวัดวาอารามบำรุงวัดวาอารามก็มีอยู่ทั่วไป แต่คงจะไม่มากเท่าการเลื่อมใสพระ บำรุงเลื่อมใสพระภิกษุสามเณร ส่วนการบำรุงตัวธรรมะคือการปฏิบัตินั้นแทบจะหาไม่พบแล้วจะถือกันว่ามันได้บุญมากตรงที่สร้างวัดบำรุงวัดเลื่อมใสพระเลื่อมใสเณรกันอยู่เต็มที่แล้ว จะต้องเอาอะไรอีก เหล่าสำหรับคนอย่างเราๆ ที่นี้เราจะพูดกันเป็นอย่างไร ไป

คำว่าเลื่อมใสพระเลื่อมใสเณรนี้ก็คือ บำรุงภิกษุสามเณรนี้จะบำรุงกันอย่างไร สักเท่าไรนั่นมันเป็นปัญหา ถ้าหากว่ามีการบำรุงภิกษุสามเณรอย่างถูกต้อง มันก็เลื่อมใสพระที่เป็นพระอย่าเลื่อมใสพระให้กลายเป็นหมูเพราะว่าให้พระกินดีอยู่ดีเกินไปโดยที่ไม่ต้องให้ทำอะไรมันก็กลายเป็นเลื่อมใสพระให้กลายเป็นหมู บางคนก็เลื่อมใสพระนี้ให้กลายเป็นม้า คำว่าม้านี้ก็หมายถึง การติดต่อ การสื่อสารถ้าใครจะเลื่อมใสพระไว้เป็นพ่อสื่อพ่อชกนั้นก็เหมือนกับเลื่อมใสพระให้เป็นม้า บางทีก็เหมือนกับว่าใช้ภิกษุสามเณรนั้นให้ทำวัตถุแห่งประโยชน์แก่ตนอย่างซึ่งๆ หน้าอย่างนี้ก็มิอย่างนี้จึงได้เท่ากับเลื่อมใสพระให้กลายเป็นวัวเป็นควายสำหรับใช้งาน จงลองคิดดูเถอะว่าถ้าเลื่อมใสพระไม่เป็นพระแล้วมันก็กลายเป็นหมูก็ได้ เป็นม้าก็ได้ เป็นควายก็ได้หรือนกเขากก็ได้ ให้เป็นนกเขาคือว่าให้ชั้นเพาะๆ สำหรับให้สุ้ายกสุ้ายกาสบายใจ คอยพูดอย่างนั้นอย่างนี้ให้เบิกบานสำราญใจ นี่แหละเรียกว่าเลื่อมใสพระให้กลายเป็นหมู หรือเป็นม้า หรือเป็นวัว หรือเป็นนกเขา เป็นต้น แต่คนเลื่อม

^{๔๐} http://www.dailynews.co.th/web/html/popup_news/Default.aspx.

พระไว้ให้เป็นพระ ถ้าจะมองให้ดีไปกว่านั้นอีกก็อยากจะพูดว่า เราเลี้ยงพระนี้ให้กลายเป็นเทวดากันเสีย คนเรานั้นเมื่อบำรุงบำเรอมันมากเกินไปมันก็หลงเอาแต่สนุกสนานเล่นหัวอย่างนี้เขาเรียกว่า เลี้ยงพระให้กลายเป็นเทวดาไปเสียแล้วไม่ต้องทำอะไร มันจะดีที่ตรงไหนในการที่จะเลี้ยงพระให้เป็นเทวดา แต่จงเลี้ยงพระให้กลายเป็นพระเถิด

คำว่าพระหรือวาระนี้มันแปลว่าประเสริฐ ประเสริฐที่เป็นอย่างนี้ ประเสริฐที่มีจิตใจสว่าง สะอาด สงบ หรือว่าอย่างน้อยที่สุดก็กำลังประพฤติปฏิบัติอยู่เพื่อให้จิตใจมีความสว่าง สะอาด สงบ มีความประเสริฐคือดีกว่าคนธรรมดา

เราจะเลี้ยงพระให้เป็นพระ เราก็ต้องเลี้ยงพระนั้นให้เป็นผู้ที่สามารถมองเห็นวิญญูะได้ว่า วิญญูะสงสารเป็นความทุกข์ น่าเบื่อหน่าย น่าเอือมระอา ควรจะหลุดพ้นออกไปเสีย ถ้าเราจะช่วยกันเลี้ยงพระให้กลายเป็นหมู เป็นม้า เป็นควาย เป็นนกเขา เป็นเทวดา เป็นยักษ์ เป็นมารกันอยู่อย่างนี้มันก็ได้เลี้ยงพระให้เห็นภัยหรือวิญญูะสงสารมันจึงไม่เป็นภิกษุไปได้

การบำรุงพระศาสนาก็ดี การเลี้ยงพระก็ดี มันคงจะไม่เป็นของที่ง่ายตายนัก มันเป็นเรื่องที่จะต้องกระทำด้วยความไม่ประมาทอย่างยิ่งด้วยเหมือนกัน พระพุทธเจ้าท่านจึงตรัสสอนไว้ว่า ท่านทั้งหลายจงยังความไม่ประมาทจนถึงพร้อมเถิด เมื่อเป็นดังนี้ก็ควรจะถือว่าแม้ในการบำรุงพระศาสนาหรือเลี้ยงพระนี้ก็ควรทำด้วยความไม่ประมาทให้เกิดการปฏิบัติในศีล สมาธิ ปัญญา และบรรลุมรรคผลนิพพาน

พอจะสรุปความได้ว่า การบำรุงพระศาสนานั้นจะบำรุงให้ถูกตัวศาสนาจริง ๆ แล้ว ก็คือตัวเองรีบปฏิบัติธรรมะให้ถูกให้ตรงเสียโดยเร็ว นั่นคือการบำรุงศาสนาที่ถูกต้องและรวดเร็ว ส่วนที่จะไปเลี้ยงคนอื่น ไปบำรุงคนอื่น ไปยุคนอื่น ไปส่งเสริมคนอื่นนั้นมันยังไม่แน่ อาจจะมีข้อแก้ตัวว่า เราทำไม่ได้ถ้าคนอื่นทำได้ก็ทำ อย่างนั้นมันก็ถูก

การบำรุงพระศาสนานี้ก็เหมือนกันระวังให้เป็นการบำรุงบุคคลที่มีความซื่อสัตย์ มีสติปัญญา มีความบริสุทธิ์สะอาดมีความเคารพนับถือตัวเองดังนี้เป็นต้น จึงจะเรียกว่าเป็นผู้ที่ควรบำรุง พระสงฆ์ที่มีลักษณะควรบำรุงก็เพราะว่า เป็นผู้ปฏิบัติดี เป็นผู้ปฏิบัติตรง เป็นผู้ปฏิบัติสมควรแก่ธรรมนั้น แล้วพระสงฆ์นั้นไม่ต้องอยู่ที่วัดเสมอไปอยู่ที่บ้านก็ได้ ถ้าใครปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง ปฏิบัติสมควรแล้วก็จะช่วยบำรุงส่งเสริมเถิด ถือได้ว่าเป็นการบำรุงพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนานี้ได้ด้วยเหมือนกัน

อย่างนี้แหละคือการบำรุงพระศาสนา เพราะว่าบุคคลชนิดนี้มีอยู่แล้วคือว่าศาสนามีอยู่ บุคคลชนิดนี้มีอยู่แล้วคือว่าพระธรรมมีอยู่ พระธรรมมีอยู่แล้วพระพุทธเจ้ามีอยู่ ให้สังเกตพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ก็มีอยู่ด้วยเหตุนี้ ดังนั้นการบำรุงพระศาสนาของบุคคลชนิดนั้นคือไม่

เป็นหมันเลย ไม่มีทางใครจะมาดำ ว่า มัวแต่เลี้ยงไก่ไว้ไขให้สุนัขกิน หรือมัวแต่จะเลี้ยงพระให้กลายเป็นหมู ให้กลายเป็นม้า กลายเป็นวัว เป็นควาย เป็นนกเขา เป็นเทวดา เป็นยักษ์เป็นมาร นี่จึงเรียกว่า เป็นพุทธบริษัทเป็นสาวกของพระพุทธเจ้าผู้ที่อยู่ด้วยปัญญา สาวกของพระพุทธเจ้านั้นย่อมรุ่งเรืองอยู่ด้วยปัญญา . . .^{๔๑}

นี่ก็เป็นเรื่องของการบำรุงพระภิกษุสามเณรที่ควรพิจารณา และจะเกิดผลดีต่อวงการพระพุทธศาสนาอีกด้วย

๔.๑.๔.๖ การให้ความสำคัญแก่สงฆ์ก่อนปัจเจกชน

ประโยชน์ส่วนรวม(สงฆ์) ต้องมาก่อนประโยชน์ส่วนตัว พุทธศาสนิกชนก็ควรเห็นความสำคัญของส่วนรวมมากกว่าส่วนตัวเช่นเดียวกัน เช่น กรณีการทำงาน ก็ควรทำงานในสงฆ์ ถวายเป็นส่วนรวมก่อน ทั้งนี้ไม่ใช่ว่าไม่ให้ถวายเป็นการส่วนตัว แต่ถ้าในสถานการณ์ที่จำกัดหรือมีไทยธรรมที่จำกัดก็ควรถวายแก่สงฆ์ก่อน ดังนี้เป็นต้น

หากเราทำบุญในลักษณะจำเพาะเจาะจงแล้ว ถ้าพระภิกษุสามเณรรูปนั้นประพฤติความเสียหายเกิดขึ้น หรือมรณภาพไปก็ตาม เราก็พลอยที่จะหมดศรัทธาหรือไม่เข้าวัดฟังธรรม ดังที่โศกอันเกิดจากการเลื่อมใสในตัวบุคคลว่า [กล่าวโดยสรุป]

- (๑) ภิกษุนั้นต้องอาบัติเป็นเหตุให้สงฆ์ยกวัตร
- (๒) ต้องอาบัติอันเป็นเหตุให้สงฆ์บังคับให้เขานั่งที่สุดสงฆ์
- (๓) หลีกไปสู่อุทิสอื่น
- (๔) ลาสิกขา
- (๕) มรณภาพ

บุคคลจะไม่คบหา ไม่ฟังธรรมจากภิกษุอื่น ทำให้เลื่อมจากพระสังฆธรรม^{๔๒}

๔.๑.๕ แนวทางการป้องกันและแก้ไขธาตุอันตรธาน

เพื่อให้พระบรมสารีริกธาตุยังคงอยู่ให้พุทธศาสนิกชนในสังคมไทยรุ่นหลัง ได้กราบไหว้สักการบูชา อันจะนำมาซึ่งบุญกุศล ผู้วิจัยจะได้นำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับพระเจดีย์ใน ๖ ประเด็น ดังนี้ คือ ความสำคัญของพระเจดีย์ การไหว้พระธาตุประจำปีเกิด การสร้างพระเจดีย์ การทำนุบำรุงพระเจดีย์ พุทธศาสนิกชนกับการทำนุบำรุงพระเจดีย์ และอานิสงส์การดูแลรักษาพระเจดีย์ ดังนี้

^{๔๑} <http://www.vcharkarn.com>.

^{๔๒} คู่มือระเบียบใน อ.จ.ป.จก. (ไทย) ๒๒/๒๕๐/๓๙๐ - ๓๙๑.

๔.๑.๕.๑ ความสำคัญของพระเจดีย์

ความสำคัญของพระเจดีย์นั้น กล่าวได้ ๒ ลักษณะด้วยกัน คือในฐานะเป็นปูชนียสถานอย่างหนึ่ง และในฐานะเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจอย่างหนึ่ง จะได้อธิบายในแต่ละลักษณะดังนี้

๑) ความสำคัญของพระเจดีย์ในด้านปูชนียสถาน

- (ก) พระเจดีย์คือสัญลักษณ์แห่งยิ่งใหญ่และความดีงาม
- (ข) เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ
- (ค) เป็นที่ปลงสังเวช
- (ง) เป็นเครื่องอุทิศทางศาสนา^{๔๓}

๒) ความสำคัญของพระเจดีย์ในด้านจิตใจ

บรรดาพระเจดีย์ทั้ง ๔ ประเภทนั้น ชาวพุทธนับถือพระธาตุเจดีย์เป็นสำคัญ เพราะเป็นพระเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า จึงได้พากันไปนมัสการกราบไหว้บูชาตามสถานที่ต่างๆ และเมื่อได้รับพระบรมสารีริกธาตุมาก็จะพากันสร้างพระเจดีย์ที่ประดิษฐานเพื่อให้ประชาชนได้กราบไหว้บูชา เพราะถือว่าพระเจดีย์ที่ชาวพุทธนับถือมีส่วนในการช่วยกล่อมเกล่าจิตใจให้เข้าถึงพระธรรม เป็นกำลังใจในการประพฤติปฏิบัติธรรมยิ่งๆ ขึ้นไป แม้องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะปรินิพพานไปนานแล้วก็ตาม พระองค์ก็ยังมอบธรรมะซึ่งถือว่าเป็นที่พึ่งอันประเสริฐ ใครที่ปฏิบัติตามมรรคมงคลแปดได้และเข้าใจในอริยสัจสี่ ถือว่าเป็นผู้รู้แจ้งสัจธรรมดังที่พระองค์ตรัสกับพระวัชกาลว่า “อย่าเลยวัชกาล จะมีประโยชน์อะไรด้วยร่างกายอันเปื่อยเน่าที่เธอเห็นอยู่นี้ ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นชื่อว่าเห็นธรรม ความจริงเมื่อเห็นธรรมก็ชื่อว่าเห็นเรา เมื่อเห็นเราก็ชื่อว่าเห็นธรรม”^{๔๔}

ดังนั้นพระบรมสารีริกธาตุที่ประดิษฐานอยู่ในพระเจดีย์ตามสถานที่ต่างๆ ชาวพุทธถือว่ามีส่วนสำคัญและเป็นมงคลอันสูงสุด โดยยึดเอาเป็นสิ่งช่วยส่งเสริมกำลังใจเพราะต่างถือว่าพระบรมสารีริกธาตุเป็นเสมือนตัวแทนพระพุทธเจ้า ไม่ว่าจะสถิตอยู่ในที่ใดย่อมทำให้สถานที่นั้นมี ความสำคัญ และเป็นเสมือนพระพุทธเจ้ายังดำรงอยู่ดังปรากฏในตำนานมูลศาสนาว่า

^{๔๓} พระมหาสมชาย ธีรปภาโส (บุญเกลี้ยง). การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุในสังคมไทย”, (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๖, หน้า ๕๔.

^{๔๔} ส.ช. (ไทย) ๑๗/๘๗/๑๕๙.

“ดูราส์ปฐิสะทั้งหลาย พระพุทธเจ้าแห่งเรานิพพานไปแล้ว ยังไว้แต่ธาตุตราบไต แม้ยังประมาณเท่าพันธุ์ผู้กาดนั้นก็ดี ก็เรียกว่าพระพุทธเจ้ายังธรมาน(ทรง)อยู่แล”^{๔๕}

สำหรับบริโศคเจดีย์นอกจากสังเวชนียสถานทั้ง ๔ แล้ว ในปัจจุบันที่ชาวพุทธนับถือก็คือ ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ถือว่ามีส่วนสำคัญในการเจริญพุทธธานุสสติ คือการระลึกนึกถึงพระพุทธองค์ที่เหล่าพุทธศาสนิกชนนับถือรองลงมาจากพระธาตุเจดีย์

ความสำคัญของพระเจดีย์ที่กล่าวมานี้ ถือได้ว่าเป็นสถานที่ที่มีความสำคัญที่ช่วยพยุงศรัทธาในองค์พระบรมสารีริกธาตุที่มีต่อเหล่าพุทธศาสนิกชน เพราะต่างก็ถือว่าพระเจดีย์เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุและอัฐิธาตุของพระอรหันต์และมหากษัตริย์ที่ทรงธรรมเป็นต้น^{๔๖}

๔.๑.๕.๒ การไหว้พระธาตุประจำปีเกิด^{๔๗}

ความเชื่อเรื่องปีนักษัตรที่สัมพันธ์กับปีเกิดและการนับอายุของแต่ละคนเป็นที่รับรู้กันแพร่หลาย ในแต่ละปีนักษัตรจึงกำหนดด้วยสัญลักษณ์เป็นสัตว์ประจำปีเกิด หรือที่เรียกว่า ๑๒ นักษัตร สำหรับในดินแดนภาคเหนือของไทย ความเชื่อเรื่องปีนักษัตรยังสัมพันธ์กับคติการบูชาพระบรมสารีริกธาตุ ดังปรากฏเป็นประเพณีการบูชาหรือการไหว้พระธาตุประจำปีเกิด โดยครั้งหนึ่งในชีวิตควรมีโอกาสเดินทางไปไหว้พระธาตุประจำปีเกิดของตนเพื่อความเป็นสิริมงคล ในคดีล้านนา พระธาตุและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำปีเกิด ได้แก่

นมัสการพระธาตุประจำปีชวด พระธาตุศรีจอมทอง จ.เชียงใหม่

นมัสการพระธาตุประจำปีฉลู พระธาตุลำปางหลวง จ.ลำปาง

นมัสการพระธาตุประจำปีขาล พระธาตุช่อแฮ จ.แพร่

นมัสการพระธาตุประจำปีเถาะ พระธาตุแช่แห้ง จ.น่าน

นมัสการพระธาตุประจำปีมะโรง พระพุทธสิหิงค์ จ.เชียงใหม่

นมัสการพระธาตุประจำปีมะเส็ง พระศรีมหาโพธิ์หรือต้นโพธิ์

นมัสการพระธาตุประจำปีมะเมีย พระธาตุชเวดากอง ประเทศพม่า

^{๔๕} กรมศิลปากร, ตำนานมูลศาสนา, หน้า ๒๘๓, อ้างใน พระมหาสมชาย ธีรภาโส (บุญเกลี้ยง). การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุในสังคมไทย”, (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๖, หน้า ๔๗.

^{๔๖} พระมหาสมชาย ธีรภาโส (บุญเกลี้ยง). การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุในสังคมไทย”, (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๖, หน้า ๔๘.

^{๔๗} http://www.travelfortoday.com/story_partart.htm (18/3/54).

นมัสการพระธาตุประจำปีมะแม พระธาตุดอยสุเทพ จ.เชียงใหม่

นมัสการพระธาตุประจำปีวอก พระธาตุพนม จ.นครพนม

นมัสการพระธาตุประจำปีระกา พระธาตุหริภุญชัย จ.ลำพูน

นมัสการพระธาตุประจำปีจอ พระธาตุเกศแก้วจุฬามณี บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

นมัสการพระธาตุประจำปีกุน พระธาตุดอยตุง จ.เชียงราย

ในปัจจุบันนี้ พุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่ในสังคมไทยยังให้ความเคารพสักการะพระธาตุเจดีย์ซึ่งเป็นศาสนสถานที่มีประติมากรรมพระบรมสารีริกธาตุกันอยู่ จึงเชื่อได้ว่าทราบใดพุทธศาสนิกชนยังให้เคารพสักการะพระบรมสารีริกธาตุอยู่ จะยังไม่เกิดธาตุอันตรายขึ้นในสังคมไทย แต่เมื่อใดที่ไม่มีผู้ให้ความเคารพสักการะต่อองค์พระบรมสารีริกธาตุแล้ว พระธาตุจึงจะอันตรายไป ดังที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถา มีข้อความตอนหนึ่งว่า . . . ชื่อว่าอันตรายไปแห่งธาตุ พึงทราบอย่างนี้ . . . คือ ครั้งนั้น ธาตุทั้งหลายที่ไม่ได้รับสักการะและสัสมานะในที่นั้นๆ ก็ไปสู่ที่ๆ มีสักการะและสัสมานะด้วยกำลังอธิษฐานของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย . . .^{๔๘}

ฉะนั้น ประเพณีการไหว้พระธาตุประจำปีเกิด จึงเป็นการป้องกันธาตุอันตรายได้เช่นเดียวกัน

๔.๑.๕.๓ การสร้างพระเจดีย์

พระเจดีย์อันเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุนั้น พุทธศาสนิกชนถือว่าเป็นสถานที่ที่เป็นมงคลแก่การได้เห็นและการได้สักการะกราบไหว้ ที่นิยมสร้างเพราะมีวัตถุประสงค์คือ

- (๑) เป็นสัญลักษณ์แห่งยิ่งใหญ่และความดีงาม
- (๒) เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ
- (๓) เป็นที่ปลงสังเวช
- (๔) เป็นเครื่องอุทิศทางศาสนา
- (๕) เพื่อเป็นพุทธบูชา และบูชาคุณท่านผู้มีพระคุณ
- (๖) เพื่อเป็นเครื่องเตือนจิตและส่งเสริมกำลังใจ
- (๗) เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของจักรวาล
- (๘) เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของพระธรรม(พระนิพพาน)
- (๙) เพื่อเป็นเครื่องเข้าถึงพุทธะ

^{๔๘} อ.จ.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๑/๑๗๑.

(๑๐) เพื่อเป็นพุทธอนุสรณ์ ^{๔๙}[และที่สำคัญ ผู้วิจัยเห็นว่า (๑๑) เพื่อเป็นการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา ป้องกันธาตุอันตรธานของพระศาสนาอีกด้วย]

ดังนั้น การสร้างพระเจดีย์จึงเป็นประเพณีนิยมสำหรับชาวพุทธทั้งพระภิกษุสามเณรและฆราวาส เมื่อพระพุทธศาสนาแผ่ไปถึงสถานที่ใด และประชาชนในที่นั้นๆ มีศรัทธาเลื่อมใสถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งที่ระลึกแล้ว ก็นิยมสร้างปูชนียสถานคือพระเจดีย์ขึ้นไว้สักการบูชาในที่นั้นๆ ด้วย^{๕๐}

๔.๑.๕.๔ การทำนุบำรุงพระเจดีย์

การดูแลทำนุบำรุงพระเจดีย์นั้น ผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือเป็นหน้าที่ของพุทธศาสนิกชนทุกๆ คนที่พึงกระทำโดยตรงอย่างหนึ่ง (ส่วนบุคคล ตามสถานภาพของตน) และอีกอย่างหนึ่งก็เป็นหน้าที่ขององค์กรอื่นๆ (ส่วนหน่วยงาน) จะต้องมาดูแลรักษา ทำนุบำรุงพระเจดีย์ ซึ่งเป็นหน้าที่ภาระงานที่ต้องกระทำโดยตรงอีกด้วย

(๑) หน้าที่ของพุทธศาสนิกชน

ในส่วนตัวบุคคลนั้น พุทธศาสนิกชน(หน้าที่ของคฤหัสถ์) ก็ต้องช่วยกันดูแลทำนุบำรุงกิจการในพระศาสนาทุกๆ อย่างรวมถึงการทำนุบำรุงพระเจดีย์ด้วย ดังในสังคาลกสูตร ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสแก่สังคาลกมานพ ว่าด้วยหน้าที่ของคฤหัสถ์พึงบำรุงสมณพราหมณ์ (ทิศเบื้องบน) ว่า

... คหบดีบุตร กุลบุตรพึงบำรุงสมณพราหมณ์ผู้เป็นทิศเบื้องบนโดยหน้าที่ ๕ ประการ

คือ

- (๑) จะทำสิ่งใด ก็ทำด้วยเมตตา
- (๒) จะพูดสิ่งใด ก็พูดด้วยเมตตา
- (๓) จะคิดสิ่งใด ก็คิดด้วยเมตตา
- (๔) เปิดประตูต้อนรับ
- (๕) ถวายปัจจัยเครื่องยังชีพ . . .^{๕๑}

^{๔๙} เอเดรียน สนอดกราส, **สัญลักษณ์แห่งพระสถูป**, หน้า ๓๓๓๙.

^{๕๐} พระมหาสมชาย ธีรภาโส (บุญเกลี้ยง). การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุในสังคมไทย, (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๖, หน้า ๖๑.

^{๕๑} ที.ป.ก. (ไทย) ๑๑/๒๗๒/๒๑๖.

ในข้อที่ว่าด้วยการถวายปัจจัยเครื่องยังชีพนี้ ก็ต้องรวมไปถึงการทำนุบำรุงพระเจดีย์ด้วยเช่นเดียวกัน นอกจากนี้แล้ว ในจันทรกาลสูตร พระพุทธองค์ยังได้ตรัสถึงอุบาสกที่ดี ต้องมีองค์ประกอบต่างๆ ไว้ว่า

... ภิษุทั้งหลาย อุบาสกประกอบด้วยธรรม & ประการ เป็นอุบาสกแก้ว เป็นอุบาสกปทุม และเป็นอุบาสกบุณทริก

ธรรม & ประการ อะไรบ้าง คือ

- (๑) เป็นผู้ไม่มีศรัทธา
- (๒) เป็นผู้ไม่มีศีล
- (๓) เป็นผู้ไม่ถ่อมมรดกคืนชาว เข็อกกรรม ไม่เชื่อมรดก
- (๔) ไม่แสวงหาผู้รับทักษิณานอกศาสนานี้
- (๕) ทำอุปัการะในศาสนานี้ก่อน ...^{๕๒}

ในข้อสุดท้ายที่ว่าด้วยการทำอุปัการะในศาสนานี้ก่อน นั้นก็หมายถึงการช่วยเหลืออุปถัมภ์กิจกรรมกิจการต่างๆ ในพระพุทธศาสนานั้นเอง มีการทำนุบำรุงพระเจดีย์ เป็นต้นด้วย

ส่วนพุทธศาสนิกชน(พระภิกษุสามเณร)นั้น ในเรื่องการทำนุบำรุงพระเจดีย์นี้ ถือว่าเป็นหน้าที่ที่สำคัญอย่างยิ่งในกิจวัตรประจำวันที่ต้องดูแลรักษาความสะอาด ความเรียบร้อย อันจะนำมาซึ่งความเลื่อมใสศรัทธาให้เกิดขึ้นแก่ผู้มาพบเห็น ดังที่ปรากฏว่าเป็น ๑ ในกิจวัตร ๑๐ อย่าง (ข้อที่ ๔) ของพระภิกษุ คือ

- (๑) ลงอุโบสถ
- (๒) บิณฑบาตเลี้ยงชีพ
- (๓) สวดมนต์ไหว้พระ
- (๔) กวาดอาวาสวิหารลานพระเจดีย์
- (๕) รักษาผ้าครอง
- (๖) อยู่ปริวาสกรรม
- (๗) โคนผมปลงหนวดตัดเล็บ
- (๘) ศึกษาสิกขาบทและปฏิบัติพระอาจารย์
- (๙) เทศนาบัตติ
- (๑๐) พิจารณาปัจจุเวกขณะทั้ง ๔ เป็นต้น

^{๕๒} อ.ป.ญ.จก. (ไทย) ๒๒/๑๗๕/๒๙๓.

กิจวัตร ๑๐ เหล่านี้ เป็นกิจใหญ่ที่พระภิกษุจะต้องศึกษาให้ทราบความชัดและจำไว้ เพื่อปฏิบัติสมควรแก่สมณสาธูปแห่งตน^{๕๓}

(๒) หน้าที่ขององค์กรอื่นๆ

กระทรวง กรม หน่วยงานหรือองค์กรอื่นๆ ก็มีหน้าที่ ภาระงานที่ต้องดูแลทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเช่นเดียวกัน [ในที่นี้หมายถึงทำนุบำรุงพระเจดีย์] เช่น กระทรวงวัฒนธรรม สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ กรมศิลปากร พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เป็นต้น ที่ต้องจัดให้มีงบประมาณมาช่วยในการบูรณะปฏิสังขรณ์ ซ่อมแซม ปรับปรุงต่างๆ นั้น เช่น ดังที่ปรากฏเป็นข่าวในอดีตว่าพระธาตุพนมเกิดทรุดขึ้นมา (๑๑ สิงหาคม ๒๕๑๘) ในปัจจุบันก็มีข่าวว่าพระเจดีย์พระธาตุคุดอยสุเทพ ทองที่หุ้มองค์พระเจดีย์เกิดลอกขึ้นมา หรือพระธาตุช่อแฮเกิดความเสียหายต่างๆ ขึ้น หรือไม่ว่าอะไรจะเกิดขึ้นกับพระเจดีย์ต่างๆ ก็ตาม กระทรวง กรม หน่วยงานหรือองค์กรอื่นๆ ก็ต้องเข้ามาจัดการให้พระเจดีย์เกิดความสมบูรณ์ดังเดิมหรือจะดีขึ้นกว่าเดิม เพื่อให้เป็นที่เคารพสักการะของพุทธศาสนิกชนทั่วไป

ทั้งนี้ เพราะถ้าไม่มีการดูแลทำนุบำรุงพระเจดีย์แล้ว ก็จะทำให้พระเจดีย์มีสภาพทรุดโทรม พุทธศาสนิกชนไม่ไปเคารพสักการะ องค์พระบรมสารีริกธาตุคือพระธาตุต่างๆ นั้นก็จะเสด็จหนีไปยังที่อื่น ดังในมโนรถปฎิณี อรรถกถาอังคุตตรนิกาย เอกนิบาตว่า... ชื่อว่าอันตรายานไปแห่งธาตุ ฟังทราบอย่างนี้... คือครั้งนั้น ธาตุทั้งหลายที่ไม่ได้รับสักการะและสัสมานะในที่นั้นๆ ก็ไปสู่อื่นๆ มีสักการะและสัสมานะด้วยกำลังอธิษฐานของพระพุทธรูปเจ้าทั้งหลาย...^{๕๔}

ก็จะทำให้เกิดพระธาตุอันตรายานขึ้น ดังนั้นการที่ทำนุบำรุงพระเจดีย์ของพุทธศาสนิกชนในสังคมไทย จึงเป็นการช่วยป้องกันการเกิดธาตุอันตรายานขึ้นในพระพุทธศาสนา นั่นเอง

๔.๑.๕.๕ อานิสงส์การดูแลรักษาพระเจดีย์

การดูแลรักษาพระเจดีย์มีอานิสงส์หลายอย่างด้วยกัน ทั้งในปัจจุบันและในอนาคต (เบื้องหน้า) เชื่อได้ว่าในชีวิตปัจจุบันของผู้ที่ดูแลรักษาพระเจดีย์จะต้องมีความสุข ความเจริญ ในทางที่ดีงามอย่างแน่นอน ส่วนในอนาคต(เบื้องหน้า)จะมีความสุข สมบูรณ์ด้วยสมบัติต่างๆ เพียงใด ซึ่งคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงเรื่องนี้เอาไว้ในหลายคัมภีร์ด้วยกัน เช่น

^{๕๓} พระครูสมุห์เยี่ยม สิริวณฺโณ, มนต์พิธิ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (มปท., มปป.), หน้า ๑๗๗.

^{๕๔} อัง.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๑/๑๗๑.

(๑) คัมภีร์ปฐมวงศ์

มีข้อความตอนหนึ่งว่า เป็นอันว่าพระเจ้าอโศกธรรมราชาได้โปรดให้สร้างพระเจดีย์ขึ้น ๘๔,๐๐๐ ในพื้นชมพูทวีปด้วยอาการอย่างนี้ พระสถูปทั้งปวงนั้น เป็นประดุจดวงประทีปดวงเดียวของชาวโลก เป็นปูชนียสถานที่จะนำสรรพสัตว์ไปสู่สวรรค์นิพพาน ควรที่สาธุชนจะละการงานอื่นๆ มากกราบไหว้บูชาทุกเมื่อไป^{๕๕}

(๒) เรื่องกัปปรุกขิยเถราปทาน

อานิสงส์ที่ได้ไหว้พระบรมสารีริกธาตุของพระกัปปรุกขิยเถระ อดีตพระเถระรูปนี้ได้ถวายผ้าหลายผืนที่สวयงามไว้ที่พระสถูปเจดีย์ของพระพุทธเจ้าพระนามว่าสิทธัตถะ ในกัปปปีที่ ๙๔ นับจากภัททกัปปนี้ ผลของกุศลครั้งนี้ ทำให้พระเถระรูปนี้ได้เกิดเป็นมนุษย์และเทวดาเท่านั้น ทุกๆ สถานที่เกิดจะมีต้นกัลปพฤกษ์ พร้อมด้วยผ้ามากมายอยู่ด้วย สามารถนำมาแจกจ่ายกันได้ ถ้วนหน้าในหมู่เพื่อนพ้อง ญาติ ฯ บุญกุศลนี้ได้ให้เกิดเป็นพระเจ้าจักรพรรดิถึง ๓ ครั้ง มีพระนามว่าสุเจละ ในกัปปที่ ๗ นับจากภัททกัปปนี้ผลบุญนี้ยังนำส่งถึงชาติปัจจุบัน เกิดในตระกูลผู้ร่ำรวยพร้อมเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา เมื่อฟังธรรมแล้วเกิดศรัทธาขอบวช บวชไม่นานนักก็บรรลุนิพพานพร้อมด้วยคุณวิเศษ อันมีปฏิสัมภิตา ๔ อภิญญา ๖ วิโมกข์ ๘^{๕๖}

(๓) เรื่องปังกกรเถราปทาน

พระเถระรูปนี้ในอดีตชาติครั้งพระพุทธเจ้าปทุมุตตร ท่านเป็นคนงานทำงานในป่า ได้เห็นพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า มีไม้ปกคลุม รกด้วยเถาวัลย์ จึงถางทางเพื่ออำนวยความสะดวก ไหว้พระสถูปนั้น ๘ ครั้ง หลังจากหมดอายุขัยได้เกิดเป็นเทวดาและมนุษย์เท่านั้น เมื่อเป็นมนุษย์ร่ำรวยพร้อมด้วยสมบัติมากมาย ถ้าท่องเที่ยวไปในป่าใดป่านั้นจะพร้อมที่พัก ไม่มีโรคภัยใดๆ เลย ผิวพรรณเหมือนทองคำมีรัศมี ในชาติปัจจุบันได้บวชในพระพุทธศาสนา แล้วบรรลุนิพพานพร้อมด้วยปฏิสัมภิตา ๔ อภิญญา ๖ วิโมกข์ ๘^{๕๗}

(๔) เรื่องธาดุปุชกเถราปทาน

พระเถระรูปนี้ ในอดีต เมื่อพระพุทธเจ้าสิทธัตถะดับขันธปรินิพพานแล้ว ท่านได้ชักนำพวงญาติของท่านให้บูชาพระบรมสารีริกธาตุ ผลบุญของกุศลดังกล่าว ยังท่านให้ไปสู่สุคติโดยตลอดจนจนถึงปัจจุบัน ได้บวชแล้วบรรลุนิพพาน^{๕๘}

^{๕๕} <http://www.mcu.ac.th>.

^{๕๖} ดูรายละเอียดใน ขุ.อป.อ. ๘/๒/๑๖๕.

^{๕๗} ดูรายละเอียดใน ขุ.อป.อ. ๘/๒/๘๐๓ - ๘๐๖.

^{๕๘} ดูรายละเอียดใน ขุ.อป.อ. ๘/๒/๖๖๘ - ๖๖๙.

(๕) เรื่องอธิจิตตติยเถราปทาน

พระเถระรูปนี้ เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าอัสตทาสสี่ ดับขันธปรินิพพานแล้ว เสียใจว่าตนเองหมดโอกาสที่ดีแล้ว คิดว่าควรจะทำชาตินี้ให้มีประโยชน์ จึงสั่งทำฉัตรเป็นชั้นบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ต่อมาให้ช่างทำฉัตรดอกไม้บูชาพระบรมสารีริกธาตุนั้น ด้วยกุศลอันดีนี้ได้เกิดในที่ที่ดี คือ เป็นมนุษย์และเทวดาสลับกัน จนถึงชาติปัจจุบันเกิดในตระกูลที่ดี ได้บวชในพระพุทธศาสนา ไม่นานบรรลุอรหัต พร้อมด้วยปฏิสัมภิทา ๔ อภิญญา ๖ วิโมกข์ ^{๕๙}

(๖) เรื่องสปริวาริยเถราปทาน

พระเถระรูปนี้ ในอดีตครั้งพระพุทธเจ้าปทุมุตตร เมื่อพระพุทธเจ้าดับขันธปรินิพพานแล้ว สาธุชนทั้งหลายได้รวมพระบรมสารีริกธาตุไว้ ช่วยกันสร้างพระสถูปเจดีย์ ท่านได้มีส่วนสร้างที่ครอบพระเจดีย์ด้วยไม้แก่นจันทร์ ไว้เบื้องบนพระเจดีย์ แล้วทำการบูชาอย่างยิ่งใหญ่ ด้วยผลบุญนี้เมื่อสิ้นชีวิตได้เกิดในสุคติอย่างเดียว คือ เทวดาและมนุษย์เท่านั้น ในชาติปัจจุบันได้เกิดในตระกูลที่ดี ได้บวชแล้วบรรลุอรหัต พร้อมด้วยปฏิสัมภิทา ๔ อภิญญา ๖ วิโมกข์ ^{๖๐}

(๗) เรื่องชคติการเถราปทาน

พระเถระรูปนี้ ในอดีตชาติครั้งพระพุทธเจ้าอัสตทาสสี่ ดับขันธปรินิพพานแล้ว ท่านได้สร้างลานดินจัดที่วางดอกไม้ให้เป็นระเบียบที่พระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าแล้วบูชาพระบรมสารีริกธาตุ ด้วยกุศลดังกล่าวนี้ หลังจากสิ้นอายุแล้ว ได้เกิดในเทวโลกมนุษย์โลกเท่านั้น ไม่เกิดในทุคติเลย จวบจนชาติปัจจุบัน ได้บวชในพระพุทธศาสนา แล้วบรรลุอรหัต พร้อมด้วยปฏิสัมภิทา ๔ อภิญญา ๖ วิโมกข์ ^{๖๑}

(๘) เรื่องปัจจุปฏิฐานสัตถุกเถราปทาน

พระเถระรูปนี้ เมื่ออดีตชาติเป็นยักษ์ เมื่อพระพุทธเจ้าอัสตทาสสี่ดับขันธปรินิพพานแล้ว ตนเองได้ยื่นพระอัครสาวกสอนว่า การบูชาพระบรมสารีริกธาตุนั้น มีผลเท่ากับการบูชาพระพุทธเจ้า เมื่อยังมีพระชนม์ชีพอยู่ จึงชักชวนกันสร้างพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุแล้วบูชา จูติจากยักษ์ได้เกิดเป็นเทวดา มนุษย์ เมื่อครั้งเกิดเป็นมนุษย์ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิหลายครั้ง ครั้นชาติปัจจุบันเกิดในตระกูลที่มีโภคทรัพย์เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา บวชไม่นานบรรลุอรหัต พร้อมด้วยปฏิสัมภิทา ๔ อภิญญา ๖ วิโมกข์ ^{๖๒}

^{๕๙} ดูรายละเอียดใน ขุ.อป.ป. ๘/๒/๔๗๘.

^{๖๐} ดูรายละเอียดใน ขุ.อป.ป. ๘/๒/๔๘๘.

^{๖๑} ดูรายละเอียดใน ขุ.อป.ป. ๘/๒/๖๕๙.

^{๖๒} ดูรายละเอียดใน ขุ.อป.ป. ๘/๒/๔๐๖ - ๔๐๘.

๔.๒ ประโยชน์ของการรู้แนวทางการป้องกันและแก้ไขปัญหัจฉัตรธานในสังคมไทย

การเกิดปัญหัจฉัตรธานของพระพุทธศาสนาในสังคมไทย เป็นปัญหาระดับชาติทีเดียว แนวทางการป้องกันและแก้ไขนั้น ผู้วิจัยได้นำเสนอแนวทางการป้องกันและแก้ไขปัญหัจฉัตรธานก็ด้วยการปฏิบัติตามพระไตรปิฎก เช่น การแสดงธรรมโดยพิสดาร การบัญญัติสิกขาบท เป็นต้น

แต่ในสถานการณ์ในสังคมไทยปัจจุบันนี้ ถ้าจะใช้แนวทางเฉพาะที่ปรากฏในพระไตรปิฎกอย่างเดียวก็คงไม่ครอบคลุมในทุกๆ ด้านของปัญหาที่เกิดขึ้นใหม่ได้ ก็ต้องอาศัยแนวคิด สติปัญญาของนักปราชญ์ทั้งหลาย มาช่วยป้องกันและแก้ไขปัญหา เพื่อให้พระสังฆธรรมยังคงอยู่

ประโยชน์ที่จะได้รับจากเรื่องนี้ก็คือ จะได้ช่วยกันป้องกันไม่ให้เกิดฉัตรธานขึ้น ไม่ว่าจะโดยวิธีการใดๆ ก็ตาม เพื่อให้พุทธศาสนิกชนรุ่นหลังได้รับรู้เรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ถึงแม้ว่าจะรู้ทั้งรู้ว่า ธรรมทั้งหลายนั้นมีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ แล้วดับไปเป็นธรรมดาก็ตาม [พระสังฆธรรมก็ตกอยู่ในกฎธรรมดาเช่นเดียวกัน] แต่เพื่อประโยชน์ของพุทธศาสนิกชนในสังคมไทยตลอดถึงชาวโลก ก็ควรที่จะรักษาพระสังฆธรรมให้คงอยู่ ไม่ให้เกิดฉัตรธานขึ้น เปรียบเสมือนผู้ป่วยที่ต้องเข้าการรักษาจากแพทย์ ทั่วๆ ที่ผลการรักษานั้นจะรักษาหายหรือไม่ก็ตาม ก็ต้องรักษาให้สุดความสามารถของแพทย์เสียก่อน ส่วนผลจะออกมาเป็นอย่างไรนั้น ก็คงไม่มีใครเพ่งโทษได้ เมื่อได้ทำจนสุดความสามารถแล้ว การป้องกันและแก้ไขปัญหัจฉัตรธานในสังคมไทยนี้ก็จะเป็นไปในลักษณะเดียวกัน พระสังฆธรรมจะยังคงอยู่หรือจะฉัตรธานไปก็ตาม พุทธศาสนิกชนทั้งหลายก็ต้องช่วยกันปกป้อง คัดค้านรักษาเอาไว้ให้มากที่สุด สุดความสามารถเท่าที่จะทำได้ แม้ผลจะออกมาในลักษณะใดก็ตาม

จากการศึกษาในบทนี้ ทำให้รู้แนวทางป้องกันและแก้ไขปัญหัจฉัตรธานในสังคมไทย ในหลายๆ ลักษณะ ซึ่งสามารถสรุปได้ ๒ ประการ คือ

๑. ได้ทราบแนวทางการป้องกันและแก้ไขปัญหัจฉัตรธานในสังคมไทย โดยวิธีการต่างๆ ดังนี้ คือ

๑.๑ แนวทางการป้องกันและแก้ไขปรีติฉัตรธาน เช่น การส่งเสริมการเรียนการสอนพุทธบริษัท, การสร้างศาสนทายาทให้สืบศาสนา, การสร้างศาสนทายาทแบบพหุปัญญา, การสอนพระพุทธศาสนาในโรงเรียน, การเพิ่มบทบาทของพระสงฆ์เพื่อแก้ไขปัญหัจฉัตรธาน, การให้พระภิกษุสามเณรที่ประพฤติผิดพระธรรมวินัยลาสิกขาบท, การมีพระไตรปิฎกเป็นเครื่องวินิจฉัยแก้ปัญหัจฉัตรธาน, การฟื้นฟูสาระสำคัญของพระพุทธศาสนา, การทำให้พระพุทธศาสนามีคุณค่า

สอดคล้องกับสังคมสมัยใหม่, การมีโลกทัศน์แบบพุทธ, การปรับตัวด้านองค์กร และการเปลี่ยนทัศนคติต่องานศึกษาและเผยแผ่

๑.๒ แนวทางการป้องกันและแก้ไขปฏิบัติอันตรธาน เช่น การส่งเสริมการปฏิบัติธรรม, การมีระเบียบวินัยในตนเอง, การเสริมสร้างศีลธรรมในสังคมไทย, การตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด, การประสานร่วมมือของ ๓ สถาบัน(บวร), การมีศูนย์รวมจิตใจอยู่ที่พระพุทธเจ้า และการส่งเสริมให้พระสงฆ์มีบทบาทเชื่อมโยงกับชุมชน

๑.๓ แนวทางการป้องกันและแก้ไขปฏิเวธอันตรธาน (ขึ้นอยู่กับ การปฏิบัติปฏิบัติ สัทธรรม)

๑.๔ แนวทางการป้องกันและแก้ไขลึงคอันตรธาน เช่น การอุปถัมภ์พระภิกษุสามเณร, โครงการทุนเล่าเรียนหลวงสำหรับพระสงฆ์ไทย, การจัดตั้งคณะกรรมการบริหารกิจการพระศาสนาตั้งแต่ระดับชาติลงมาถึงระดับจังหวัด อำเภอ และตำบล, การกลั่นกรองผู้ที่จะเข้ามาบวช, การบำรุงพระศาสนา และการให้ความสำคัญแก่สงฆ์ก่อนปัจเจกชน

๑.๕ แนวทางการป้องกันและแก้ไขธาตุอันตรธาน เช่น ความสำคัญของพระเจดีย์, การไหว้พระธาตุประจำปีเกิด, การสร้างพระเจดีย์, การทำนุบำรุงพระเจดีย์ และอานิสงส์การดูแลรักษาพระเจดีย์

๒. ได้ทราบประโยชน์จากการรู้แนวทางการป้องกันและแก้ไขปัญจอันตรธานในสังคมไทย เพื่อที่จะได้ช่วยกันป้องกันและแก้ไขไม่ให้เกิดปัญจอันตรธานขึ้น ไม่ว่าจะโดยวิธีการใดๆ ก็ตาม

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์ปัญหาอันตรายานในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาปัญหาอันตรายานในพระพุทธศาสนาเถรวาท ศึกษาปัญหาอันตรายานในสังคมไทย และศึกษาแนวทางการป้องกันและแก้ไขปัญหานี้ในสังคมไทย สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์ปัญหาอันตรายานในพระพุทธศาสนาเถรวาท ศึกษาใน ๓ หัวข้อ คือ (๑) เพื่อศึกษาปัญหาอันตรายานในพระพุทธศาสนาเถรวาท (๒) เพื่อศึกษาปัญหาอันตรายานในสังคมไทย และ(๓) เพื่อศึกษาแนวทางการป้องกันและแก้ไขปัญหานี้ในสังคมไทย

๕.๑.๑ ปัญหานี้ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ปัญหานี้ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ศึกษาใน ๓ หัวข้อ คือ (๑) ความหมายของปัญหานี้ (๒) อันตรายที่ปรากฏในคัมภีร์และตำราพระพุทธศาสนา และ(๓) ความสัมพันธ์กันของปัญหานี้

๕.๑.๑.๑ ความหมายของปัญหานี้

ความหมายของปัญหานี้ หมายถึงการอันตรายานห้าอย่าง, ความสูญหายทั้งห้า, ความเสื่อมสิ้นไปทั้งห้า คือ ปริยัติอันตรายาน, ปฏิบัติอันตรายาน, ปฏิเวธอันตรายาน, ลิงคอันตรายาน, และธาตุอันตรายาน

๕.๑.๑.๒ อันตรายตามที่ปรากฏในคัมภีร์และตำราพระพุทธศาสนา

ในพระไตรปิฎกกล่าวถึงสาเหตุของการอันตรายานว่ามาจากหลายสาเหตุ เช่น พระพุทธเจ้าบางพระองค์ไม่แสดงธรรมโดยพิสดาร ไม่มีการบัญญัติสิกขาบท ไม่แสดงปาติโมกข์ สัทธรรมปฏิรูป โฆษบุรุษ ความไม่เคารพยำเกรงในพระรัตนตรัย ในสิกขา ในสมาธิ ไม่เจริญสติ ปัญญา ๔ ความประมาท ความเกียจคร้าน ความมักมาก ความไม่สันโดษ อโยนิยมนสิการ ความไม่มีสัมปชัญญะ ความมีปาปมิตร การประกอบอกุศลกรรมเนื่องๆ และการไม่ประกอบกุศล

ธรรมเนื่องๆ แสดงอธรรมว่าเป็นธรรม แสดงธรรมว่าเป็นอธรรม แสดงสิ่งที่มีวินัยว่าเป็นวินัย แสดงวินัยว่ามีวินัย แสดงสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่ได้ภาษิตไว้ไม่ได้กล่าวไว้ว่าพระพุทธเจ้าได้ภาษิตไว้ได้กล่าวไว้ แสดงสิ่งที่พระพุทธเจ้าภาษิตไว้กล่าวไว้ว่าพระพุทธเจ้าไม่ได้ภาษิตไว้ ไม่ได้กล่าวไว้ แสดงกรรมที่พระพุทธเจ้าไม่ได้ประพฤติปฏิบัติมาว่าพระพุทธเจ้าได้ประพฤติปฏิบัติมา แสดงกรรมที่ได้พระพุทธเจ้าประพฤติปฏิบัติมาว่าพระพุทธเจ้าไม่ได้ประพฤติปฏิบัติมา แสดงสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่ได้บัญญัติไว้ว่าพระพุทธเจ้าได้บัญญัติไว้ แสดงสิ่งที่พระพุทธเจ้าได้บัญญัติไว้ว่าพระพุทธเจ้าไม่ได้บัญญัติไว้ แสดงสิ่งที่ไม่เป็นอาบัติว่าเป็นอาบัติ แสดงอาบัติว่าไม่เป็นอาบัติ แสดงอาบัติเบาว่าเป็นอาบัติหนัก แสดงอาบัติหนักว่าเป็นอาบัติเบา แสดงอาบัติชั่วหยาบว่าเป็นอาบัติไม่ชั่วหยาบ แสดงอาบัติไม่ชั่วหยาบว่าเป็นอาบัติชั่วหยาบ แสดงอาบัติที่มีส่วนเหลือว่าเป็นอาบัติไม่มีส่วนเหลือ แสดงอาบัติที่ไม่มีส่วนเหลือว่าเป็นอาบัติมีส่วนเหลือ แสดงอาบัติที่ทำคืนได้ว่าเป็นอาบัติที่ทำคืนไม่ได้ แสดงอาบัติที่ทำคืนไม่ได้ว่าเป็นอาบัติที่ทำคืนได้ บทพยัญชนะที่สืบทอดกันมาไม่ดี อรรถที่สืบทอดขยายความไม่ดี คัดค้านอรรถและธรรม ไม่เจริญกาย ศีล จิต และปัญญาให้อุปสมบท ให้นิสสัย แสดงธรรมอันสูงให้ต่ำโดยไม่รู้ตัว ไม่สนใจพุทธภาษิตแต่กลับไปสนใจสาวกภาษิต ภิกษุเถระเป็นผู้มักมาก ไม่ฟังธรรม ไม่เรียนธรรม ไม่ทรงจำธรรม ไม่ใคร่ครวญอรรถแห่งธรรม ไม่สาธยายธรรม ไม่ปฏิบัติธรรม สืบทอดและพยัญชนะกันมาไม่ดี เป็นผู้ว่ายาก ไม่ถ้ายทอดสูตร สงฆ์แตกแยกกัน อยู่กันอย่างไม่มีความเคารพ และมีมาตุคาม(ผู้หญิง) ออกบวช ส่วนพระสังฆธรรมจะดำรงอยู่ได้นาน ก็ด้วยนัยตรงกันข้ามนั้น

ปัญจอันตรธานในคัมภีร์อรรถกถานั้น [ปัญจอันตรธานปรากฏในคัมภีร์ชั้นนี้] ได้กล่าวถึงอันตรธาน ๓ อย่างบ้าง ๕ อย่างบ้าง [ถึงจะกล่าวเพียง ๓ อย่างแต่ก็ซ่อนเนื้อความไว้ ๕ อย่างเหมือนเดิม] โดยเป็นการอธิบายความ ขยายความของอันตรธานในแต่ละอย่าง และลำดับของการเกิดอันตรธาน

ปัญจอันตรธานในตำราพระพุทธศาสนานั้น เป็นการให้ความหมาย อธิบาย ขยายคำของอันตรธานในแต่ละอย่าง โดยนำเรื่องของปัญจอันตรธานมาจากคัมภีร์อรรถกถา มีลักษณะเนื้อความ การนำเสนอที่คล้ายคลึง ใกล้เคียงกัน ไม่มีความแตกต่างกันในเนื้อหาสาระแต่อย่างใด

๕.๑.๑.๓ ความสัมพันธ์กันของปัญจอันตรธาน

ความสัมพันธ์กันของปัญจอันตรธาน คืออันตรธานแต่ละอย่างจะเป็นปัจจัยให้แก่กัน และกันเหมือนดังหลักปัจจุสมุปบาท นั่นคือปริยัตติอันตรธานส่งผลให้เกิดปฏิบัติอันตรธาน ปฏิบัติอันตรธานส่งผลให้เกิดปฏิเวธอันตรธาน ปฏิเวธอันตรธานส่งผลให้เกิดลึงคอันตรธาน ลึงค

อันตรายส่งผลให้เกิดธาตุอันตรายขึ้น ความสัมพันธ์กันของปัญจอันตรายจึงมีลักษณะ เชื่อมโยงเป็นห่วงโซ่ ส่งผลถึงกันและกันตั้งแต่ปรียัติอันตรายจนถึงธาตุอันตราย

๕.๑.๒ ปัญจอันตรายในสังคัมไทย

ปัญจอันตรายในสังคัมไทย ศึกษาใน ๒ หัวข้อ คือ (๑) คติความเชื่อปัญจอันตราย ตามที่ปรากฏในสังคัมไทย (๒) สถานการณ์ของปัญจอันตรายในสังคัมไทยปัจจุบัน

๕.๑.๒.๑ คติความเชื่อปัญจอันตรายตามที่ปรากฏในสังคัมไทย

คติความเชื่อปัญจอันตรายตามที่ปรากฏในสังคัมไทย คือ มีปรากฏในการเทศน์ มหาชาติ การสร้างพระเจดีย์ การสร้างพระเครื่อง และการสร้างพระพุทธรูปปฏิมากร

๕.๑.๒.๒ สถานการณ์ของปัญจอันตรายในสังคัมไทยปัจจุบัน

(๑) ปรียัติอันตราย เช่น ระบบการศึกษาของพระภิกษุสามเณรลดลง, ความไม่รู้ในพระพุทธศาสนา, ปัญหาความขัดแย้งใหม่ๆ ทางพระธรรมวินัย, การไม่ค้นคว้าตรวจสอบข้อมูล หลักฐานให้ชัดเจน แล้วด่วนสรุป และการตีความหลักธรรมในพระพุทธศาสนา

(๒) ปฏิบัติอันตราย เช่น ความเสื่อมทางจริยธรรม, การเสียสมดุลความสัมพันธ์ ของ ๓ เสา (รัฐ คณะสงฆ์และประชาชน), ผู้คนศึกษาพุทธศาสนาน้อยลง แต่กลับไปยึดในพิธีกรรม มากขึ้น, การนับถือแบบนานาเกจิอาจารย์, ความเฟื่องฟูของพุทธพาณิชย์และไสยศาสตร์, การแพร่หลายของลัทธิพิธีในวัด, การเกิดนิกายใหม่ๆ, ช่องว่างระหว่างพระสงฆ์กับฆราวาสที่กว้าง ข้น และการเกิดขบวนการชาวพุทธแบบปฏิกริยาต่อต้าน

(๓) ปฏิเวธอันตราย เรื่องปฏิเวธอันตรายนี้ เป็นผลที่มาจากการปฏิบัติโดยตรง เมื่อมีการปฏิบัติธรรมอยู่ ผลของการปฏิบัติก็ยังมีอยู่อย่างแน่นอน ไม่ขาดสูญไปไหน แต่เมื่อใด ถ้าไม่มีการประพฤติปฏิบัติธรรมแล้ว ผลของการปฏิบัติ(ปฏิเวธ)ก็จะไม่เกิดขึ้นเช่นเดียวกัน

(๔) ลิงคอันตราย เช่น จำนวนพระภิกษุสามเณรลดลง, ปัญหาบุคลากรของสงฆ์ มีไม่เพียงพอ, จำนวนศาสนทายาทลดลง และการปลอมभवช

(๕) ธาตุอันตราย トラบใดที่ยังมีผู้ให้เคารพสักการะพระบรมสารีริกธาตุอยู่ จะ ยังไม่เกิดธาตุอันตรายขึ้น แต่ว่าเมื่อใดที่ไม่มีผู้ให้ความเคารพสักการะต่อองค์พระบรมสารีริกธาตุ แล้ว พระธาตุจึงจะอันตรายไป

๕.๑.๓ แนวทางการป้องกันและแก้ไขปัญจอันตรายในสังคัมไทย

แนวทางการป้องกันและแก้ไขปัญจอันตรายในสังคัมไทย ศึกษาใน ๒ หัวข้อ คือ (๑) แนวทางการป้องกันและแก้ไขปัญจอันตรายในสังคัมไทย และ(๒) ประโยชน์ของการรู้แนวทางการป้องกันและแก้ไขปัญจอันตรายในสังคัมไทย

๕.๑.๓.๑ แนวทางการป้องกันและแก้ไขปัญหัจฉัตรธานในสังคมไทย

แนวทางการป้องกันและแก้ไขปัญหัจฉัตรธานในสังคมไทย โดยวิธีการต่างๆ คือ

(๑) แนวทางการป้องกันและแก้ไขปรัยัติฉัตรธาน เช่น การส่งเสริมการเรียนการสอนพุทธบริษัท, การสร้างศาสนทายาทให้สืบศาสนา, การสร้างศาสนทายาทแบบพหุปัญญา, การสอนพระพุทธศาสนาในโรงเรียน, การเพิ่มบทบาทของพระสงฆ์เพื่อแก้ไขปัญหัจฉัตรธาน, การให้พระภิกษุสามเณรที่ประพฤติผิดพระธรรมวินัยลาสิกขาบท, การมีพระไตรปิฎกเป็นเครื่องวินิจฉัยแก้ปัญหัจฉัตรธาน, การฟื้นฟูสภาวะสำคัญของพระพุทธศาสนา, การทำให้พระพุทธศาสนามีคุณค่าสอดคล้องกับสังคมสมัยใหม่, การมีโลกทัศน์แบบพุทธ, การปรับตัวด้านองค์กร และการเปลี่ยนทัศนคติต่องานศึกษาและเผยแผ่

(๒) แนวทางการป้องกันและแก้ไขปฏิบัติฉัตรธาน เช่น การส่งเสริมการปฏิบัติธรรม, การมีระเบียบวินัยในตนเอง, การเสริมสร้างศีลธรรมในสังคมไทย, การตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด, การประสานร่วมมือของ ๓ สถาบัน(บวร), การมีศูนย์รวมจิตใจอยู่ที่พระพุทธเจ้า และการส่งเสริมให้พระสงฆ์มีบทบาทเชื่อมโยงกับชุมชน

(๓) แนวทางการป้องกันและแก้ไขปฏิเวธฉัตรธาน (ขึ้นอยู่กับการปฏิบัติศีลธรรม)

(๔) แนวทางการป้องกันและแก้ไขลึงคฉัตรธาน เช่น การอุปถัมภ์พระภิกษุสามเณร, โครงการทุนเล่าเรียนหลวงสำหรับพระสงฆ์ไทย, การจัดตั้งคณะกรรมการบริหารกิจการพระศาสนาตั้งแต่ระดับชาติลงมาถึงระดับจังหวัด อำเภอ และตำบลการกลั่นกรองผู้ที่เข้ามาบวช, การบำรุงพระศาสนา และการให้ความสำคัญแก่สงฆ์ก่อนปัจเจกชน

(๕) แนวทางการป้องกันและแก้ไขธาดูฉัตรธาน เช่น ความสำคัญของพระเจดีย์, การไหว้พระธาตูประจำปีเกิด, การสร้างพระเจดีย์, การทำนุบำรุงพระเจดีย์ และอานิสงส์ การดูแลรักษาพระเจดีย์

๕.๑.๓.๒ ประโยชน์ของการรู้แนวทางการป้องกันและแก้ไขปัญหัจฉัตรธานในสังคมไทย

ประโยชน์ของการรู้แนวทางการป้องกันและแก้ไขปัญหัจฉัตรธานในสังคมไทย คือจะช่วยให้ช่วยกันป้องกันไม่ให้เกิดฉัตรธานขึ้น และแก้ไขฉัตรธานที่เกิดขึ้นแล้ว ไม่ว่าจะโดยวิธีการใดๆ ก็ตาม ควรที่จะรักษาพระศีลธรรมให้คงอยู่ไม่ให้เกิดฉัตรธานขึ้น เพื่อประโยชน์ของพุทธศาสนิกชนในสังคมไทยตลอดถึงชาวโลกด้วย

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิเคราะห์ปัญหาอันตรายานในพระพุทธศาสนาเถรวาทได้เกิดข้อเสนอแนะ ๒ ประเด็นด้วยกันคือ ข้อเสนอแนะทั่วไปจากการวิจัยและข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยต่อไป

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะทั่วไปจากการวิจัย

จากการวิจัยพบว่า โดยภาพรวมสาเหตุที่ทำให้เกิดอันตรายานขึ้นในพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น มาจากพุทธบริษัทไม่ศึกษาปริยัติธรรม ไม่ปฏิบัติธรรม ผลคือปฏิเวธจึงไม่เกิดขึ้นนำไปสู่อันตรายานในที่สุด ส่วนสถานการณ์พระพุทธศาสนาในสังคมไทยเป็นไปในทิศทางที่เสื่อมถอยลง แนวทางในการป้องกันและแก้ไข ก็ต้องอาศัยความร่วมมือของพุทธศาสนิกชนทั้งฝ่ายพุทธจักรและศาสนจักรคือประชาชนและคณะสงฆ์ไทย ในส่วนบุคคลควรประพฤติปฏิบัติตามสถานภาพของตนให้สมบูรณ์ ในส่วนรวมควรที่จะมีกฎหมาย มติ ระเบียบการต่างๆ ข้อปฏิบัติ เป็นต้นออกมา เพื่อที่จะได้ช่วยทำให้พระพุทธศาสนายังอยู่คู่สังคมไทยสืบไป

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยต่อไป

จากการวิจัยพบว่า ยังมีบางประเด็นที่น่าสนใจศึกษาเกี่ยวกับปัญญอันตรายานในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยเฉพาะในสังคมไทย นั่นคือ ควรที่จะศึกษาหาสาเหตุของการอันตรายานในแต่ละอย่างในสังคมไทย ศึกษาปัญญอันตรายานในสังคมไทยในเชิงปริมาณ ศึกษาเปรียบเทียบอันตรายานในพระพุทธศาสนากับศาสนาอื่นๆ ว่ามีความเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร ทั้งนี้ก็เพื่อประโยชน์สุขในสังคมไทยตลอดถึงในสังคมโลกนั่นเอง

บรรณานุกรม

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.**

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ **พระไตรปิฎกภาษาไทย. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหาวิทยาลัยรามคำแหง. **พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด ๙๑ เล่ม.** พิมพ์ครั้งที่ ๔.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๒.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กรมการศาสนา. **คู่มือพระสังฆาธิการ ว่าด้วยพระราชบัญญัติ กฎ ระเบียบ และคำสั่ง**

ของคณะสงฆ์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒.

_____ **แถลงการณ์คณะสงฆ์.** กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, ๒๕๔๒.

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. **การจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา.** พิมพ์ครั้งที่ ๕.

กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๕๑.

กรมศิลปากร. **ปฐมสมโพธิกถา พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิต**

ชิโนรส. กรุงเทพมหานคร : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร,

๒๕๓๙.

_____ **คัมภีร์มิลินทปัญหา ไทย - บาลี.** พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : ประยูรวงศ์

พรินติ้ง จำกัด, ๒๕๕๐.

กองสื่อธรรมะ วัดพระธรรมกาย. **ทำไม..ต้องบวช ๑๐๐,๐๐๐ รูป.** ปทุมธานี : โรงพิมพ์ SMK

พรินติ้ง จำกัด, ๒๕๕๒.

ณรงค์ เส็งประชา. **วิทยาศาสตร์สังคม.** กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๖.

दनัย ไชโยธยา. **ลัทธิ ศาสนาและระบบความเชื่อ.** กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรินติ้ง เฮ้าส์,

๒๕๓๘.

ธนิต อัญโพธิ์. **ตำนานพระบรมสารีริกธาตุ.** กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท., ๒๕๒๙.

น ณ ปากน้ำ. **สถูปเจดีย์ในประเทศไทย.** กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานครการพิมพ์, ๒๕๑๖.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. **พุทธศาสนาในความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒.

กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๔.

นายรอบทิศ ไวยสุศรี. **การวิเคราะห์พระเครื่องในฐานะเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม**.

กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๒.

ปัญญา ไร่บางยาง และคณะ. **ปฐมสมโพธิกถา**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๕๑.

ป๋วย แสงฉาย อนงคาราม. **มิลินทปัญหา ฉบับพร้อมด้วยอรรถกถา ฎีกา**. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์ ลูก ส. ธรรมภักดี, ๒๕๒๘.

ปิยโสภณ. **การศึกษาเผยแผ่นำการปกครองก่อสร้าง**. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติ

บุคคล เจ็ยฮั่ว, ๒๕๔๖.

พุทธทาสภิกขุ. **ความเจ็บไข้มาเดือนให้ฉลาด**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ,

๒๕๔๘.

_____. **นิพพานจุดหมายปลายทางของชีวิต**. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๕๐.

พระครูกัลยาณสิทธิวัฒน์. **พุทธประวัติตามแนวปฐมสมโพธิ**. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

พระครูปลัดสุวัฒนพรหมคุณ. **วิปัสสนากรรมฐานในพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระครูสมุห์เอี่ยม สิริวณฺโณ. **มนต์พิธี**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ. **ปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต**.

พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙,ราชบัณฑิต). **คำวัด**. กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียง,

๒๕๔๘.

_____. **ภารกิจเพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : ห.จ.ก. เอส.พี.

เค เปเปอร์ แอน ฟอรัม, ๒๕๔๕.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **การศึกษาเพื่อสร้างศาสนทายาท**. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ**.

พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๓.

_____. **ตื่น – กั้นเสียที จากความเท็จ ของหนังสือ เหตุเกิด พ.ศ. ๑**. พิมพ์ครั้งที่ ๓.

กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๗.

- _____ . **ภัยแห่งพระพุทธศาสนาในประเทศไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สี่อตะวัน จำกัด, ๒๕๔๕.
- _____ . **ธรรมบุญชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๗๘. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙.
- _____ . **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- _____ . **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘.
- _____ . **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.
- _____ . **พุทธวิธีในการสอน**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๔๗.
- _____ . **พุทธศาสนากับคุณค่าร่วมสมัย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง , ๒๕๒๙.
- _____ . **พระพุทธศาสนาในเอเชีย**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๐.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **พระไตรปิฎก สิ่งที่ชาวพุทธควรรู้**. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๔๙.
- _____ . **พระไทย ใช่ว่าใช่เรา ? (นิพพาน – อนัตตา : ฉบับเพียงเพื่อไม่ประมาท)**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๒.
- พระไพศาล วิสาโล. **พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสดศรี – สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๖.
- พระภาวนาวิริยคุณ (เมตฺจ ทตฺตชีโว). **พระแท้ ผู้สร้างสันติภาพโลก**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. ปทุมธานี : กองวิชาการ อาศรมบัณทิต, ๒๕๕๒.
- พระมหาสมปอง มุทิโต. **คัมภีร์อภิธานวรรณนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประจักษ์พริ้นท์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗.
- พระมหาสี สยามดอ. **วิปัสสนาธุระ**. แปลโดย จำรูญ ธรรมดา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ทิพยวิสุทธิ์, ๒๕๔๐.
- _____ . **หลักการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน**. แปลโดย จำรูญ ธรรมดา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาโลภขมณ). **สังคีตยวงค์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร, ๒๕๒๑.

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ วิฑูตญาโณ). **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์พิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

พระสังฆมัตถมไชติกะ ธรรมมาจริยะ. **วิปัสสนากรรมฐาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร :

มูลนิธิสังฆมัตถมไชติกะ, ๒๕๓๙.

_____ **สมถทีปนี**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๓๙.

พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตฺตโสภโณ). **พุทธศาสตร์ปริทรรศน์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร :

สุภาพใจ, ๒๕๔๙.

พระอุดมคณาธิการ, รศ.ดร.จำลอง สารพัดนึก. **พจนานุกรมบาลี – ไทย ฉบับนักศึกษา**.

พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช

วิทยาลัย, ๒๕๓๐.

พระอมราภิกษิต (อมโร เกิด). **สัตตบัพพผลิกษาและบัพพผลิกษาวรรณนา**. ทรงชำระโดย

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. พิมพ์ครั้งที่ ๔.

กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์พานานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **พระไตรปิฎกฉบับประชาชน**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์มหามกุฏราช

วิทยาลัย, ๒๕๓๙.

เสถียร โพนินันทะ. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บรรณาคาร,

๒๕๒๒.

สำนักงานเจ้าคณะจังหวัดนครราชสีมา. **คู่มืออบรมพระสังฆาธิการระดับวัด – ตำบล**

ประจำปี ๒๕๕๒. พิมพ์ครั้งที่ ๓. นครราชสีมา : กุลภัสส์ ก็อปปี้พริ้นต์, ๒๕๕๒.

สุริย์และวิเชียร มีผลกิจ. **พระพุทธกิจ ๔๕ พรรษา**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : บริษัท

คอมฟอร์มจำกัด, ๒๕๔๖.

สมเด็จพระพุทธอาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบเรียง. **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**.

พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : ประยูรวงศ์พริ้นท์ติ้ง, ๒๕๔๖.

เอเดรียน สนอกกราส. **สัญลักษณ์แห่งพระสถูป**. แปลโดย ภัทรพร สีริกาญจน,

รศ.ดร.และคณะ. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๗.

(๒) บทความ :

ราม วัชรประดิษฐ์. “พันธู์แท้พระเครื่อง”, **ข่าวสดรายวัน**. (๑๓ กันยายน ๒๕๕๒) : ๒๘.

พระไพศาล วิสาโล. “คำตอบไม่ได้อยู่ที่กระทรวงพระพุทธศาสนา”, **มติชนรายวัน**.

(๒๔ กันยายน ๒๕๕๕) : ๓.

พระไพศาล วิสาโล. “มองอย่างพุทธ”, **มติชนรายวัน**. (๒๗ กรกฎาคม ๒๕๕๑) : ๖.

(๓) วิทยานิพนธ์ :

นางสาวรุ่งนิกา พัฒนพฤษชาติ. “การศึกษาพัฒนาเด็กตามทัศนะของพระพรหมมิ่งคลาจารย์

(ปัญญาชนนักทักขุ)”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย :

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

พระมหาสมชาย ธีรภาโส (บุญเกลี้ยง). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความเชื่อเรื่องพระบรม

สารีริกธาตุในสังคมไทย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระอนันต์ โชติวิไล (สนพะเนา). “การศึกษาพระอุปัชฌาย์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง

กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

(๔) เอกสารที่ไม่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่ :

อาจารย์ฐนัท กองทอง. **ความหมายและความสำคัญของการเทศน์มหาชาติ**.

กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย. ม.ป.ป., (อัดสำเนา).

(๕) สื่ออิเล็กทรอนิกส์ :

<http://www.212cafe.com/freewebboard/view.php?user=yuwasongnews&id>.

http://www.dailynews.co.th/web/html/popup_news/Default.asp.

<http://www.itie.org/eqi/modules.php?name=Forums&file=viewtopic&t=1385>

<http://www.lannatoday.net/index>.

<http://www.matichon.co.th/khaosod/>.

<http://www.mcu.ac.th>.

<http://www.onab.go.th>.

http://www.travelfortoday.com/story_partart.htm

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ** : พระเกรียงไกร สุทฺธมโน (ยางเครือ)
- เกิด** : วันศุกร์ที่ ๑๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๒๔ (ปีระกา)
- สถานที่เกิด** : บ้านเลขที่ ๑๗ หมู่ที่ ๙ บ้านหนองรอกฟ้า ตำบลโนนตูม
อำเภอชุมพวง จังหวัดนครราชสีมา ๓๐๒๗๐
- การศึกษา** : พุทธศาสตรบัณฑิต คณะพุทธศาสตร์ รุ่นที่ ๕๑ พ.ศ. ๒๕๔๗
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตนครราชสีมา
- อุปสมบท** : วันที่ ๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๘
- สังกัด** : ๑/๑ หมู่ที่ ๕ วัดมนต์มาวาส (วัดปานางเหนือ)
ตำบลเกษมทรัพย์ อำเภอปักธงชัย
จังหวัดนครราชสีมา ๓๐๑๕๐
- หน้าที่การงาน** : ช่วยศาสนกิจของวัดมนต์มาวาส (วัดปานางเหนือ)
ตำบลเกษมทรัพย์ อำเภอปักธงชัย
จังหวัดนครราชสีมา
- ที่อยู่ปัจจุบัน** : ๑/๑ หมู่ที่ ๕ วัดมนต์มาวาส (วัดปานางเหนือ)
ตำบลเกษมทรัพย์ อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา
๓๐๑๕๐